הלכות גירושין פרק י"ג (תורגם אוטומטית)

Hebrew

תורגם אוטומטית

סיכום השיעור

סיכום השיעור ברמב"ם: הלכות גירושין פרק י"ג

הקדמה וסקירה כללית על פרק י"ג

1. לשון הרמב"ם

הלכות גירושין פרק י"ג (המשך של המחצית השנייה של פרק י"ב, שבה הרמב"ם עוסק בדיני התרת עגונה על ידי מיתת הבעל).

2. ביאור הפשט

פרק זה אינו עוסק בגיטין, אלא בעגינות ובדרך השנייה שבה אשה יוצאת מכלל "אשת איש", והיא מיתת הבעל ("מת בעלי").

3. חידושים וביאורים

*** החקירה בעניין "דבר שבערוה" במיתת הבעל – חלות לעומת בירור מציאות (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* בדרך כלל צריך שני עדים ב"דבר שבערוה", אך במיתת הבעל הקלו להאמין לאשה עצמה או לעד אחד (ר' יואל אשר).

* על סמך דברי הרמב"ם עצמו בסוף הפרק (הלכה כ"ט), יש כאן נקודה למדנית עמוקה: ייתכן שמיתת הבעל מעיקר הדין כלל אינה צריכה שני עדים של "דבר שבערוה". מדוע? משום ש"עדות לקיומא" בדבר שבערוה נדרשת רק כאשר רוצים ליצור "חלות" חדשה (כגון קידושין או גירושין). אבל "מיתה" אינה חלות, אלא עובדה בלבד, "בירור מציאות" שהבעל אינו חי עוד. ממילא, מבחינה למדנית אפשר שלא היה צורך כלל בשום עדות פורמלית, אלא רק בבירור המציאות, ומה שבכל זאת צריך עדות כלשהי הוא עצמו חומרא (ר' יצחק).

* ראיה ליסוד זה היא העובדה שגם כדי לדעת שאשה היא אשת איש אין צורך בשני עדים, אלא די בחזקה, משום שזהו בירור של עובדה (ר' יואל אשר).

*** ארבע הקולות הגדולות בעדות מיתת הבעל (ר' יצחק):**

כדי להוציא אשה מעגינותה התירו חכמים (בפרק י"ב) ארבע קולות עיקריות:

1. **האשה עצמה נאמנת:** אף שאשה פסולה לעדות, ועל עצמו אדם פסול יותר מ"נוגע בדבר" – משום שפשוט לא שייך גדר של "עדות" על עצמו.

2. **עד מפי עד:** מאמינים למי ששמע מאחר, דבר שבדרך כלל אינו עדות כלל.

3. **עדים פסולים:** כגון נשים, עבדים ושפחות (שאצלם יש עדיין גדר כלשהו של עדות).

4. **גוי מסיח לפי תומו:** שאינו פועל כלל מדין עדות, אלא בתורת "גילוי מילתא".

*** מבנה פרק י"ג – חשש שקר לעומת חשש טעות (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

הפרק מתחלק לשני חלקים עיקריים, ובנוסף סוף הפרק:

* **המחצית הראשונה:** ההגבלות והכללים על הקולות הנ"ל (מתי מאמינים ומתי לא). רבות מן ההגבלות אינן משום שחוששים שהעד משקר במזיד, אלא משום שבמצב של בלבול (כגון מלחמה וכדו') בני אדם טועים וסבורים שפלוני מת (ר' יואל אשר). חלק מן ההלכות כאן אכן נובעות מחשש טעות – וזו חקירה בגמרא – אך לא כולן (ר' יצחק).

* **המחצית השנייה:** בירור המציאות כאשר אדם אינו מת "בסדר המיתה" על מיטתו, אלא במיתה משונה או באסון. כאן יש שתי שאלות: (א) האם אכן מת או שמא ניצל; (ב) זיהוי המת – כיצד מזהים על ידי סימנים בגוף (או על ידי מסיח לפי תומו המזכיר שם) שהמת הוא אכן "פלוני בן פלוני".

* **סוף הפרק:** הרמב"ם מבאר את הסברא והיסוד מדוע כל הקולות הללו מועילות.

הלכה א': קטטה בינה לבינו ועד אחד בשעת קטטה

1. לשון הרמב"ם

האשה שאמרה לבעלה גירשתני בפני פלוני ופלוני, ובאו פלוני ופלוני והכחישוה, ואחר כך הלכה היא ובעלה ושלום בעולם ואמרה מת בעלי אינה נאמנת, שזו החזקה שקרנית ורוצה להישמט מתחת בעלה. בא עד אחד והעיד לה שמת בעלה, לא תינשא, שמא היא שכרה אותו. ואם נישאת לא תצא, שהרי יש לה עד.

2. ביאור הפשט

בדרך כלל, כאשר אשה אומרת לבעלה "גירשתני", היא נאמנת מכוח החזקה "אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה". כאן, לעומת זאת, היא נקבה בשמות עדים ("בפני פלוני ופלוני"), ואותם עדים עצמם באו והכחישוה. לאחר מכן הלכה עם בעלה, ואף שהיה "שלום בעולם" (שבדרך כלל זוהי קולא שמאמינים לה יותר, משום שאין חוששים שהיא רק משערת שמת במלחמה), אינה נאמנת לומר "מת בעלי". מדוע? משום שבשקרה הראשון נעשתה "מוחזקה

שקרנית", ואנו רואים שהיא פשוט מחפשת דרך להשתמט מבעלה (זהו גדר "קטטה בינו לבינה").

באותה אשה, אם בא עד אחד והעיד שמת בעלה, לכתחילה לא תינשא, משום שאנו חוששים שמא שכרה את העד להעיד עדות שקר. אך אם כבר נישאה (בדיעבד), אינה צריכה לצאת מן הבעל השני, שהרי יש לה עד אחד.

3. חידושים וביאורים

*** הערה על הרמב"ם בעניין הטעם של "דייקא ומינסבא" (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

הטעם הידוע בגמרא מדוע אשה נאמנת בדרך כלל הוא משום שאשה מדקדקת היטב ("דייקא ומינסבא") ולא תקלקל את עצמה. אולם נקודה חשובה היא שהרמב"ם בסוף הפרק, כאשר הוא נותן טעם לקולות, אינו מביא כלל את טעם הגמרא שהיא בודקת (ואכן **הראב"ד** מקשה על הרמב"ם מדוע השמיט זאת). הרמב"ם הזכיר רק בפרק הקודם בקצרה את הלשון "שאינה מקלקלת עצמה".

*** גדר הגמרא ב"קטטה" והפסיכולוגיה שבדבר (ר' יצחק):**

בפרק הקודם למדנו שני תנאים לנאמנותה: (א) שלום בינה לבינו (אין קטטה), (ב) שלום בעולם. הלכה א' כאן מבררת מהי "קטטה בינה לבינו" השוללת את נאמנותה. סתם מריבה (כגון שלא הביאה את המלח) אינה נקראת קטטה.

* רב יהודה אמר שמואל אומר בגמרא שקטטה פירושה "אומרת לבעלה גרשני" (היא מבקשת גט).

* מקשה הגמרא: "כולהו נמי אמרי הכי!" – כל הנשים אומרות כך מפעם לפעם לבעליהן בשעת מריבה! כאן רואים את הפסיכולוגיה המעניינת של הגמרא: זה שאשה מבקשת גט בכעס הוא דבר רגיל, ואינו יוצר ריעותא בנאמנותה לאחר מכן; לקטטה יש דרגות על פי ההלכה.

* לפיכך הגמרא מעמידה שקטטה פירושה שהיא אומרת "גירשתני" (כבר נתת לי גט) כדי לסחוט גט. ומאחר שבדרך כלל אשה נאמנת לומר "גירשתני", מוכרחים לומר שהתברר בבירור על ידי עדים שהיא משקרת.

*** האם "גירשתני" עם הכחשה דווקא, או כל אופן שבו אינה נאמנת – ההבדל בין "אינה נאמנת" ל"הוחזקה שקרנית" (ר' יואל אשר לעומת ר' יצחק):**

* *סברת ר' יואל אשר:* אפשר שציור הרמב"ם (שהעדים הכחישוה) לאו דווקא, אלא כל אופן שלמדנו בפרק הקודם שבו אין מאמינים לה כשהיא אומרת "גירשתני" (למשל כאשר עד אחד מסייע לה, שאז היא מעיזה, או סיבות אחרות) – משום שסוף כל סוף רואים שהיא מנסה לסחוט גט.

* *חילוקו של ר' יצחק:* יש הבדל יסודי בין **"אינה נאמנת"** לבין **"הוחזקה שקרנית"**. בדינים הקודמים שבהם אין מאמינים לה, אין פירוש הדבר שיודעים שהיא שקרנית; פוסקים רק לחומרא משום שדבריה אינם חזקים דיים בבית דין (כשם שעד אחד שאינו נאמן בעניינים מסוימים אינו נעשה "שקרן"; הוא אומר את מה שהוא סבור, אלא שאין בכך די). כאן, לעומת זאת, כדי שייקרא "קטטה", עליה להיעשות *הוחזקה שקרנית* על ידי הכחשה ברורה.

*** החקירה במהות פסול קטטה – חשש שקר מחמת קטטה או הוחזקה שקרנית (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* *הקושיא (ר' יואל אשר):* לפי אוקימתת הגמרא יוצא שהדין אינו קשור כלל ל"קטטה"! זהו פשוט דין של "הוחזקה שקרנית" (שאדם שנתפס בשקר בעניין מסוים מאבד את נאמנותו באותו עניין). אם כן: (א) מדוע המשנה מכנה זאת "קטטה בינו לבינה" לעומת "שלום בעולם"? (ב) מה יהיה הדין אם יש קטטה מרה של ממש – למשל היא היכתה אותו ושברה לו שלוש עצמות, הם רבים זה עם זה ורוצים להרוג זה את זה – אך מעולם לא נתפסה בשקר בבית דין? לפי הפשט הפשוט ב"קטטה", היה צריך לומר שמאחר שהיא רוצה להימלט ממנו, היא עכשיו נוגעת בדבר גדולה, ויש לנו *חשד* שהיא עומדת לשקר כעת לראשונה ("חשש שקרנית", לא "הוחזקה שקרנית").

* *התירוץ (ר' יצחק):* גם לפי הפשט הפשוט, פסול קטטה הוא רק משום **שקרנות** (חוששים שהיא משקרת כעת). כל ההבדל בין ההוה אמינא למסקנת הגמרא הוא רק **בשאלה עד כמה חושדים באדם שהוא משקר**:

* לפי ההוה אמינא, מחמירים לומר שכל אשה שיש לה מריבה עם בעלה (אפילו עצמות שבורות) כבר חשודה לומר שקר גדול כזה שהוא מת.

* הגמרא, לעומת זאת, מביטה על בני אדם בעין חיובית יותר ("לא חשבה כל כך רע על בני אדם"). הגמרא סוברת שעצם העובדה שבני זוג רבים (אפילו שברה לו את העצמות) אינה עדיין הוכחה שהיא מסוגלת לבדות שקר בבית דין שהוא מת. לפיכך הגמרא "מקילה" ומעמידה אוקימתא מסברא ש"קטטה" פוסלת רק כאשר כבר תפסו אותה אומרת שקר דומה (כגון "גירשתני") כדי להיפטר מבעלה. ממילא אין זה סתם דין כללי של "הוחזקה שקרנית" בכל דבר, אלא קטטה שכבר באה לידי ביטוי בטענת שקר נגד בעלה.

*** ההבדל בין עד אחד במקום קטטה לבין הסוגיא הקודמת של עד אחד המסייע לה (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* בתחילה היה רצון לקשר את דין עד אחד במקום קטטה עם מה שלמדנו קודם, שעד אחד נאמן רק משום שהאשה עצמה גם היא בודקת ("אשה דייקא ומינסבא"), וכאן איננו סומכים עליה – בדומה ללשון "שהרי היא ובעלה יודעין בודאי" (ר' יואל אשר).

* אולם באמת לשון זו מוסבת על "נישאת לעצמה" בהלכות הקודמות. מה שלמדנו קודם – שכאשר עד אחד מסייע לה היא כן "מעיזה" – הוא בנושא אחר (לגבי גירושין). כאן, לעומת זאת, במיתת הבעל, עד אחד נאמן מצד עצמו, ונאמנותה העצמית של האשה אינה רלוונטית כלל (ר' יצחק).

*** גדר "לא תינשא ואם נישאת לא תצא" וחידוש הרמב"ם ב"שמא שכרה אותו" (ר' יואל אשר ור' יצחק על פי מגיד משנה ולחם משנה):**

* בדרך כלל מאמינים לעד אחד משום שזהו "דבר העשוי לאגלויי". כאן, לעומת זאת, מאחר שהיא בעלת קטטה שכבר ניסתה להשתמט מבעלה בשקר, חשדו חכמים שמא שכרה את העד. אך אין פוסלים את העד האחד באותו אופן שפוסלים אותה עצמה: אצלה הפסול ברור, ואם נישאה הדין הוא "תצא"; אבל אצל העד האחד, הפסק "ואם נישאת לא תצא שהרי יש לה עד" מלמד שהחשש "שמא שכרה אותו" הוא רק חומרא לכתחילה, ומעיקר הדין העד האחד לא איבד את נאמנותו (ר' יואל אשר).

* **המגיד משנה** מבאר שבגמרא יש ספק (בעיא דלא איפשטא) האם עד אחד מועיל במקום קטטה או לא. דרכו של הרמב"ם בפסיקת ספק כזה לחומרא היא: לכתחילה לא תינשא, אך בדיעבד אם נישאה אין מוציאים אותה מחמת ספק. והמגיד משנה מצביע על דבר מופלא: כל הטעם **"שמא היא שכרה אותו"** אינו מופיע כלל בגמרא! הרמב"ם חידש זאת מסברת עצמו, והמגיד משנה אינו יודע מניין לקח זאת הרמב"ם (ר' יצחק).

* **הלחם משנה** מקשה קושיא חזקה על הרמב"ם, המבארת מדוע נאלץ הרמב"ם לחדש טעם זה: בגמרא הספק (האם עד אחד נאמן במקום קטטה) תלוי בשני הטעמים הידועים מדוע עד אחד נאמן בכלל בעדות אשה:

1. משום **"אשה דייקא ומינסבא"** (האשה בודקת היטב לפני שנישאת, מחמת החומר שהחמירו עליה בסופה). לפי טעם זה, כשיש קטטה היא *אינה* בודקת (שהרי כבר רוצה להיפטר ממנו), ממילא אין העד האחד מועיל.

2. משום **"מילתא דעבידא לאגלויי"** (דבר שסוף כל סוף יתגלה, אין העד משקר). לפי טעם זה, מה איכפת לנו שיש לאשה קטטה? העד האחד עצמו הרי אינו משקר!

* אומר הלחם משנה: הרמב"ם עצמו (בסוף פרק י"ג) מביא *רק* את הטעם של "דבר העשוי לאגלויי", ומשמיט לגמרי את "דייקא ומינסבא" ואת "חומר שהחמרת עליה בסופה"! אם כן, עמד הרמב"ם בפני קושי: העד עצמו אינו חלק מן הקטטה שבין איש לאשתו, ומה בכלל הספק של הגמרא בעד אחד במקום קטטה? לפיכך נאלץ הרמב"ם לקבוע שהספק הוא משום שחוששים שהעד נעשה חלק מן הקטטה שלה בכך שהיא שכרה אותו ("שכרה אותו"). בלא חשש זה, לא היה מתחיל כלל הספק של הגמרא לפי שיטת הרמב"ם (ר' יצחק).

הלכות ב'–ג' (י"ז–י"ח): היתה מלחמה בעולם / לא הוחזקה מלחמה בעולם

1. לשון הרמב"ם

וכן אם היתה מלחמה בעולם, ובאה ואמרה מת בעלי במלחמה, אינה נאמנת, ואף על פי שהיה שלום בינה לבינו. שמא תסמוך דעתה על דברים שרובן למיתה ותאמר מת, כגון שנהרגו הראשונים והאחרונים שהיה באמצען, שהרי היא אומרת מאחר שנהרגו אלו ואלו נהרג בכללן, לפיכך אינה נאמנת. אפילו אמרה מת במלחמה וקברתיו, אינה נאמנת. אבל אם אמרה מת על מיטתו, נאמנת. לא הוחזקה מלחמה בעולם, ובאה ואמרה מלחמה היתה במקום פלוני ומת במלחמה, לא תינשא לכתחילה, ואם נישאת לא תצא.

2. ביאור הפשט

אם הייתה מלחמה בעולם, ואשה באה ואומרת "בעלי מת במלחמה", אין מאמינים לה — אף אם היה שלום ביניהם ומעולם לא הוחזקה שקרנית. הטעם אינו משום שחוששים שהיא רוצה לשקר בכוונה רעה, אלא משום שבמלחמה היא טועה ("בדדמי"): היא סומכת על מצבים ש"רובן למיתה" (רוב בני האדם מתים מהם), כגון שהאנשים שלפניו ושלאחריו נהרגו והוא היה באמצע, והיא מניחה שגם הוא נהרג בכללם. לפיכך אין מאמינים לה, אפילו אם היא אומרת במפורש "מת במלחמה וקברתיו". אבל אם היא אומרת שבתוך זמן המלחמה מת על מיטתו כדרך כל אדם ("מת על מיטתו"), היא נאמנת, משום שהחיסרון בנאמנות הוא רק במצבי מלחמה.

אם לא היה ידוע בעולם שיש מלחמה, והאשה עצמה באה ומספרת שהייתה מלחמה במקום פלוני ובעלה מת שם במלחמה — הדין הוא שלכתחילה לא תינשא, אך בדיעבד אם נישאה אינה צריכה לצאת.

3. חידושים וביאורים

*** שתי ההלכות ב"דברים שרובן למיתה" (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

* הדין בנוי על יסוד שנראה בהמשך ברמב"ם: מצב של "רובן למיתה" כשלעצמו אינו מספיק כדי להתיר אשת איש (חזקת אשת איש אינה מתבטלת מחמת רוב כזה). אילו הרוב לבדו היה מועיל, היינו צריכים גם אנו לחשוב כמותה שהוא אכן מת (ר' יצחק).

* לא זו בלבד שהרוב לבדו אינו מתיר, אלא אדרבה: ה"רוב למיתה" אף מבטל את נאמנותה כעד אחד. בדרך כלל מאמינים לאשה משום שלא תשקר ותקלקל את עצמה; אבל כשיש רוב למיתה, קל לה מדי לומר "מת בעלי", משום שכך נדמה לה באמת — היא טועה, לא משקרת (ר' יואל אשר).

*** הקושי בדין "מת במלחמה וקברתיו" ומחלוקת הרמב"ם והרשב"א (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

* **הקושיא מצד הסברא:** הרי הרמב"ם עצמו מניח שהסיבה שאין מאמינים לה היא משום שהיא טועה (ראתה דבר הקרוב למיתה וסברה שהוא מת), ולא משום שהיא משקרת. אם כן, מדוע אי אפשר פשוט לחקור אותה בבית דין מה בדיוק ראתה? ובפרט כשהיא אומרת במפורש "וקברתיו" — שזו עדות ברורה בלי שום אומדנא — מדוע לא תהיה נאמנת לפי סברתו של הרמב"ם עצמו?

* **הרשב"א והסתירה מעד אחד:** הרשב"א אכן שואל את אותה שאלה ופוסק שב"וקברתיו" היא כן נאמנת! יתרה מזו: בהמשך הרמב"ם (הלכה י"ט) כתוב במפורש שעד אחד במלחמה, אם הוא אומר "קברתיו", הוא כן נאמן. במה גרועה אשה מעד אחד, שב"וקברתיו" אין מאמינים לה? (ר' יצחק).

* **דרך א' ליישב את הרמב"ם – הבלבול והמהומה של מלחמה (טעות בראייה עצמה):** אף במקרה של "נהרגו ראשונים

ואחרונים" אין היא באה לבית דין לספר את השערתה, אלא הגדת עדותה היא: "ראיתי אותו מת". אולם ההלכה אומרת שבשעת מלחמה יש מצב של מהומה, בלבול וטירוף — אנשים רואים חצאי דברים בזמן קצר ומחליטים החלטות חפוזות. ממילא ראייתה במלחמה פגומה מעיקרה. לכן אין חקירה מועילה, ואף כשהיא אומרת "וקברתיו" חוששים שמחמת המהומה ומצב של רובן למיתה קברה אדם אחר, והיא טועה בלי לשקר (ר' יואל אשר).

* *השגה על דרך זו:* אף שזהו פשט טוב כשלעצמו, אין הוא כתוב בלשון הרמב"ם. הרמב"ם אינו מדבר על בלבול כללי שבו עלול אדם לדמות שהוא קובר אדם אחר; הרמב"ם כותב דבר מדויק מאוד: "תסמוך דעתה על דברים שרובן למיתה", כלומר מצב ברור שבו רובם מתים (אך אפשר לברוח), והיא מחשבת שגם הוא מת. יתרה מזו, "מלחמה בעולם" אין פירושה שכל העולם נסער, אלא קרב שנמשך לפעמים כמה שעות, ולאחר מכן באו לחפש ולקבור את המתים, וממילא קשה לומר שב"קברתיו" יש טעות (ר' יצחק).

* **דרך ב' ליישב את הרמב"ם (בשם המזרחי) – "הוראת היתר" לשקר מחמת בדדמי:** **המזרחי** אומר שבעת קשה כמלחמה אין אשה הולכת לקבור (מה שאין כן בשנת רעבון), וכשהיא אומרת במלחמה "קברתיו", חוששים שהיא אכן משקרת! יש שתי דרכים להבין "בדדמי": דרך אחת היא שהיא ישרה לגמרי ואינה אומרת יותר ממה שהיא סבורה שראתה. אך הדרך השנייה (לפי המזרחי) היא שה"בדדמי" — מה שהיא משוכנעת בעצמה שהוא מת מחמת הרוב למיתה — מביא אותה לעשות "הוראת היתר" לשקר ולהטעות את בית הדין ("קברתיו") כדי שיאמינו לה, משום ש(כמו שאומרים ה**תוספות** במקום אחר) "אינה יודעת חומר האיסור".

* *יישוב החילוק בין אשה לעד אחד:* לפי דרכו של המזרחי אפשר להבין היטב את החילוק בין אשה לעד אחד: אשה, שיש לה נגיעות משלה, תגיע מחמת ה"בדדמי" שלה עד כדי שקר של הוראת היתר ותאמר "קברתיו"; אבל לעד אחד יש פחות נגיעות, וממילא לא ישקר ויאמר "קברתיו" אלא אם כן קבר אותו באמת. (אף שהפשט עדיין קשה במקצת, משום שהוא מבטל את החילוק החד בין "בדדמי" לבין שקר פשוט – ר' יצחק).

* **השקלא וטריא בגמרא ב"לא הוחזקה מלחמה" – כוחו של "מיגו" (ר' יואל אשר):**

מדוע תהיה לה נאמנות כלל, כשהיא עצמה אומרת שמת במלחמה (שבה אנו יודעים שאשה אינה נאמנת)? דרך הגמרא היא שיש לה "מיגו": כיון שהמלחמה אינה מוחזקת בעולם, הרי יכלה לומר סתם "מת בעלי" בלי להזכיר את המילה מלחמה, ואז הייתה נאמנת. אולם הגמרא נשארת בספק ("לא איפשטא") אם אומרים מיגו זה או לא.

* **דרכו של הרמב"ם בספיקות הגמרא וההיגיון של "אם נישאת לא תצא" בספק דאורייתא (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

* **המגיד משנה** מבאר שזהו עוד אחד מהספיקות שבגמרא. מעניין שהרמב"ם אינו כותב את המילה "ספק", אלא פוסק מיד את הדין: "לא תינשא לכתחילה, ואם נישאת לא תצא" — וזהו דין ספק בהלכות אלו (לא שמחמירים לשני הצדדים, אלא לכתחילה לא תינשא ובדיעבד לא תצא).

* כאן מתעורר קושי בדרכו של הרמב"ם: בדרך כלל הולך הרמב"ם לפי הכללים הידועים של ספק דאורייתא לחומרא (שלפיהם הייתה צריכה לצאת אף בדיעבד). אבל כאן קיבל הרמב"ם הכרעה אחרת, שכל דבר שנשאר בספק בגמרא — לכתחילה לא תינשא ובדיעבד לא תצא. אף שמוצאים מקרים רבים כאלה בגמרא שבהם מחלקים בין לכתחילה לבדיעבד, קשה להבין את הסברא הלמדנית או ההגיונית שבדבר: מה השתנה בספק רק משום שכבר נישאה לאדם אחר? (ר' יצחק).

הלכה ה': מפולת, שילוח נחשים, עישנו עלינו בית ושנת רעבון

1. לשון הרמב"ם

וכן האשה שאמרה מת בעלי תחת המפולת, וכן אם היה שילוח נחשים ועקרבים ואמרה נשכו נחש או עקרב ומת... אינה נאמנת, שמא תסמוך דעתה על רוב אנשים שמתו כך. אמרה עישנו עלינו בית או מערה הוא מת ואני ניצלתי אינה נאמנת, שכשם שנעשה לה נס כך נעשה לו. היתה שנת רעבון ואמרה מת בעלי אינה נאמנת, מת וקברתיו נאמנת.

2. ביאור הפשט

אם אשה אומרת שבעלה מת תחת בית שקרס (מפולת), או שהייתה מתקפה של נחשים ועקרבים והיא אומרת שנחש או עקרב הכישו ומת, אין מאמינים לה. הסיבה היא שאנו חוששים שהיא סומכת על כך שרוב האנשים במצב כזה מתים, והיא רק סבורה שהוא מת. אם היא אומרת "עישנו עלינו בית או מערה, הוא מת ואני ניצלתי", גם כן אין מאמינים לה, שכשם שנעשה לה נס, שמא נעשה גם לו נס. אם הייתה שנת רעב והיא אומרת "מת בעלי", אינה נאמנת; אבל אם היא אומרת "מת וקברתיו", היא כן נאמנת.

3. חידושים וביאורים

* **החקירה ב"מת תחת המפולת" – האם היא משקרת או שעדותה אינה מספיקה (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

הרי האשה אומרת בבירור "מת בעלי", ואינה אומרת רק "ראיתי את הבית נופל". מהי אפוא החקירה מדוע אין מאמינים לה? (ר' יואל אשר). יש שתי דרכים ללמוד (ר' יצחק):

1. אין מאמינים לה משום שחושדים בה שהיא משקרת – היא ראתה רק את הבית נופל, וכיון שרוב האנשים מתים מכך (אך אין זה מוכרח שכל אחד מת), היא אומרת מעצמה "מת" אף שלא ראתה אותו מת.

2. *דרכו של ר' יצחק עצמו:* היא אכן אומרת אמת על מה שראתה (נפילת הבית, וכשחוקרים אותה בבית דין אם ראתה את המיתה עצמה, היא אומרת שלא), ו"אינה נאמנת" אין פירושו שאין מאמינים לה, אלא שעדותה על מצב כזה (שהוא רק רוב למיתה)

אינה מספיקה מבחינה הלכתית ("אינה עדות כשרה"). ראיה לכך ממה שכשהיא מוסיפה "קברתיו" (ברעבון) הדבר כן מועיל – מה שמראה שהשאלה היא אם המידע שהיא מוסרת מספיק כדי לאמת את המיתה, ואמירת מה שראתה במפולת בלבד אינה מספיקה.

* **[סטייה: הלשון "שילוח" נחשים ועקרבים] (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

המילה "שילוח" באה מהפסוק "הנני משלח בך ובעבדיך... את הערוב" (או מפרשת "וישלח", שהיא אותו שורש). הדבר דומה לדין בהלכות תענית, שבו מחלקים בין חיה רעה "משולחת" (שאז מתענים) לבין "אינה משולחת". הוא מורה על מכה או מתקפה כללית בכל האזור, בדומה למצב הכללי של מפולת על כל האנשים שבבית.

* **משמעות "עישנו עלינו בית" והחידוש היסודי ב"כשם שנעשה לה נס" (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

* **מציאות "עישנו":** כשאנשים מסתגרים בבית או במערה, משליכים פנימה עשן כדי שייחנקו או יישרפו בפנים, או שיהיו מוכרחים לצאת לנשום אוויר וייתפסו בפתח.

* **מדוע טעם חדש?** מדוע צריך הרמב"ם להגיע כאן לטעם חדש של "כשם שנעשה לה נס כך נעשה לו", ומדוע אין זה פשוט חלק ממלחמה, שבה ממילא אין מאמינים לה? (ר' יואל אשר).

* **תירוץ וחידוש (ר' יצחק):** ראשית, בטקסט לא כתוב דבר על מלחמה. שנית, טמון כאן חידוש יסודי: "עישנו עלינו" שונה מעיקרו ממלחמה, מפולת או נחשים. במקרה רגיל של "עישנו", אין זה רק "רוב" למיתה, אלא **כל מי** שבפנים מת (מיתה ודאית לגמרי). ממילא, אילו בא מישהו מבחוץ ואמר "עישנו עליהם בית", הייתה זו עדות טובה שהבעל מת. אבל כאן, כיון שהאשה עצמה הייתה בפנים והיא עומדת לפנינו חיה ("אני ניצלתי"), הצלתה עצמה שוברת את חזקת המיתה! יציאתה היא ראיה שבמקרה המסוים הזה העשן לא היה מיתה ודאית, והדבר חוזר למצב של "רוב" בלבד (שבו רוב אינו מספיק). זהו פירוש "כשם שנעשה לה נס כך נעשה לו" – הצלתה מוכיחה שאפשר כן לצאת חי מהבית.

* **כיצד להבין "הוא מת" בעישנו עלינו בית (ר' יואל אשר לעומת ר' יצחק):**

* *ר' יואל אשר:* ב"עישנו עלינו בית", שבו אין הסברא של "תסמוך דעתה ארוב" אלא רק "כשם שנעשה לה נס", אם היא אומרת בבירור שראתה אותו מוטל מת על הארץ, מדוע לא יאמינו לה? וכי נאמר שהיא שקרנית? על כרחך "הוא מת" פירושו כאן שהיא ברחה ואינה יודעת בוודאות, אלא רק מעריכה שהוא מת. אבל אם ראתה אותו ממש מת, הרי זה בכלל "מת וקברתיו" (שכן "קברתיו" אין פירושו דווקא קבורה, אלא שהיא יודעת בוודאות שהוא מת).

* *ר' יצחק:* "הוא מת" פירושו שהיא אומרת שהוא מת, ואף על פי כן מועיל רק אם היא אומרת "קברתיו". ואף "מת וקברתיו" כתוב ברמב"ם במפורש רק ב"שנת רעבון" (והמגיד משנה אומר שרעבון הוא עניין בפני עצמו, אף שאם לומדים את ההלכות יחד ייתכן ש"מת וקברתיו" נאמר גם על המקרים האחרים כמפולת ונחשים).

* **החילוק בין רעבון למלחמה ב"מת וקברתיו" (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

בשנת רעב (שנת רעבון), אם היא אומרת "מת וקברתיו" היא כן נאמנת, בעוד שבמלחמה אין "מת וקברתיו" מועיל (שם צריכה היא לומר דווקא "מת על מיטתו"). זוהי מימרא של רבא בגמרא ש"רעבון גריע ממלחמה". אף שראשונים אחרים לומדים את הגמרא אחרת (והמפרשים מתאמצים לפרש בה פשטים שונים), פסק הרמב"ם את החילוק פשוט משום שכך כתוב בגמרא, בלי לבאר סברא ברורה מהו החילוק האמיתי בין רעבון למלחמה.

הלכה ו': נפלו עלינו גויים או לסטים, והיה דבר בעולם

1. לשון הרמב"ם

אמרה נפלו עלינו גויים או לסטים הוא נהרג ואני ניצלתי נאמנת, שאין דרכן להרוג נשים כדי שנאמר כשם שניצלה היא כך ניצל הוא. היה דבר בעולם ובאה ואמרה מת בעלי נאמנת, שדבר פשוט בפי כל אדם שבשנת הדבר זה חיה וזה מת, ואפשר שימותו בדבר נערים חזקים ויינצלו הזקנים החולים, לפיכך אין חוששין לה שמא סמכה דעתה על רוב המתים.

2. ביאור הפשט

אם האשה אומרת "נפלו עלינו גויים או שודדים (לסטים), הוא נהרג ואני ניצלתי", מאמינים לה. הסיבה היא שאין דרכם להרוג נשים, וממילא אי אפשר לומר כאן את הטעם שכשם שהיא ניצלה כך גם הוא ניצל.

אם הייתה מגפה (דבר) בעולם והיא באה ואומרת שבעלה מת, מאמינים לה. הסיבה היא שכל אדם יודע שבמגפה אחד מת ואחר נשאר בחיים (לפעמים מתים צעירים חזקים וזקנים חולים ניצלים). לכן אין חוששים שמא סמכה דעתה על רוב המתים.

3. חידושים והסברים

* **חיזוק למהלך ב"עישנו עלינו" – עשן לעומת בני אדם (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* החילוק הוא חד: "עשן אינו מפלה, עשן אינו גזען" – עשן הורג כל אחד באותה מידה. ממילא אם היא יצאה חיה מן העשן, הרי זה מראה שלא הייתה זו מיתה ודאית, וגם הבעל יכול היה לשרוד. אבל לגויים וללסטים יש טבע ומנהג שלא להרוג נשים, משום שיש להם יותר רחמנות על אשה (ר' יואל אשר).

* מן ההלכה רואים בבירור ראיה למהלך הקודם: "כשם שנעשה לה נס" היא טענה נפרדת בפני עצמה. כאשר גויים תוקפים, זוהי מיתה ודאית לגברים; העובדה שהאשה ניצלה אינה שוברת את ודאות מותו של הבעל, משום שעבורה לא היה זה "נס" אלא דבר טבעי ("אין דרכן להרוג נשים"), ואילו עבורו, כגבר, נשארת זו מיתה ודאית (ר' יצחק).

*** [סטייה: החילוק בין "גויים" ל"לסטים"] (ר' יצחק):**

מה פירוש הלשון "גויים או לסטים" – האם "לסטים" פירושו שודדים יהודים (ונקווה שלא)? ניתן לומר ש"גויים" פירושו כוחות מאורגנים כמו הרומאים, ו"לסטים" פירושו סתם כנופיות של גנבים ושודדים.

*** מדוע אין ל"נפלו עלינו גויים" דין מלחמה (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

מדוע אין "נפלו עלינו גויים" נחשב כ"מלחמה" (שבה אינה נאמנת)?

* *מהלך א' (ר' יואל אשר):* מלחמה פירושה תוהו ובוהו שבו יורים ופצצות עפות מכל הצדדים על ציבור גדול, משא"כ כאן מדובר בכך שקבוצת רוצחים תקפה באופן מרוכז ומכוון דווקא את שניהם.

* *מהלך ב' (ר' יצחק):* בדומה ל"עישנו עלינו את הבית", מלחמה היא כאשר שני צדדים נלחמים זה בזה, ואפשר להתחמק ביניהם. אבל "נפלו עלינו" פירושו שהקרב כבר הסתיים – הגויים כבר כיתרו אותם לגמרי ולכדו אותם במלכודת, שממנה איש אינו יכול לברוח וכולם נהרגים. השאלה היחידה היא רק האם עמידתה חיה לפנינו ("בפנינו") מוכיחה שאין מתים במצב כזה – ועל כך עונה הרמב"ם שלא, משום שהם מניחים לנשים לחיות אך הורגים את כל הגברים.

*** ב"דבר בעולם" – מדוע אין אומרים "כשם שנעשה לה נס"? (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

מדוע אין אומרים בדבר שכשם שהיא ניצלה, כך גם הוא ניצל? התירוץ הוא שהיא כלל לא "ניצלה" (היא לא הייתה חולה), אלא השאלה היחידה כאן היא מדוע אין חוששים ל"סמכה דעתה ארוב" כמו במלחמה.

*** הפסיכולוגיה של בני אדם בדבר לעומת מלחמה (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

מדוע מאריך הרמב"ם כל כך בטעם בדבר? משום שבמלחמה כולם נמצאים באותו מצב, יש "אנדרלמוסיא" שבה חצים עפים על כולם בבת אחת, וממילא היא בונה בדמיונה שגם בעלה מת. אבל במגפה מסתכלים על כל אדם "לגופו של איש" (באופן אינדיבידואלי). הגמרא מביאה פתגם עממי: "אמרי אינשי, שב שני הוה מותנא ואיניש בלא שני לא אזיל" (שבע שנים יכולה להיות מגפה, ואדם אינו הולך לפני זמנו). אף שבאידיש אומרים "לכל חץ יש כתובת", רואים מן הגמרא שבני אדם מאמינים דווקא להפך: בחצים (מלחמה) אין בני אדם מאמינים שיש להם כתובת, אלא שהם פוגעים בכל אחד, מה שאין כן דבר נתפס אצל בני אדם כדבר הבוחר אנשים מסוימים (ר' יצחק).

* כאן רואים שוב בבירור שכל החשש בהלכות אלו אינו שהאשה משקרת, אלא שהיא טועה. וכיוון שלפי האמונה העממית המקובלת בדבר אי אפשר לטעות טעות כזו מתוך הסתמכות על הרוב, מאמינים לה (ר' יואל אשר).

הלכה ז' (ושייך לפרק י"ב הלכה ט"ו): עד מפי עד – שמיעה מבן דעת או מתינוקות

1. דברי הרמב"ם

כבר אמרנו שעד מפי עד כשר לעדות אשה. במה דברים אמורים, ששמע מפי בן דעת שמת פלוני, כגון עבד או שפחה. אבל אם שמע מפי שוטה או קטן אינו מעיד ואין סומכין על דבריהם. שמע מן התינוקות שהן אומרין עכשו באנו מהספד פלוני, וכך וכך ספדנים היו שם, ופלוני החכם ופלוני עלה אחר מיטתו, וכך וכך עשו במיטתו, הרי זה מעיד מפיהם על פי הדברים האלו וכיוצא בהם ומשיאין את אשתו.

2. ביאור הפשט

עד מפי עד כשר לעדות אשה רק כאשר שמע מ"בן דעת" (אפילו פסול לעדות כגון עבד או שפחה). אבל משוטה או מקטן אסור להעיד (משום שאינם מבינים מה שראו). אולם, אם אדם שמע ילדים קטנים (תינוקות) משוחחים ביניהם: "אנו באים עכשיו מהספדו של פלוני, כך וכך מספידים היו שם, פלוני החכם ליווה את המיטה, וכך עשו במיטתו" – רשאי הוא ללכת ולהעיד בבית דין על סמך דבריהם, ומתירים את האשה.

3. חידושים והסברים

*** לא התינוקות מעידים, אלא הגדול (ר' יצחק):**

דיוק בהלכה: אין הכוונה שהתינוקות עצמם באים לבית דין, אלא גדול שמע מהם ("שמע מן התינוקות") והוא בא להעיד.

*** מדוע לא נאמר הלשון "מסיח לפי תומו" בתינוקות? – גדר "קול" ומציאות (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

בתחילה היינו רוצים להשוות את התינוקות לגוי המסיח לפי תומו, אבל הרמב"ם אינו משתמש כאן במילים "מסיח לפי תומו".

* *הסברו של ר' יואל אשר:* העיקר כאן הוא שהילדים מדברים על דבר שאירע **"עכשו"** (עתה, לא לפני שבועיים), ואין להם שום אג'נדה לפסוק הלכה, אלא הם משוחחים על אירוע טרי בפרטים. שלוש הדוגמאות ברמב"ם אינן דווקא, כאילו צריך את כל הפרטים, אלא באות להראות שניכר מדבריהם שזה עתה חוו זאת.

* *הסברו של ר' יצחק:* אין לזה כלל שם "עדות", ו"הגברא" של הילדים אינו נוגע כלל. זהו כמו **"קול"** (כפי שלמדנו בקידושין) **וסימן על המציאות.** כפי שהרמב"ם יסיים בסוף הפרק, שכל הקולות בעדות אשה הן משום שאנו מבקשים רק לדעת את המציאות האמיתית. ילדים יכולים להמציא סיפור קטן, אבל אינם ממציאים לוויה שלמה עם פרטים מי דיבר. יתרה מזו: הילדים אינם מבינים אפילו את המשמעות שלוויה פירושה שהאדם "מת", הם פשוט מספרים "מעשה שהיה" שראו ברחוב, והגדול קולט מכך את המציאות ומעיד עליה.

הלכה י': ישראל שאמר "הרגתי את פלוני" (פלגינן דיבורא)

1. דברי הרמב"ם

ישראל שאמר הרגתי את פלוני, הרי זו תינשא על פיו, שאין אדם משים עצמו רשע, והרי העיד שמת.

2. ביאור הפשט

יהודי שבא ואומר "הרגתי את פלוני", רשאית אשתו של זה להינשא על פיו. אף שרוצח הוא רשע ופסול לעדות, יש כלל ש"אין אדם משים עצמו רשע" (אדם אינו יכול לעשות את עצמו רשע על ידי הודאתו שלו). ממילא אנו מחלקים את דבריו: את החלק של "הרגתי" אין מאמינים, והוא נשאר כשר, אבל את החלק שפלוני מת ("והרי העיד שמת") מאמינים.

3. חידושים והסברים

*** הפרדוקס של פסול עבירה והכלל של "פלגינן דיבורא" (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* בתחילה היינו רוצים לומר שאפילו אם אכן היה רשע (רוצח), אולי גם אז היו מאמינים לו בעדות אשה, שהרי בפרק הקודם למדנו חילוק בין הפסולים, ורק פסול שיש לו בעיה של "נאמנות" (כגון גזלן או שקרן) אינו נאמן, מה שאין כן רוצח (ר' יואל אשר).

* אבל באמת רשע (שיש לו פסול עבירה מן התורה כגון רוצח) לעולם אינו נאמן, אפילו בעדות אשה! ממילא היה יוצא כאן פרדוקס: אם אתה מאמין לו (שהרג), הרי הוא רוצח ואי אפשר להאמין לו! לכן הרמב"ם מוכרח להגיע לסברא של "אין אדם משים עצמו רשע" ולכלל הגמרא של **"פלגינן דיבורא"** – מאמינים רק מחצית ממה שהוא אומר: שראה את פלוני מת, אבל לא שהוא עצמו עשה זאת (ר' יצחק).

*** קושיא למדנית על פלגינן דיבורא במציאות (ר' יצחק):**

יש קושי ברעיון כולו במציאות: אם אנו אומרים שהוא *לא* הרג את פלוני, נמצא שהוא משקר כשהוא אומר "הרגתי"! ואם כן הוא שקרן, מדוע אינו נפסל לעדות בגלל השקר עצמו? ובכלל, מדוע שאדם ימציא על עצמו שהוא רוצח? מוכרחים לומר שזהו עניין "למדני" גרידא; על פי הלכה, כיוון ש"אין אדם משים עצמו רשע", הוא נשאר עד אחד כשר האומר שפלוני מת, אף שקשה להבין את ההיגיון שבכך במציאות.

הלכות י"א–י"ב: גוי המסיח לפי תומו – דוגמאות ותהליך

1. דברי הרמב"ם

כבר אמרנו שהגוי שהשיח לפי תומו משיאין על פיו. כיצד, היה הגוי מסיח ואומר אוי לפלוני שמת כמה היה נאה וכמה עשה טובה עמי, או שהיה מסיח לפי תומו ואומר כשהייתי בא בדרך נפל פלוני שהיה מהלך עמנו ומת ותמהנו לדבר זה, וכיוצא בדברים האלו שהן מראין שאין כוונתו להעיד הרי זה נאמן. וישראל ששמע מגוי המסיח לפי תומו מעיד ששמע ממנו ותינשא על פיו.

2. ביאור הפשט

גוי המספר דבר בתמימות, בלי מודעות או כוונה שהוא מעיד עתה עדות (למשל, הוא נאנח ומקונן כמה טוב היה פלוני, או שהוא מספר כמה תמהו כאשר פלוני נפל לפתע בדרך ומת), נאמן להתיר את האשה. ויהודי ששמע מגוי המסיח לפי תומו יכול ללכת לבית דין ולהעיד מה ששמע מן הגוי, והאשה רשאית להינשא על פיו.

3. חידושים והסברים

*** הדיוק ב"ותמהנו" (ר' יואל אשר):**

מדוע צריך הגוי להוסיף בדוגמת הרמב"ם "ותמהנו לדבר זה"? משום שבלי מילה זו, אם הוא אומר רק "נפל פלוני ומת", הדבר נראה כהגדת עדות אינפורמטיבית. מה שהוא מוסיף "ותמהנו" מראה שכל כוונתו בסיפור היא רק לספר כמה מוזר ומזעזע היה הדבר בעיניו, או כמה הדבר כואב לו ("אוי לפלוני"). כאשר גוי רוצה להעיד, הוא עלול לשקר, אבל סתם להיאנח על שקר – אין עושים.

*** החילוק היסודי בין גוי לילדים קטנים (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

היינו רוצים להשוות את דין הגוי לדין הילדים הקטנים האומרים שהם באים עתה מהלווייתו של פלוני, שהרי בשניהם המשפט נשמע אמת (ר' יואל אשר). אבל באמת יש חילוק יסודי ביניהם (ר' יצחק):

1. בילדים אין תנאי של "אין כוונתו להעיד". לילדים יש סוג אחר של פסול עדות; דבריהם על לוויה פועלים יותר כ**"קול"** – הם משקפים מצב רגיל המתרחש בעיר (כמו ידיעה בעיתון).

2. בגוי, לעומת זאת, יש *בעיה חיובית* כאשר הוא רוצה להעיד (הוא חשוד לשקר). אפילו אם הגוי אינו רוצה להתיר את האשה, אלא רוצה סתם למסור עובדה ש"פלוני מת", כבר יש בכך ספק ובעיה, שמא מתכוון הוא להעיד. לכן הרמב"ם מוכרח לדרוש בגוי תוספת (כגון הספד "אוי לפלוני", או תמיהה "ותמהנו") המוכיחה באופן חיובי שהוא עסוק בדבר אחר לגמרי, ואנו רק מבינים ממילא מתוך כך שפלוני מת.

*** החלוקה המקורית של ההלכות – הלכה י"א והלכה י"ב הן הלכה אחת (ר' יצחק):**

כאן טמון חידוש גדול במבנה הרמב"ם: "גוי המסיח לפי תומו" *לעולם אין* פירושו שהגוי עצמו בא לבית דין ומסיח לפי תומו לפני הדיינים – שהרי זה פרדוקס ובלתי אפשרי (אם הוא בא לבית דין, הרי הוא מכוון להעיד!). פירושו *תמיד* שיהודי שמע זאת מן הגוי ברחוב ובא לספר זאת לבית דין.

על יסוד זה ברור שמה שהפרידו את הלכה י"ב כהלכה נפרדת הוא טעות בדפוסים (ובחלוקה המקורית של הרמב"ם אכן זו הלכה אחת). המשפט "וישראל ששמע..." אינו דין חדש, אלא הוא ההמשך והסיום של ה"כיצד" בהלכה י"א – הרמב"ם מבאר בדיוק כיצד תהליך גוי המסיח לפי תומו מגיע לבית דין.

הלכות י"ג–י"ד: אמתלא בשיחת הגוי, והתחיל להשיח לפי תומו ושאלו אותו אח"כ

1. דברי הרמב"ם

במה דברים אמורים, שלא היתה שם אמתלא בשיחת הגוי שמא לא נתכוון אלא לדבר אחר. כגון שאמר לאחר עשה לי כך וכך שלא אהרוג אותך כדרך שהרגתי לפלוני, אין זה מסיח לפי תומו שכוונתו להטיל אימה על זה. וכן אם שמע מערכאות של גוים שאמרו הרגנו פלוני אין נאמנין, שהן מחזקין ידי עצמן בכזב כדי להטיל אימה, וכן כל כיוצא בדברים אלו. גוי שהתחיל להשיח לפי תומו תחילה, אף על פי ששאלו אותו אחר כן ובדקוהו עד שיפרש את כל המאורע, הרי זה נאמן ומשיאין על פיו.

2. ביאור הפשט

מאמינים לגוי המסיח לפי תומו רק כאשר אין סיבה אחרת ("אמתלא") מדוע הוא אומר זאת. אבל אם הוא מאיים על אדם "עשה לי כך, שאם לא – אעשה לך כפי שהרגתי את פלוני", או אם שומעים משופטים ותובעים גויים (ערכאות) שהם הרגו את פלוני (כאשר זה נעלם), אין מאמינים להם, משום שכוונתם להטיל אימה ולחזק את כוחם על ידי שקר.

אולם אם הגוי התחיל את שיחתו לפי תומו, אפילו אם חקרו ודרשו אותו אחר כך עד שפירש את כל המעשה בכל פרטיו, הוא נשאר נאמן. הולכים אחר ההתחלה; כיוון שהתחיל בלי כוונה להטעות אותנו, אין מזיק מה שלאחר מכן, בשעת החקירה, הוא כבר מבין שמשתמשים בדבריו.

3. חידושים והסברים

*** גדר "לפי תומו" – אין שום סיבה שלישית (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

היה אפשר לחשוב שכאשר הגוי אומר "כדרך שהרגתי לפלוני" הרי זה מסיח לפי תומו, שהרי אין לו שום כוונה להעיד עבור האשה (ר' יואל אשר). אולם היסוד הוא ש"מסיח לפי תומו" אינו רק *השלילה* שאין לו כוונה להעיד, אלא הוא מחייב *תמימות*, כלומר שהסיבה היחידה שהוא אומר זאת היא פשוט **משום שכך היה!** וכיון שכאן יש לו "סיבה שלישית" (להטיל אימה), נופלת התמימות, ואין לנו בירור שאכן כך היה (ר' יצחק).

*** [סטייה: גוי ידוע שמדבר תמיד מתוך אמתלא] (ר' יצחק):**

ב"גוי ידוע" מסוים שרוב הדברים שהוא אומר אינם אלא להטיל אימה או להתפאר בגדולתו (למשל, הוא אומר "הרגתי את פלוני עשר פעמים"), גם כשהוא מדבר סתם אינו נאמן לעולם כמסיח לפי תומו, משום שהוא תמיד מסיח לאימה ולאמתלא; שום דבר שהוא אומר אינו בא מתוך תמימות, פשוט משום שכך היה.

*** האם מותר לפתוח בשאלה לגוי – המעשה בגמרא ("איה חברנו") והריטב"א (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

* "ובדקוהו" אין פירושו שמביאים את הגוי לבית דין כדי לחקור אותו, אלא מדובר באנשים ברחוב, כפי שנראה מהמעשה בגמרא (יבמות קכ"א ע"ב).

* מלשון הרמב"ם "שהתחיל להשיח לפי תומו תחילה" רואים **חומרא:** אסור לפתוח בעצמו ולשאול גוי "היכן פלוני? מה קרה לו?". ברגע שיהודי שואל אותו שאלה, הרי זה כמו "חקירות", והגוי מבין מיד שמחפשים כאן עדות בעניין אשתו של פלוני, וממילא תשובתו כבר אינה לפי תומו. צריך להמתין שהגוי *עצמו* יפתח בשיחה ("שהתחיל... תחילה"), ורק לאחר שכבר אמר שפלוני מת, מותר ליהודי לשאול אותו "כיצד זה אירע?" (ר' יצחק).

* **הקושיא מהגמרא ("איה חברנו"):** בגמרא מובא מעשה ביהודים שהלכו בדרך ושאלו אשה נכרית "איה חברנו?", והאמינו לתשובתה. לכאורה הרי היהודים פתחו בשאלה!

* *מהלך א' (ר' יצחק):* באותו מעשה האשה הנכרית *בכתה תחילה* עוד לפני ששאלו אותה. הבכי עצמו היה ה"התחיל להשיח לפי תומו" שלה (בדיוק כמו לומר "אוי לפלוני שמת"), והשאלה "איה חברנו" לא הייתה אלא המשך, כדי להבין מדוע היא בוכה.

* *מהלך ב' (ר' יואל אשר בשם הריטב"א):* אפשר ללמוד מאותו מעשה **קולא** (כפי שלומד שם **הריטב"א**), ש"מסיח לפי תומו" אינו דין פורמלי האם שאלו אותו תחילה או לא, אלא מתבוננים במצב הכללי. אם רואים שהגוי בוכה ומשתף ברגשותיו, המצב הכולל מוכיח שהוא אומר אמת ואינו מתכוון להעיד, גם אם שאלו אותו תחילה. (אף על פי כן, הפשט הפשוט ברמב"ם נשאר לחומרא, שאסור לשאול אותו תחילה – ר' יצחק).

*** הקושי המעשי בשאלות ותשובות (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

במעשה, קביעת הגבול המדויק מתי הגוי מבין שרוצים להוציא ממנו מידע לצורך עדות ומתי לא, היא דבר עדין מאוד. בספרי התשובות זהו אחד הנושאים המרכזיים בענייני עגונות (למשל, נהגו לרשום במדויק את המילים שאמר חייל, והפוסקים מתווכחים על כל מילה האם היא נחשבת לפי תומו).

הלכות ט"ו–י"ח: "שמעתי" לעומת "אני ראיתיו", ודיני "רובן למיתה" לעומת מיתה ודאית

1. דברי הרמב"ם

כבר הודענו שהעד שאמר שמעתי שמת פלוני אפילו עד מפי עד ואפילו שמע מאשה ששמעה מעבד הרי זה כשר לעדות אשה ומשיאין על פיו. אבל אם אמר העד או האשה או העבד מת פלוני ואני ראיתיו שמת שואלין אותו היאך ראית ובמה ידעת שמת. אם העיד בדבר ברור נאמן, ואם העיד בדברים שרובן למיתה אין משיאין את אשתו, שאין מעידין על האדם שמת אלא בשראוהו שמת ודאי ואין בו ספק.

כיצד? ראוהו שנפל לים אפילו טבע בים הגדול אין מעידין עליו שמת שמא יצא במקום אחר. ואם נפל למים מקובצים כגון בור או מערה שעומד ורואה כל סביביו ושהה כדי שתצא נפשו ולא עלה מעיד עליו שמת ומשיאין את אשתו. וכן אם

השליכוהו בים והשליכו מצודה אחריו והעלו ממנו אבר שאי אפשר שינטל מן החי ויחיה הרי זה מעיד עליו שמת ומשיאין את אשתו.

ראוהו שנפל לגוב אריות ונמרים וכיוצא בהן אין מעידין עליו שמא לא יאכלוהו. נפל לחפירת נחשים ועקרבים, או לתוך כבשן האש, או לתוך יורה רותחת מלאה יין או שמן, או ששחטו שני סימניו או רוב שני סימניו אפילו עמד וברח מעידין עליו שמת שודאי סופו למות. וכן כל כיוצא בזה מדברים שאי אפשר שיחיה אלא ימות מיד בזמן קרוב הרי אלו מעידין עליו.

צלוב והעוף אוכל בו, אף על פי שדקרוהו או ירו בו חיצים, אינו מעיד עליו שמת. ואם ראו העוף אוכל במקום שהנפש יוצאה בנטילתו, כגון מוחו או לבו או בני מעיו, הרי זה מעידין עליו שמת.

2. ביאור הפשט

כאשר עד (או אשה/עבד) אומר פשוט "מת פלוני" או "שמעתי שהוא מת" (אפילו עד מפי עד מפי אשה מפי עבד), מקבלים זאת מיד בלי שום חקירה מהיכן הוא יודע. אבל אם הוא אומר "אני בעצמי ראיתי שהוא מת" ("ואני ראיתיו שמת"), אז מתחילים לחקור אותו כיצד בדיוק ראה זאת. אם ראה מיתה ודאית ("דבר ברור") הוא נאמן, אבל אם הוא מתאר מצב שהוא רק "רובן למיתה", אין משיאין את האשה, משום שצריך לדעת *בוודאות* שהוא מת.

דוגמאות:

1. **מים:** אם ראו אותו נופל וטובע בים גדול (מים שאין להם סוף), אין מעידין עליו שמת, שמא שחה ויצא במקום אחר. אם נפל ל"מים מקובצים" (מים שיש להם סוף – בור או מערה מלאים מים, שאפשר לעמוד ולראות את כל סביבותיהם), והעד המתין שם "כדי שתצא נפשו" והלה לא עלה, הוא מעיד עליו שמת. וכן אם השליכו רשת ("מצודה") לים והעלו ממנה אבר מגופו שאדם חי אינו יכול לשרוד בלעדיו.

2. **חיות, אש ושחיטה:** נפל לגוב של אריות ונמרים – אין מעידין, שמא לא אכלוהו. אבל נפל לחפירת נחשים ועקרבים, לכבשן האש, ליורה רותחת מלאה יין או שמן, או ששחטו את שני סימניו (או רובם), אפילו עמד וברח – מעידין עליו שמת, משום שוודאי ימות בקרוב ("מיד בזמן קרוב").

3. **צלוב:** אם רואים אדם תלוי (ידיו ורגליו מסומרות) ועוף אוכל ממנו, אפילו דקרוהו או ירו בו חיצים, אין מעידין עליו שמת (הוא עשוי לשרוד, ואינו יכול לגרש את העוף משום שידיו מסומרות). אבל אם העוף אוכל מאבר שהנפש יוצאה בנטילתו (מוח, לב, או בני מעיו), מעידין עליו שמת.

3. חידושים והסברים

*** סתירה להלכות הקודמות ("הרגתיו", מערה, "קברתיו") – חילוק בין האשה עצמה לעד כללי (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* *הקושיא (ר' יואל אשר):* אם ההלכה היא שכאשר אדם אומר "אני ראיתיו" חוקרים אותו על הפרטים ("היאך ראית"), מדוע היו לנו בהלכות הקודמות כללים כמו מי שאומר "הרגתי את פלוני", או שניים שהיו במערה ("כשם שנעשה לה נס")? לכאורה, ברגע שחוקרים אותו על הפרטים (כגון "ראיתי אותו שוכב על רצפת המערה"), יידעו בבירור האם הוא מת, וההלכות הקודמות לא היו נוגעות!

* *תירוצים (ר' יצחק ור' יואל אשר):*

1. לגבי "הרגתי את פלוני": שם החקירה אינה מועילה, שהרי הוא אומר בבירור "הרגתי אותו בסכיני"; החידוש של אותה הלכה הוא רק הדין של "פלגינן דיבורא".

2. לגבי שאר ההלכות (מערה, והדין הקודם של "מת וקברתיו" במלחמה שבו אינה נאמנת): יש כאן חילוק יסודי: אותן הלכות קודמות עסקו במיוחד ב*אשה עצמה* הבאה לומר שבעלה מת, שבה יש חומרא נוספת וחשש שהיא טועה. כאן לעומת זאת מדבר הרמב"ם על *עד* כללי (או אשה אחרת ועבד), שבו הדין הוא שחוקרים אותם על הפרטים כדי לראות האם זה דבר ברור או רק רובן למיתה (ר' יצחק).

*** [סטייה: פירוש "ים הגדול"] (ר' יצחק):**

בלשון חכמים "ים הגדול" הוא באמת הים התיכון, אבל באופן כללי פירושו אוקיינוס, בניגוד לים קטן כמו ים כנרת, שאנו קוראים לו נהר/אגם.

*** מים שאין להם סוף – אפילו בשני עדים ("ראוהו") (ר' יואל אשר):**

דיוק מלשון הרבים "ראוהו": דין מים שאין להם סוף אינו קשור לקולא של עד אחד; אפילו אם שני עדים כשרים ראו אותו נופל לים, אינם יכולים להעיד, משום שהעובדה עצמה היא רק "רובן למיתה" ולא מיתה ודאית.

*** טבע האריות, והנס של דניאל לעומת יוסף הצדיק (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

ב**ירושלמי** מובא הטעם בגוב אריות, משום שחוששים שמא נעשה לו נס כמו לדניאל בגוב האריות (ר' יואל אשר). אבל על פי טבע, אריה אינו אוכל כל אדם שהוא רואה – אם אינו רעב, אינו מקפיד לאכול. לפי זה יוצא חידוש, שהנס של דניאל בגוב האריות היה על פי טבע נס קטן יותר מנפילה לבור של נחשים ועקרבים, כפי שאומרת הגמרא לגבי יוסף הצדיק ויהודה, שבור של נחשים ועקרבים נושך בוודאות (ר' יצחק).

*** מדוע דווקא יורה של "יין או שמן"? (ר' יצחק בשם הרשב"א):**

מדוע הרמב"ם נוקט דווקא קדרה רותחת של יין או שמן – מה דינם של מים רותחים? **הרשב"א** אכן הסתפק האם למים רותחים יש אותו דין, והוא פוסק שכן, זהו אותו דבר, ו"יין או שמן" אינו דווקא (אלא כך הייתה המציאות ביורות גדולות).

*** על מה מוסב "אפילו עמד וברח"? (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

* בתחילה היה אפשר לומר ש"אפילו עמד וברח" מוסב על כל המקרים הקודמים (למשל, נפל לנחשים ועקרבים, הם כבר נשכו אותו, והוא ברח – ר' יצחק).

* אבל באמת הוא מוסב *רק* על המקרה האחרון ("שחטו שני סימניו"), שהרי אם ברח מגוב של נחשים, מניין יודעים שבכלל נשכו אותו? רק בשחיטת שני סימנים, שבה המכה כבר נעשתה לנגד עינינו, אומרים שאף שהוא מתרוצץ כעת, ודאי ימות בקרוב (ר' יואל אשר). ובגמרא אכן רואים שאלו שתי מימרות נפרדות, מה שמוכיח ש"עמד וברח" מוסב רק על שחיטת הסימנים (ר' יצחק).

*** קולא בהלכה – אין צורך לראותו מת ממש, וגדר "מיד בזמן קרוב" כחלק מהוודאות (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

* אף שהרמב"ם אמר לעיל "אלא בשראוהו שמת ודאי", אנו רואים מכל ההלכות הללו שאין צורך לראות ממש את הגופה. כל זמן שראו מצב שמשמעו מיתה ודאית (ולא רק רוב), די בכך (ר' יצחק).

* תוספת הרמב"ם "מיד בזמן קרוב" חשובה מאוד: אם זהו דבר שימית אותו רק לאחר זמן רב, אין מעידין עליו, שהרי בינתיים הוא עדיין חי, ושמא ימצא רפואה (ר' יואל אשר).

* ועמוק יותר: "זמן קרוב" אינו רק הגבלת זמן, אלא הוא חלק עצמי מה*וודאות* שהוא עתיד למות. במציאות לא שייך שתהיה "ודאי מיתה" על "זמן רחוק" (מלבד ברוח הקודש). למשל, אם רופאים אומרים על מחלה שכל אחד מת ממנה בתוך שישה חודשים, בכל זאת רואים אנשים שחיים איתה שש שנים. ממילא, כל דבר שאורך זמן רב יוצא בדרך הטבע מכלל "ודאי" ונעשה רק "רוב" (ר' יצחק).

*** [סטייה: ווארט על "צלוב" כנגד הנוצרים] (ר' יצחק):**

מההלכה במסכת יבמות רואים שצלוב יכול לשרוד כמה ימים. ממילא אין זה כלל חידוש או פלא מה שהנוצרים מספרים שמצאו את "החכם" (אותו האיש) חי לאחר כמה ימים ("שח מט").

הלכות י"ט–כ' (כ"א–כ"ב): עד אחד בדברים שרובן למיתה, ומים שאין להם סוף ("ואבד זכרו")

1. דברי הרמב"ם

עד אחד שאמר ראיתיו שמת במלחמה או במפולת או שטבע בים הגדול ומת, וכיוצא באלו מדברים שרובן למיתה: אם אמר קברתיו, נאמן ותינשא על פיו. ואם לא אמר קברתיו, לא תינשא, ואם נישאת לא תצא.

וכן האשה שהעיד לה עד אחד שטבע בעלה במים שאין להן סוף ולא עלה, ואבד זכרו ונשתקע שמו, הרי זו לא תינשא על עדות זו כמו שביארנו, ואם נישאת לא תצא. ואפילו היה הגוי הוא שהשיח לפי תומו ואמר טבע פלוני בים, הרי זו לא תצא. וחכם שהורה להשיא אותה לכתחילה מנדין אותו.

2. ביאור הפשט

אם עד אחד בא ואומר שראה אדם מת במלחמה, תחת מפולת, או שטבע בים הגדול (מצבים שרוב בני אדם מתים מהם): אם העד אומר "קברתיו", מאמינים לו והאשה מותרת להינשא לכתחילה. אם לא אמר "קברתיו", אסור לה להינשא לכתחילה, אבל אם בדיעבד נישאה, אינה צריכה לצאת (לא תצא).

וכן הדין אם עד אחד מעיד לאשה שבעלה טבע ב"מים שאין להן סוף" ולא עלה, ומאז "אבד זכרו ונשתקע שמו" (לא שמעו ממנו עוד דבר): לכתחילה אסור לה להינשא, אבל אם נישאה, "לא תצא". וזאת אפילו אם הידיעה באה רק מגוי מסיח לפי תומו. אבל חכם שפוסק שמותר להשיאה לכתחילה, מנדין אותו.

3. חידושים וביאורים

*** מה פירוש "ראיתיו שמת" ומה פירוש "קברתיו"? (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

ב"טבע בים הגדול", אם העד אומר "וטבע... ומת", מדוע עליו לומר דווקא "קברתיו"? הביאור הוא: כאשר העד אומר "ראיתיו שמת במלחמה" או "טבע... ומת", אין כוונתו שראה את גופת המת; כוונתו שראה מצב שבו רוב בני האדם מתים (למשל, פצצה נפלה על הקרון שבו נסע), והוא מניח שמת. "קברתיו" אינו דווקא שקבר אותו ממש באדמה, אלא זהו לשון שפירושו: ראיתי את גופת המת בוודאות, ואני יודע בבירור שהוא מת.

*** מדוע עד אחד נאמן יותר מן האשה עצמה במלחמה? (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

באשה עצמה למדנו שאף אם היא אומרת "מת במלחמה וקברתיו" אין מאמינים לה לכתחילה, ואילו כאן בעד אחד אנו רואים שתי קולות: (א) אם הוא אומר "קברתיו" הוא נאמן לגמרי לכתחילה; (ב) אף בלא "קברתיו", בדיעבד "לא תצא". מדוע?

* *תירוץ א' מצד טעות (ר' יואל אשר):* אשה, כשמדובר בבעלה שלה במלחמה או במפולת, נבהלת ונתונה במצוקה הרבה יותר, וממילא היא עלולה יותר לטעות מאשר עד אחד מבחוץ שדעתו מיושבת יותר.

* *תירוץ ב' על פי גמרא יבמות (ר' יצחק):* הגמרא תולה את הספק בעד אחד במלחמה בשני הטעמים של עד אחד: אם היסוד הוא "מילתא דעבידא לאגלויי", יש להאמין לעד אחד אף במלחמה. אך אם היסוד תלוי באשה ("דייקא ומינסבא"), יש חיסרון כאשר האשה עצמה מעידה במלחמה: שכן לפעמים היא שונאת את בעלה ("זימנין דסניא ליה") ורוצה כבר להינשא, וממילא אינה בודקת ומסתמכת על הרוב שבמלחמה מתים. אבל לעד אחד אין את הנגיעה של האשה, וממילא עדותו חזקה יותר. (אף שעדיין נשאר מעט קשה: אם כל ההיתר של עד אחד הוא רק משום שהאשה דייקא ומינסבא, מדוע נסמוך על העד כשאין אפשרות לסמוך על דיוקה?).

* **מדוע אינו חוזר הביתה אחרי כמה שנים? ושני המהלכים ב"ואבד זכרו ונשתקע שמו" (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* *קושיית הסברא:* ניחא אם מדובר בכמה ימים לאחר שנפל לים, אפשר לומר "שמא יצא במקום אחר". אבל אם עברו שלוש שנים והבעל לא נראה מעולם, מדוע אינו חוזר הביתה? (ר' יואל אשר). באותם זמנים היה מצוי מאוד שאדם לא יחזור הביתה אף אם הוא חי – למשל, שאיבד את הדרך הביתה, או שיצא מדעתו מחמת הטראומה (ר' יצחק).

* *תפקידו של "ואבד זכרו ונשתקע שמו" בהלכה כ' לעומת הלכה י"ט:*

* **צד א' – תנאי להיתר בדיעבד ("אם נישאת לא תצא") (ר' יואל אשר ור' יצחק):** בדרך כלל במים שאין להם סוף (כאשר העד אינו אומר "ומת", אלא רק "טבע... ולא עלה"), אפילו בדיעבד היה הדין "תצא" אם נישאה מיד, שהרי הוא עדיין יכול לחזור! רק משום שכבר עבר זמן רב ולא נשמע ממנו דבר ("אבד זכרו"), הדבר מוסיף מעט נאמנות וחיזוק לעדות, כך שבדיעבד יהיה "לא תצא" (כדברי רב אשי בגמרא). לפי זה, החילוק בין הלכה ט"ו להלכה כ' הוא: בהלכה ט"ו ("אין מעידין עליו") זוהי הוראה לעדים שאסור להם ללכת לבית דין להעיד; וכאן בהלכה כ' העד כבר העיד והוא "אבד זכרו", ולכן בדיעבד "לא תצא".

* **צד ב' – רבותא לאיסור לכתחילה ("לא תינשא") (ר' יואל אשר):** להפך! "אבד זכרו ונשתקע שמו" אינו תנאי ל"לא תצא", אלא רבותא ל"לא תינשא": שלא תאמר שמכיוון שכבר עבר זמן רב ("אבד זכרו") זוהי ראיה שהוא מת בוודאי ויש להתירה להינשא לכתחילה; בא הרמב"ם ואומר שאף עם "אבד זכרו", עדיין "לא תינשא" לכתחילה! והדין "ואם נישאת לא תצא" הוא כלל כללי שחל גם על ההלכה הקודמת (י"ט), אף בלא "אבד זכרו".

* **החידוש בגוי מסיח לפי תומו במים שאין להם סוף (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

מה מוסיף הרמב"ם בגוי – הרי גוי מסיח לפי תומו בוודאי אינו חזק יותר מעד יהודי? החידוש טמון ב"אם נישאת לא תצא": היה אפשר לחשוב שהקולא של בדיעבד "לא תצא" במים שאין להם סוף היא רק כאשר אנו יודעים על ידי עד יהודי כשר שטבע; בא הרמב"ם ומלמד שאף כאשר כל הידיעה באה רק מגוי מסיח לפי תומו, חלה גם כן הקולא שבדיעבד לא תצא (שכן כך מפורש בגמרא, והרמב"ם פוסק זאת בלא לחפש טעמים).

* **הנידוי לחכם והדיוק ב"העיד לה עד אחד... ונישאת על פיו" (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* האשה עצמה אינה מקבלת נידוי על כך שנישאה לכתחילה, אלא רק הרב שהתיר אותה מקבל נידוי (ר' יצחק).

* **כיצד נישאה אם אסור לחכם להתירה?**

* *דיוקו של ר' יואל אשר:* כתוב "העיד **לה** עד אחד" – העד אמר זאת *לה* באופן פרטי, לא בבית דין. היא שמעה מן העד, כלל לא הלכה לבית דין, ונישאה מעצמה על דעת עצמה ("ונישאת על פיו").

* *מהלכו של ר' יצחק:* אפשר ללמוד גם שהעד בא לבית דין, החכם אמר "לא" (שאסור לה להינשא), והיא לא שמעה לבית הדין ונישאה בכל זאת – על כך אומר הרמב"ם שבדיעבד "לא תצא" (אך הפשט הראשון, שכלל לא הייתה בבית דין, מתאים גם הוא היטב ללשון).

* **[הערת אגב: המעשה בגמרא עם רב שילא, רב ושמואל – מוסר השכל בדיני נידוי] (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

בגמרא מובא מעשה המקור: אדם טבע בנהר שנקרא "אגמא דסמקי", ורב שילא התיר את אשתו. רב רצה לנדות את רב שילא משום שהוא הולך נגד המשנה. אך שמואל אמר שיש לשאול אותו תחילה מה היה טעמו. כששאלו אותו, הודה רב שילא שטעה במציאות: הוא חשב שמכיוון שהמים שם עומדים במקום אחד ("קוו וקיימי"), הם נקראים מים שיש להם סוף (אך באמת, מכיוון שיש גלים, אי אפשר לראות בדיוק אם יצא).

* **חילוק בין טעות למזיד:** משום כך לא נידוהו. נידוי נותנים רק לחכם ההולך במזיד נגד המשנה (מחמת כבוד חכמים), ולא לרב שטעה טעות כנה בבירור מעשי אם מקום מסוים נקרא מים שיש להם סוף.

* **שתי הנהגות מרב ושמואל:** שמואל אמר על רב את הפסוק "לא יאונה לצדיק כל און" (הקב"ה שמר על רב מלנדות צדיק לחינם), ורב אמר על שמואל "תשועה ברוב יועץ". מכאן לומדים שתי הנהגות חשובות: (א) לפני שמנדים אדם יש לדבר איתו תחילה ולשמוע אותו; (ב) אם רב רוצה לנדות יהודי אחר, אל יעשה זאת לבדו אלא יתייעץ עם רב נוסף ("תשועה ברוב יועץ" – ר' יצחק).

הלכות כ"א–כ"ב (כ"ג–כ"ד): זיהוי המת – פדחתו חטמו ופרצוף פניו, ותוך שלשה ימים

1. לשון הרמב"ם

מצאוהו הרוג או מת, אם פדחתו וחטמו ופרצוף פניו קיימין והכירוהו בהם שהוא פלוני מעידין עליו. ואם ניטל אחד מאלו, אף על פי שיש להם סימנין בגופו ובכליו ואפילו שומא אין מעידין שמא אחר הוא.

במה דברים אמורים שראוהו בתוך שלשה ימים אחר הריגתו או מיתתו, אבל אחר שלשה ימים אין מעידין עליו מפני שפרצוף פניו משתנה. טבע בים והשליכו הים ליבשה אפילו אחר כמה ימים אם הכירו פניו וחטמו מעידין עליו שאינו משתנה במים אלא אחר זמן מרובה. ואם שהה ביבשה אחר שהושלך מן הים שעות ונתפח אין מעידין עליו שהרי נשתנה.

2. ביאור הפשט

אם מוצאים אדם הרוג או מת: אם מצחו (פדחתו), חוטמו (חטמו) ופרצוף פניו שלמים ומכירים אותו על ידם, מותר להעיד כדי להתיר את אשתו. אבל אם אחד משלושת החלקים הללו חסר, אף

אם יש סימנים על גופו או על בגדיו, ואפילו "שומא" (יבלת או סימן לידה), אין מעידין, שמא אדם אחר הוא.

זהו דווקא אם ראו אותו בתוך שלושה ימים ממותו; לאחר שלושה ימים פרצוף הפנים משתנה. אבל אם טבע בים והמים השליכו אותו ליבשה, מותר להעיד אפילו לאחר כמה ימים, שכן במים הגוף אינו משתנה במשך זמן רב. אך אם לאחר שהים השליכו הוא שהה ביבשה אפילו כמה שעות בלבד ונתנפח (נתפח), אין מעידין עליו שהרי כבר נשתנה.

3. חידושים וביאורים

*** שיטת הראשונים כאשר כל הגוף נמצא, ושאלת סימנים מובהקים (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* יש דיון בראשונים אם הדין שאי אפשר לזהותו כאשר חסר רק החוטם (חטמו) חל גם כאשר כל הגוף מונח לפנינו, או שמא החלק הראשון עוסק רק כאשר נמצא הראש בלבד (ר' יואל אשר).

* לכאורה יש על כך קושיה חזקה מלשון הרמב"ם: הרי כתוב במפורש "אף על פי שיש להם סימנין בגופו", ורואים בבירור שהגוף אכן נמצא! (ר' יצחק). אפשר לתרץ ש"סימנים בגופו" פירושו רק סימן בודד על הגוף, אך לא שמכירים את הגוף כולו בטביעות עין (ר' יואל אשר).

* נשארת שאלה לעיין בפוסקים: מה הדין אם יש סימנים מובהקים, או למשל מוצאים בכיסו ארנק ששמו כתוב עליו (ר' יצחק).

* חז"ל לומדים את הדין שאפשר לזהות אדם רק על ידי הפנים מן הפסוק "הכרת פניהם ענתה בם" (ר' יואל אשר; ור' יצחק מעיר שאין צורך בראיה מפסוק למציאות כזו).

*** כיצד יודעים העדים מתי מת, ומה פירוש "פרצוף פניו משתנה" כאשר הם אומרים שהם אכן מכירים אותו? (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* אם בני אדם מוצאים מת, מניין הם יודעים אם כבר עברו שלושה ימים ממותו? התירוץ הוא שאפשר לראות זאת באופן פיזי על הגוף כמה זמן הוא כבר מונח שם.

* **השאלה החריפה:** הרי אנו עוסקים כאן במקרה שבו העדים מסתכלים על המת לאחר שלושה ימים ואומרים שהם אכן מכירים אותו! אם פניו השתנו כך שאי אפשר לזהותו, כיצד הם אומרים שהם מכירים אותו?

* **ההסבר:** החשש הוא שמחמת השינוי והנפיחות לאחר שלושה ימים, פניו של שמעון השתנו באופן כזה שהוא נראה כעת בדיוק כמו ראובן, ולכן העדים טועים. אף שאפשר לתמוה על המציאות אם אכן יכול לקרות דבר כזה שאדם אחד יידמה לאחר (ר' יואל אשר), אין להקשות קושיה מן המציאות על חז"ל, שכן אין לנו ניסיון בבדיקת מתים לאחר שלושה ימים; אם חז"ל אומרים שיש חשש כזה, כך הוא (ר' יצחק).

*** כמה שעות ביבשה לאחר הים (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

מת רגיל ביבשה נזקק לשלושה ימים עד שהוא משתנה. אבל מת שכבר שהה כמה ימים במים, אכן נשמר שלם כל זמן שהוא במים, אך מיד כשהוא יוצא ליבשה, מחמת שכבר היה במים כמה ימים, נדרשות "כמה שעות" (שעות) בלבד כדי שיתנפח (נתפח) וישתנה.

הלכה כ"ג (כ"ה / י"ב): בדיקה בלילה, גוסס הצועק את שמו (חשש שדים), ושליח עם השם "יצחק בן מיכאל"

1. לשון הרמב"ם

כשמסתכלין בצורתו כדי להכירו להעיד עליו בודקין אותו ורואין אותו ואפילו בלילה לאור הנר או לאור הלבנה. ראו אחד עומד מרחוק ואומר שהוא פלוני בן פלוני ממקום פלוני והנחש נשכו והרי הוא מת והלכו ומצאוהו שנשתנה ולא הכירוהו הרי אלו משיאין את אשתו. בא אחד ואמר אמרו לי בית דין או אמרו לי אנשים כשתלך למקום פלוני אמור להם שמת יצחק בן מיכאל ובא השליח ואמר לנו, הואיל ואנו יודעין פלוני הידוע בשם זה הרי אשתו מותרת ואין אומרין שמא יצחק בן מיכאל אחר הוא שמת.

2. ביאור הפשט

1. כאשר מסתכלים על המת כדי לזהותו, די בכך שראו אותו בלילה לאור הנר או לאור הלבנה.

2. אם שמעו אדם צועק מרחוק שהוא פלוני בן פלוני ממקום פלוני ונחש הכישו והוא מת, וכשניגשו מצאוהו מת אך פניו כבר השתנו (מחמת הארס) ולא יכלו לזהותו – מותר בכל זאת להשיא את אשתו.

3. אם שליח בא ואומר שבית דין או אנשים ביקשו ממנו למסור בעיר ש"יצחק בן מיכאל מת" (אף שהשליח עצמו כלל אינו מכיר אותו), מכיוון שאנו בעיר מכירים את האדם בשם זה (שנעדר), אשתו מותרת, ואין אומרים שמא "יצחק בן מיכאל" אחר הוא שמת.

3. חידושים וביאורים

*** לא הכרת הפנים, אלא הסתמכות על דברי האדם עצמו (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

במקרה של האדם שהכישו נחש, היה מקום ללמוד בתחילה שאדם אחד צועק על חברו העומד לצידו ("הוא פלוני..." – ר' יואל אשר). אך באמת האדם צועק זאת על עצמו! (ומה שהרמב"ם נוקט בלשון "שהוא פלוני... והרי הוא מת" בגוף שלישי, הוא או כציטוט, או שהאדם מדבר על עצמו דרך כבוד בגוף שלישי). כאן טמונה דרך חדשה לזיהוי מת – לא על ידי טביעות עין של הפנים (שהרי כבר נשתנה כשהגיעו, ומרחוק רק שמעוהו ולא ראוהו), אלא מאמינים לאדם עצמו המזהה את עצמו קודם מותו, שהרי הוא מכיר את עצמו! (ר' יצחק).

*** שיטת הרמב"ם בעניין שדים – התאמה בין משנה תורה למורה נבוכים (ר' יצחק):**

* **קושיית המגיד משנה:** בגמרא (הן כאן והן בפרק ב' לגבי מי שצועק "כתבו גט לאשתי") יש חשש שהקול הנשמע מרחוק הוא "שד" ולא אדם. לכן הגמרא דורשת לראות "בבואה דבבואה" (צל של צל) כדי להיות בטוחים שזהו אדם. **המגיד משנה** תמה ("לא נתבאר לי למה") מדוע השמיט הרמב"ם לגמרי את כל הבירורים הללו.

* **התירוץ ("לי נתבאר"):** ברור שמכיוון שהרמב"ם לא האמין במציאות השדים, השמיט את כל ההלכות הבנויות על חששות של שדים. זוהי ראיה חזקה נגד האומרים שהרמב"ם ב*משנה תורה* אינו הולך לפי שיטותיו הפילוסופיות; כאן רואים בבירור שפשוט דילג על חשש שלם מן הגמרא, משום שסבר ששדים אינם אלא דמיונות.

* **החילוק בין הלכות גירושין להלכות שבת (מסמר הצלוב):** בהלכות שבת אכן מביא הרמב"ם את ההיתר לצאת ב"מסמר הצלוב" וכיוצא בו (שהוא סגולה). מדוע? משום שכפי שמבאר הרמב"ם ב*מורה נבוכים*, אם אדם מדמה ומאמין שדבר מרפא אותו, נחשב הדבר כאילו הוא מוציאו "לרפואה" ואין זו מלאכת הוצאה (אף שהרמב"ם אינו סובר שהדבר באמת מרפא אותו). אך כאן, בהלכות גירושין, מדובר בחשש אמיתי במציאות (האם זה אדם או שד). העובדה שבני אדם מדמים שיש שדים, אינה מחייבת את בית הדין לחשוש באמת ששד צועק.

* **[סטייה: השם המיוחד "יצחק בן מיכאל" ברמב"ם] ומתי חוששים לשניים בעלי אותו שם (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

* **המקור והדיוק בשם:** הרמב"ם נוקט תמיד בשמות סטנדרטיים כמו "ראובן ושמעון" או "פלוני בן פלוני". מהיכן מגיע כאן לפתע השם המסוים "יצחק בן מיכאל"? בגמרא מובא המעשה ב"יצחק ריש גלותא" שמת (המגיד משנה אינו מביאו, אך הרב רבינוביץ **ביד פשוטה** מביאו). ה*יד פשוטה* מדייק שהרמב"ם שינה את "ריש גלותא" (שאין אלא אחד) לשם רגיל ומצוי כמו "יצחק בן מיכאל" (אף שיש לשאול האם "יצחק בן מיכאל" אינו עדיין שם מובהק יותר מ"ראובן בן שמעון" – ר' יצחק; ובדרך צחות: הרמב"ם למד מסכת יבמות, ויצחק **בן** מיכאל ראשי תיבות **יב"ם** – ר' יואל אשר).

* **מדוע אין חוששים לשני "יצחק בן מיכאל"?** אפילו בשם מצוי כמו "ראובן בן שמעון", כיוון שכאן בעיר יודעים אנו שחסר רק אדם אחד בשם זה ומחפשים לדעת את גורלו, ועתה שולחים שליח במיוחד לעיר עם הודעה על שם זה, כל המעשה מתיישב ומתירים את האשה. החשש משני בני אדם בעלי אותו שם הוא רק כאשר חסרים למשל שלושה "ראובן בן שמעון", והנשים רוצות לדעת מי הוא שמת.

הלכות כ"ד–כ"ה (י"ג–ט"ו / סוף כ"ה): בירור המציאות ("ראיות נסיבתיות") על ידי גוי או יהודי שאינו יודע את השם

1. דברי הרמב"ם

יצא ישראלי וגוי מעמנו למקום אחר, ובא הגוי והשיח לפי תומו ואמר: איש שיצא עמי מכאן מת – משיאין את אשתו, ואף על פי שאין הגוי יודע אותו האיש, והוא שיאמר קברתיו.

וכן אם יצאו עשרה בני אדם כאחד ממקום למקום, והן אסורין בקולר או נושאין גמלים וכיוצא בדברים אלו, והשיח הגוי לפי תומו ואמר: עשרה בני אדם שהלכו ממקום פלוני למקום פלוני והם נושאים כך וכך מתו כולם וקברנום – משיאין את נשותיהן.

ישראל שאמר: מת איש יהודי עמנו במקום פלוני, וצורתו כך וכך וסימניו כך וכך – אין אומרין באומדן הדעת הוא פלוני, עד שיעיד העד שהוא פלוני ויכיר שמו ושם עירו. אבל אם אמר: אחד יצא עמנו מעיר פלונית ומת – מחפשין באותה העיר, אם לא יצא משם אלא הוא, תינשא אשתו.

2. ביאור הפשט

1. אם יהודי וגוי יצאו מאיתנו יחד, והגוי חוזר ומספר לפי תומו "האיש שיצא עמי מכאן מת", מתירים את אשתו – אף שהגוי אינו מכיר את היהודי ואינו יודע את שמו – בתנאי שהוא אומר "קברתיו".

2. וכן הדין אם עשרה בני אדם יצאו יחד ממקום למקום, כבולים ב"קולר" (טבעת ברזל לצוואר של אסירים המובלים להריגה) או כשיירה עם גמלים, וגוי מספר לפי תומו שעשרת האנשים שהלכו משם לכאן עם החפצים הללו מתו כולם וקברום – משיאים את נשותיהם.

3. אם יהודי אומר "מת יהודי אצלנו במקום פלוני, ומראהו כך וכך ובסימנים כאלה", אין משתמשים באומדן הדעת לומר שזהו פלוני, עד שהעד יודע בבירור את שמו ואת עירו. אך אם הוא אומר "אחד יצא עמנו מאותה עיר ומת", מחפשים באותה עיר; אם לא יצא משם אלא הוא בלבד, אשתו מותרת להינשא.

3. חידושים וביאורים

* **"אין הגוי יודע אותו האיש" – בירור המציאות ללא שם (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

הגוי אינו יודע את שמו של היהודי ואף אינו נותן סימנים בגופו; ובעשרת האנשים הגוי אף לא הלך עמהם ("יצא עמי"). מדוע זה מועיל? משום שכיוון שזהו גוי מסיח לפי תומו, ממילא אין זו "הגדת עדות" פורמלית (שבה חייבים לציין את השם), אלא בירור המציאות ("ראיות נסיבתיות"). כיוון שאנו (בית הדין) ראינו ויודעים בבירור מי יצא עמו או מי היא קבוצת עשרת האנשים, תיאור הקבוצה משמש כסימנים, ואנו מצרפים את המידע יחד.

* **התנאי "והוא שיאמר קברתיו" בגוי – שלושה מהלכים (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

מדוע צריך הגוי כאן (ובעשרת האנשים) להוסיף שקברו, דבר שאין דורשים מעד אחר או מסתם גוי מסיח לפי תומו?

1. *מהלך א' – ודאות המוות (ר' יואל אשר):* כשגוי אומר סתם "מת", יש חשש שהיהודי רק נפגע והגוי הניחו מתוך מחשבה שהוא

מת (דומיא דמלחמה). "קברתיו" מוכיח שהוא מת בוודאות. (קושיא על כך: מדוע דורשים דרגה גבוהה יותר של בירור דווקא כאן בגוי ולא ביהודי? – ר' יצחק).

2. *מהלך ב' – פרצה וקושיא במעשה של הגוי (חידושו של ר' יצחק):* אם הגוי חוזר לבדו ואומר רק "הוא מת", מתעוררת קושיא על סיפורו: היכן מונחת הגופה? הרי יודעים אנו להיכן הלכו (לא להרי חושך), אם כן מדוע אין הולכים לחפשו ולקברו? כשהגוי אומר "קברתיו", הוא מיישב מדוע אין אפשרות ללכת ולחפשו, ואין פרצה בסיפורו של המסיח לפי תומו. (ר' יואל אשר דוחה מהלך זה, שהרי לאחר שלושה ימים ממילא אי אפשר לזהות את המת, וכאן מדובר בהיתר אשה ולא בהלכות קבורה; אך ר' יצחק עומד על דעתו).

3. *מהלך ג' – מחמת החולשה של "אינו יודע אותו האיש", ומחלוקת הרשב"א והמגיד משנה (ר' יואל אשר ור' יצחק):* כיוון שיש כאן חולשה בכך שהגוי אינו מכיר את האדם, החמירו לדרוש בירור נוסף ("קברתיו" – ר' יואל אשר). זוהי מחלוקת ראשונים: **הרשב"א** סובר ש*כל* גוי מסיח לפי תומו צריך לומר "קברתיו", ואילו **המגיד משנה** לומד שזהו דווקא במקרה שהגוי אינו מכיר את היהודי (אך עדיין קשה להבין בסברא מה הקשר בין שתי הבעיות זו לזו – ר' יצחק).

* **הסתירה בין יהודי לגוי – סימני הגוף לעומת בירור המציאות דרך העיר (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

* **הקושיא:** מדוע ביהודי (עד אחד) אומרים שעליו לדעת את שם המת ועירו ("ויכיר שמו ושם עירו"), ואין מועיל אם נותן סימנים, ואילו בגוי מסיח לפי תומו מתירים אף שהגוי אינו יודע את השם? וכי יהודי גרוע מגוי?

* **התירוץ:** החילוק הוא במה שהעד אומר:

* בחלק הראשון של ההלכה, אין יודעים מי יצא עם העד. העד בא ומתאר רק סימנים בגוף ("צורתו כך וכך" – אדם בעל זקן ארוך ופאות כאלה). על כך אומר הרמב"ם שאין בזה ממש, כי בית הדין אינו יכול לסמוך על "אומדן הדעת" מסימנים בלבד; צריך או טביעות עין עם שם ועיר, או בירור דרך העיר.

* אך בחלק השני ("אחד יצא עמנו מעיר פלונית ומת"), היהודי מוסר עובדה על יציאתו של האדם מעיר מסוימת (אפילו בלי שום סימנים בגוף!). כאן הדין כמו בגוי (וקל וחומר מגוי): זוהי ראיה נסיבתית (בירור המציאות).

* **החידוש של "מחפשין באותה העיר" (ר' יצחק):** מדוע רק כאן נאמר התנאי שצריך ללכת ולחפש בעיר שמא יצא עוד אחד, ולא קודם לכן אצל הגוי? משום שבהלכות הקודמות אמר הגוי "איש שיצא **מעמנו**" – אנו עצמנו ראינו ויודעים כבר מקודם בדיוק מי היא החבורה שיצאה. אך כאן לא ראינו מי יצא; העד אומר רק "אחד שיצא מאותה עיר (או באותה עגלה של שעה שתיים) מת". לכן הולכים ומחפשים וחוקרים באותה עיר ("מחפשין באותה העיר"), ואם מתברר שרק אדם אחד בלבד חסר מן העיר, זוהי ראיה ברורה שזהו הוא.

הלכה כ"ו: עדות בכתב ומי שנשתתק

1. דברי הרמב"ם

מצאו כתוב בשטר מת איש פלוני בן פלוני או נהרג, ונודע שזה כתב ישראל, הרי זו תינשא אשתו. וכן מי שנשתתק ובדקו אותו כדרך שבודקין לגיטין ונמצאת דעתו מכוונת, וכתב שמת פלוני בן פלוני, סומכין על כתיבתו ותינשא.

2. ביאור הפשט

אם מוצאים שטר כתוב בכתב יד יהודי שפלוני בן פלוני מת או נהרג, אשתו מותרת להינשא. וכן אילם (נשתתק) שבדקוהו (כדרך שבודקים בגיטין על ידי רמזים של כן ולא) ונמצא שדעתו צלולה, והוא כותב על פתק שפלוני בן פלוני מת, סומכים על כתיבתו.

3. חידושים וביאורים

* **גדר עדות בכתב והתנאים באילם (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

כיוון שבעדות אשה אין צורך ב"הגדת עדות" פורמלית אלא רק ב"נאמנות" של עד אחד, גם עד אחד בכתב נאמן. אך אף שהאילם כותב את השם "פלוני בן פלוני", עליו לכתוב בפתק גם את כל הפרטים שדורשים מעד אחד (שהוא מכירו, וכיצד ראהו מת וכו'), לפי כל הכללים שנלמדו לעיל.

* **מדוע גוי מסיח לפי תומו בכתב אינו כשר (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

* הרמב"ם מדייק "ונודע שזה כתב **ישראל**". נראה שגוי מסיח לפי תומו בכתב אינו מועיל (**והמגיד משנה** עומד על כך, ואין הדבר ברור לגמרי מדוע – ר' יצחק).

* **הסברא בזה (ר' יואל אשר):** כתב של גוי הוא כדיווח עיתונאי. בגוי המדבר לפנינו, אפשר לראות "לפי המצב" שהוא באמת מסיח לפי תומו ואינו מתכוון להעיד. אך כשמוצאים דיווח כתוב של גוי, אין יודעים מי כתבו ובאיזה מצב; שמא כתבו כ"מעיד" (וגוי המתכוון להעיד פסול), ולכן אין לסמוך עליו.

הלכה כ"ח: אין בודקין עדי אשה בדרישה וחקירה

1. דברי הרמב"ם

ואין בודקין עדי אשה בדרישה וחקירה, שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר אלא להקל משום התרת עגונה.

2. ביאור הפשט

אין חוקרים את עדי העגונה בדרישה וחקירה, משום שחכמים לא תיקנו כאן דברים להחמיר אלא להקל משום התרת עגונה.

3. חידושים וביאורים

* **החילוק בין "דרישה וחקירה" לבירור המציאות ("היאך ראית") (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* **הקושיא (ר' יואל אשר):** כיצד יכול הרמב"ם לומר שאין עושים דרישה וחקירה, והרי למדנו לעיל (בהלכה ט"ו) ששואלים

את העד "היאך ראית, ובמה ידעת", האם ראה את פניו עם החוטם והמצח בשלמותם?

* **התירוץ (ר' יצחק עפ"י המגיד משנה בשם הירושלמי):** השאלה "היאך ראית" אינה דרישה וחקירה, אלא זהו הבירור היסודי – צריך לברר את המציאות האם באמת מת. "דרישה וחקירה" פירושה חקירת פרטים צדדיים (באיזו שעה היה? מי עוד היה שם?) במטרה "לתפוס" את העדים בסתירה. בעדות אשה אין מבקשים לתפוס את העד, אלא רק לדעת את המציאות. ראיה לכך היא "עד מפי עד", שבו העד השני אינו יודע כלל את פרטי המעשה ואי אפשר לחקור אותו, ובכל זאת הוא כשר; חוקרים את העד רק אם אפשר, כדי להבין מה ראה.

* **המבט הכללי על חומרות הפרק – "הגבלות בתוך הקולות" (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

כיצד אומר הרמב"ם שהכלל הוא "להקל", כאשר כל הפרק מלא חומרות (במלחמה, נפל לים, צלוב וכו')? התירוץ הוא שכל החומרות הללו אינן אלא **"הגבלות בתוך הקולות"**. כלומר: כשיש שני עדים כשרים, מאמינים להם אפילו בשעת מלחמה. כל חומרות הפרק הן רק כאשר אנו משתמשים בקולא הגדולה של האמנת עד אחד; אז יש להשתמש בסברא מעשית כדי לדעת האם אפשר להאמין לו שלא טעה.

הלכה כ"ט (וסיום הלכות גירושין): יסוד הנאמנות בעדות אשה, והחילוק בין ידיעת היחיד לפסק בית דין

1. דברי הרמב"ם

אל יקשה בעיניך שהתירו חכמים הערוה החמורה בעדות אשה או שפחה או מפי הכתב ובלא דרישה וחקירה כמו שביארנו, שלא הקפידה תורה על עדות שני עדים ושאר משפטי העדות אלא בדבר שאין אתה יכול לעמוד על בוריו אלא מפי העדים ובעדותם, כגון שהעידו שזה הרג זה או הלוה זה את זה. אבל דבר שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד הזה, ואין העד יכול להישמט אם אין הדבר אמת, כגון זה שהעיד שמת פלוני, לא הקפידה תורה עליו, שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר. לפיכך הקלו חכמים בדבר זה והאמינו בו עד אחד מפי שפחה ומן הכתב ובלא דרישה וחקירה, כדי שלא יישארו בנות ישראל עגונות.

2. ביאור הפשט

אל יקשה מדוע התירו חכמים אשת איש (ערוה חמורה) על ידי אשה, שפחה, כתב, ובלא דרישה וחקירה. משום שהתורה הקפידה על שני עדים ודיני עדות רק בדבר שאי אפשר לברר את האמת בלא העדים, כגון שראובן הרג את שמעון או הלווה לו כסף. אך דבר שאפשר לברר את האמת בלא העד, והעד אינו יכול להתחמק אם הדבר שקר – כגון שפלוני מת – על כך לא הקפידה התורה, שכן רחוק מאוד שעד יעיד כאן שקר. לכן הקלו חכמים, כדי שבנות ישראל לא יישארו עגונות.

3. חידושים והסברים

* **ההבדל בין "נהרג" ל"זה הרג זה", והסברו הדו-שלבי של הרמב"ם ב"מילתא דעבידא לגלויי" (ר' יצחק):**

* לדעת שאדם מת או נהרג היא מציאות שאפשר לברר בקלות גם בלי עדים. אבל לדעת *מי* הוא הרוצח ("שזה הרג זה"), או שאחד לווה כסף מחברו, אי אפשר לדעת אלא אם כן היה שם וראה; שם נזקקים לגמרי לעדים.

* אף שהרמב"ם מסיים בסברת הגמרא של "מילתא דעבידא לגלויי" ("אין העד יכול להישמט"), הוא מוסיף לפני כן יסוד שלם שאינו מפורש בגמרא: הוא מסביר מדוע התורה דורשת בכלל שני עדים. שני עדים נדרשים רק במקום שהעדים נוטלים על עצמם את כל כח הבירור (משום שאי אפשר לבדוק אותם מבחוץ). אבל בדבר שאפשר לברר את המציאות בעצמנו ("אפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד"), התורה מלכתחילה לא דרשה עדות פורמלית. וממילא יוצא דבר שני: כיון שאנו יכולים לחקור זאת בעצמנו, העד האחד ירא מבירורנו, ולכן הוא עצמו נעשה נאמן.

* **מהי תקנת חכמים של "לפיכך הקלו חכמים"? (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

אם מן התורה אין כאן צורך בשני עדים, מה כוונת הרמב"ם "לפיכך הקלו חכמים... כדי שלא יישארו בנות ישראל עגונות"?

* *מהלך א' (ר' יואל אשר):* מן התורה ודאי אין כאן צורך בעדות, ו"מילתא דעבידא לגלויי" נותנת רק סברא מדוע יש טעם להאמין. השאלה היא רק מדוע חכמים לא החמירו מדרבנן לדרוש עדים כשרים (כפי שהם מחמירים בדרך כלל בעריות); על כך עונה הרמב"ם שמשום תקנת עגונות ניצלו את היסוד הזה והשאירו את הדין על בירור המציאות.

* *מהלך ב' (ר' יצחק):* מעיקרא, בנושאים אחרים בתורה שהם גם כן "מילתא דעבידא לגלויי", אפשר שאומרים: "המתן עד שיבואו שני עדים" לברר את הדבר. אבל בעגונה יש "דחיפות" – אי אפשר להמתין עד שיבואו שני עדים (ולפעמים באמת אין שני עדים במיתה), כי בינתיים יושבת בת ישראל עגונה. לכן אמרו חכמים שסומכים מיד על עד אחד.

* **התרת עגונות בזמננו (DNA וכדומה) לפי יסוד הרמב"ם (ר' יצחק כנגד ר' יואל אשר):**

* *חידושו של ר' יצחק:* הרמב"ם אומר בבירור שכל נושא התרת עגונה אינו "הלכות עדות" פורמליות מן התורה, אלא שאלה של **בירור המציאות** אם הבעל מת. רבנים רבים אומרים שכאשר כותבים תשובה בעניין עגונה, יש לברר תחילה במציאות אם האדם אכן מת, ואחר כך מחפשים היתרים וסברות כיצד להתאים זאת להלכה. אבל לפי הרמב"ם תמוה מדוע צריך בכלל לכתוב תשובה ארוכה כדי לדחוק זאת לתוך כללים קודמים! כל ההלכות והסברות שאמרו חכמים בפרק זה עצמן לא היו אלא על הדרך לדעת את המציאות.

* *טענת ר' יואל אשר:* הרי צריך לכתוב תשובה כדי לראות אם המקרה מתאים לכל ההלכות שקבעו חכמים!

* *תשובת ר' יצחק:* מדוע צריך שיתאים לפרטים הישנים? מתי פסק הכח לעשות בירור המציאות? מדוע עד אחד נאמן? משום שבדרך כלל אינו משקר באופן כזה. אם כן, מדוע DNA נאמן? משום ש-DNA אינו משקר, וזהו! אין צורך להכניס זאת לשום כלל אחר, כי הרמב"ם חידש כאן שדיני העדות של התורה אינם עוסקים כלל בנושא כזה, שבו אפשר לברר את האמת בעצמנו.

* **ההבחנה היסודית בין ידיעתו העצמית של אדם ("בינו לבין המקום") לבין ההלכות הפורמליות של בית דין (ר' יצחק ור' יואל אשר):**

* מלשון הרמב"ם משמע שמדאורייתא אין צורך אפילו בעד אחד אם האשה עצמה יודעת את האמת. זה מסביר את כל המושג של "ואם נישאת לא תצא" בפרק: כל הלכות העדות לא נאמרו אלא לרב ולבית דין (כיצד מותר לבית דין לפסוק לכתחילה). אבל לאדם עצמו, בינו לבין עצמו וכלפי שמיא – הכלל של "אין דבר שבערוה פחות משנים" ו"על פי שנים עדים יקום דבר" מדבר רק אל *בית הדין* כשצריך לברר ספק. לאדם עצמו, אשת איש היא כמו כל איסור אחר שבינו לבין המקום (כמו כשר וטרף). אם אשה רואה בעיניה ממש את בעלה מת (אפילו במלחמה, שבה לבית דין יש ספקות) ויודעת שכך הוא, לא כתוב בשום מקום בתורה שאסור לאדם לסמוך על עצמו! (ר' יצחק).

* *השאלה בדבר קידושין כעניין שאינו פרטי (ר' יואל אשר):* באיסורים אחרים זה אכן עניין פרטי; אבל קידושין אינם עניין פרטי לגמרי שלה בלבד – הרי עליה למצוא בעל אחר שיאמין לה, ואנשים אחרים מעורבים כאן (אף שמעיקר הדין אין צורך ברב כמסדר קידושין).

* *המסקנה (ר' יצחק):* זו אכן כל הנקודה: בעצם, אם היא יודעת שהוא מת, די בכך. אלא שכיון שאנשים אחרים (ובית הדין) מעורבים, *הם* צריכים בירור חזק יותר לכתחילה. אבל אם היא סמכה על מה שהיא רואה או יודעת ונישאה על דעת עצמה, בית הדין מתחשב בידיעתה, ולכן הדין הוא "נישאת לא תצא"!

* **[הערת אגב: ידיעת היחיד כנגד פסק בית דין בגואל הדם, איסור חלב במלקות, ודיני ממונות בחושן משפט] (ר' יואל אשר ור' יצחק):**

* **1. גואל הדם:** אם גואל הדם יודע בוודאות (בידיעתו העצמית, בלי שני עדים) שפלוני הרג את קרובו, והוא הולך והורג את הרוצח, הרי גואל הדם יהיה חייב מיתה! רואים שאדם אינו יכול לפעול על פי ידיעתו העצמית בלי שני עדים בבית דין (ר' יואל אשר).

* *חילוק (ר' יצחק):* גואל הדם היא סוגיא מורכבת, כי זהו דין "בינו לבין חבירו" (הריגת אדם אחר), מה שאין כן כאן אנו עוסקים באיסור שהוא "בינו לבין המקום" (אם הדבר מותר או אסור לאדם עצמו).

* **2. חלב ומלקות בבית דין:** מה הדין אם לפי ההלכות הברורות של ראיות וחזקות בבית דין, לחתיכת בשר יש חזקת חלב, אבל האדם עצמו אומר "אני יודע בוודאות שזה שומן (כשר)"? אם יאכל אותה, הרי בית הדין ילקה אותו! האם זו ראיה שאסור לו לאכלה אף על פי שהוא עצמו יודע להפך (ר' יואל אשר)?

* *חילוק (ר' יצחק):* מה שבית הדין מלקה אותו הוא משום שבית הדין אינו יודע את האמת, ובית הדין מוכרח לפעול לפי הכללים והחזקות הפורמליים שיש *לו*. אבל האדם עצמו, כלפי שמיא, אינו צריך להמתין לפסק פורמלי של בית דין כדי לדעת את מה שהוא כבר יודע! הפורמליות נקבעה רק לבית הדין כשאין יודעים. (ר' יואל אשר מעיר בחיוך שקצת קשה לומר כך: "כל אחד יעשה את שלו – אתה תאכל מה שיש לך לאכול, ובית הדין יכה את מי שיש לו להכות...").

* **3. ראיה מדיני ממונות (חושן משפט):** ראיה חזקה לרעיון זה היא מהלכות ממונות. כל מושג ה"חזקה" (מוחזק) בדיני ממונות בנוי על כך שאדם היודע שחפץ שלו הוא, הולך ונוטל אותו בלי להמתין לבית דין, ורק *אחר כך* באים לבית דין לדון (ר' יצחק). כך גם פועל הדין של "כל דאלים גבר": לבית הדין יש ספק של מי הוא, אבל היחיד אומר "אין לי שום ספק, שלי הוא!" (ר' יואל אשר).

* **הכלל:** כל חושן משפט מתחיל *לאחר* שאנשים כבר תפסו ועשו על דעת עצמם לפי מה שהם יודעים (עצם התפיסה קודם הבאה לבית דין). אדם צריך להיות ישר עם עצמו: אם אינו בטוח, אינו בטוח; אבל אם אדם בטוח במאה אחוז במציאות, אינו צריך ללכת לשאול שאלה – שאלות בבית דין אינן אלא לשני שיש לו ספק (ר' יצחק).

עד כאן הלכות גירושין. בריך רחמנא דסייען!

תמלול מלא

רמב"ם הלכות גירושין פרק י"ג: הלכות עגינות ועדות על מיתת הבעל

הקדמה וסקירה על הפרק

ר' יצחק: [[#1]] נלמד את הלכות גירושין פרק י"ג.

ר' יואל אשר: כן, הפרק האחרון של הלכות גירושין. די כבר עם גירושין.

ר' יצחק: הלו! מצוה גדולה בתורה. אמת. ועכשיו אנחנו בכלל לא לומדים על גירושין, עכשיו אנחנו לומדים על... איך דיברנו אתמול?

ר' יואל אשר: עגינות, נאמנות שאדם מת.

ר' יצחק: כן, איך יוצאת אשה,

ר' יואל אשר: מכלל אשת איש.

ר' יצחק: זה יכול להיות על ידי גט, ויכול להיות גם על ידי כך שהבעל מת. הצרה היא כשלא יודעים אם הוא מת בכלל. אז זו ממש צרה, ולכן צריך כל מיני דרכים לברר אם הבעל מת, בעיקרון.

ר' יואל אשר: כן. לפני שנלמד את השיעור, נזכיר את התורם החשוב שלנו, ר' יורה לוי ווירצבערגער, זכות התורה תעמוד לו.

ובכן, בפרק הקודם למדנו מתי אשה או עד או שליח נאמנים לומר שהאשה נתגרשה. זה היה החצי הראשון של הפרק. החצי השני של הפרק עסק במקרה שהסיבה שאומרים שהיא מותרת לשוק אינה משום שהיא מגורשת, אלא משום שהבעל מת. מנין יודעים שהוא מת? מתי סומכים ומתי לא? בדרך כלל בדבר שבערוה צריך שנים, אבל למדנו שלומר "מת פלוני" די כשהאשה עצמה אומרת זאת בתור עד אחד, או כשבא עד אחד אחר ואומר כך. את זה למדנו בפרק הקודם. בפרק הזה יביאו עוד פרטי דינים ועוד הרחבות, להרחיב עוד בהלכות.

חידוש: האם מיתת הבעל צריכה מעיקר הדין שני עדים מדין דבר שבערוה

ר' יצחק: כן, טוב מאוד. מה שאמרת שהיו צריכים שנים משום דבר שבערוה, אינני יודע אם זה נכון. צריך ללמוד; בסוף הפרק הרמב"ם חוזר להסביר מה הסברא, איך כל ההלכות האלה יכולות לעבוד. ושם נראה, כשנלמד שם נראה למה זה באמת לא היה יכול להיות.

> **חידוש עצמי:** אני אומר, ייתכן שבעצם לא היו צריכים עדים כלל, כי דבר שבערוה פירושו שכדי לעשות חלות, כמו קידושין או גירושין, צריך עדים, אבל מיתה אינה חלות. מיתה היא פשוט שמת, זו עובדה.

ר' יואל אשר: ייתכן ש... כן, אמת, כי למשל, לכך שאשה היא אשת איש לא צריך שני עדים, די שיש חזקה...

ר' יצחק: וגם זה יכול להיות משום שזו עובדה. אבל אני אומר שגם במיתה לא ברור אם בעצם יש בזה; זה בוודאי לא כמו עדות, מה שקוראים עדות לקיומא, כמו שאומרים בדרך כלל בדבר שבערוה. זה בירור מציאות. וייתכן שמבחינה למדנית לא היו צריכים שום עדות, כך אפשר אולי ללמוד בפשט הרמב"ם בסוף הפרק. וזו אפילו חומרא מסוימת שצריך עדות בכלל; צריך לברר את המציאות. זה בעיקרון מה שצריך לברר. נראה בסוף הפרק בעניין זה מה שהרמב"ם יאמר.

ארבע הקולות בעדות מיתת הבעל ומבנה הפרק

ר' יואל אשר: אבל בעיקרון,

ר' יצחק: בעיקרון, מה שאני מבין הוא שבפרק הקודם למדנו את הקולות, שאפשר בערך למנות את הקולות שלמדנו. כלומר, נתחיל בזה. שבעצם היו צריכים עדים, או לכאורה היו צריכים עדים. אולי בעצם לא, אבל למעשה כך בנוי העניין: לכאורה היו צריכים עדים. ובאים חכמים ואומרים שאין צריך עדים. ומה הם אומרים שכשר?

1. קודם כל, אפילו האשה עצמה כשרה, אף שבוודאי אין לה דין עד, עדות,

ר' יואל אשר: היא בוודאי נוגעת בדבר.

ר' יצחק: כן, אינני יודע אם זה נוגע בדבר; זה נוגע בדבר מאוד, אבל על כל פנים זו לא עדות. אשה פסולה לעדות, ועל עצמו אדם בוודאי פסול לעדות. על עצמו אדם הוא אפילו יותר מנוגע בדבר. זו פשוט לא עדות, זה על עצמו. זה דבר אחד, קולא אחת.

2. קולא שניה, אני רק מנסה לעבור כאן על הצד ולראות. קולא שניה היא שזה יכול להיות כמו עד מפי עד. עד מפי עד, כתבו את זה. בדרך כלל אין דבר כזה שאחד מספר מה ששמע מחברו. זה נקרא "שמועה" (עדות שמיעה). זה בוודאי אין לו דין עדות. כאן כן האמינו כשאחד בא ואומר שמישהו סיפר לי,

ר' יואל אשר: כל עוד שההוא

ר' יצחק: מישהו לומד אותי.

3. עוד קולא גדולה, קולא שלישית עצומה שהתירו כאן, היא עדים פסולים, כמו נשים, כמו עבדים, כמו שפחות, שזה כשר מדין עדות.

4. או אפילו גוי, כשאינו מדין עדות, אלא מדין גילוי מילתא, כלומר מסיח לפי תומו, גם קולא רביעית.

הרי עדים פסולים, ואפילו גויים. אלה כל האופנים שהתירו מאוד.

עכשיו, כל ההיתרים האלה, החצי הראשון של הפרק הוא בעיקרון להסביר איך לכל ההיתרים האלה יש את הכללים שלהם. אין הכוונה שעכשיו נתחיל להאמין לכל אחד, אפילו לקטן, אפילו למי שבכלל לא יודע. צריך לדעת בדיוק היכן כן והיכן לא, ואת זה נלמד בחצי הראשון של הפרק.

אחר כך יש עוד בעיה גדולה לכאורה, והיא שכאשר אומרים עדות שמישהו מת, ייתכן שזה עצמו הסיבה לחלק מן ההגבלות שנלמד בחצי הראשון של הפרק. אבל הבעיה הגדולה השניה היא שמיתה היא דבר שקורה הרבה פעמים בכל מיני אופנים מעורפלים, בפרט בעניינים כמו אסונות, כמו תאונות. אם אדם מת על מיטתו וקוברים אותו, בסדר, כנראה הוא מת. בדרך כלל לא קוברים אנשים חיים. אבל הרבה פעמים הסיבה שכל השאלות האלה מתעוררות היא שזה לא כל כך מסודר, פורמלי – ההוא אינו מקיים את הסדר הפורמלי של המיתה כמו ב"מעבר יבק".

דיון: חשש שקר לעומת חשש טעות ובירור המציאות

ר' יואל אשר: [[#2]] אני הייתי אומר את זה אחרת. הייתי אומר שהרבה פעמים יש מקרים שלא מאמינים, לא שלא מאמינים לו משום שהוא מזיד כלשהו, שהוא רוצה לשקר. אלא החכמים אומרים שהרבה פעמים כשאומרים שהוא מת במצב של כאוס, רצו, הכו, קורות הרבה מאוד טעויות. יש כמה חומרות של מתי אנו חוששים לטעות.

ר' יצחק: ומה זה שונה ממה שאני אמרתי?

ר' יואל אשר: אני לא בטוח. כן, כי אני חושב ש... הדבר הגדול כאן הוא, בדרך כלל כשמדברים על פסול עדות, זה משום שחסרה נאמנות. כאן יש עניין שלם של טעות, שמאחר שיש טעויות...

ר' יצחק: חלק מן הדברים, חלק מן הקפידות שיש בחלק הראשון של הפרק, בדברים שאף על פי שהתירו, יש להם הגבלות – זה

משום כך, אבל לאו דווקא. יש בזה חקירה בגמרא, נראה בפנים. לא הכל משום כך, זה חלק.

אבל מלבד זה יש עוד נושא שלם, אפילו כשאין שום ספק שהוא אדם אמיתי וכן הלאה. זה נושא אחר לגמרי: אם אדם אינו מקיים את סדר המיתה, כמו שכתוב בספרים הקדושים, הוא מת לצערנו מיתה משונה או דבר כזה, יש הרבה צדדים לדעת אם הוא מת. צריך לדעת בעיקרון את כללי המציאות. את הכללים איך אפשר לדעת בבירור, קודם כל לדעת בבירור.

עכשיו, בזה יש שני דברים:

1. קודם כל צריך לדעת בבירור שהוא מת. יש כל מיני מצבים שלכל אחד נראה שהוא מת, ולמעשה הוא ניצל, או שייתכן שניצל, וממילא אין זה נקרא שראו את המציאות.

2. ודבר שני הוא, שייתכן שזה לא הוא. שוב, בפרט כשאדם מת מיתה משונה, ומוצאים אותו מאוחר יותר, מוצאים איזה גוף, לך תדע אם זה ה... צריך לדעת כללים של איך מכירים שזה אותו הפלוני. זה פחות או יותר אם אני יכול לראות את כל הפרק.

כלומר, אחר כך יש קצת, יש עוד דבר שצריך להבין, ונגיע לשאלה אם זה חלק מזה או חלק מדבר אחר, והוא כמו כששומעים, כשמישהו מספר שזה היה פלוני. יש קודם כל כללים איך יודעים שזה הוא לפי סימנים, אילו סימנים נקראים סימנים טובים בגוף וכדומה. אחר כך יש מצב שההוא אמר שזה היה פלוני. זו לא ממש עדות, שאלה של גופו של מי רואים; זו שאלה של איך מאמינים לאנשים, אילו סוגי מסיח לפי תומו אנשים אומרים שיודעים שהם אכן מדברים על פלוני בן פלוני ולא על אחר. אבל זה בכל זאת חלק מאותה קטגוריה גדולה יותר כאן.

זהו. בסוף הפרק הרמב"ם מסביר איך באמת אפשר לעשות את כל הקולות האלה. [[#3]] זה מה שאני חושב שהוא מבנה הפרק,

ר' יואל אשר: מה שאני מבין. נכון? כן, טוב מאוד. שוין. כן, אומר הרמב"ם.

הלכה א': אשה שהוחזקה שקרנית

הקדמה: הטעם מדוע אשה נאמנת לפי הרמב"ם

ר' יצחק: עכשיו, הראשונה, ננסה להקדים לזה. ההלכה הראשונה מלמדת, הקולא הראשונה שלמדנו היא הקולא שאשה עצמה יכולה לומר "מת בעלי", ומאמינים לה, כמו שלמדנו בפרק הקודם. עכשיו נלמד אופן אחד או שנים שבהם לא מאמינים לה.

ר' יואל אשר: כן. למדנו שאשה מאמינים לה כשהיא אומרת "מת בעלי", כמו שלמדנו, משום שבוודאי היא בודקת הרבה לפני כן,

ר' יצחק: היא לא תחריב את עצמה. ויש תקנה, אומר הרמב"ם. כן, הרמב"ם מעולם לא אמר את זה, אגב. את זה אמרנו; צריך לראות כאן שלא ברור ש

ר' יואל אשר: הרמב"ם סובר כך. בסוף הפרק הרמב"ם אומר את הטעם, והוא לא אומר את זה. אני אומר, הראב"ד כבר הקשה את הקושיא על הרמב"ם. אומר הוא,

ר' יצחק: אמרת את זה משום שכך כתוב בגמרא, אבל הרמב"ם מעולם לא אמר זאת. כן. הרמב"ם אמר פשוט שמאמינים לה. איזה לשון כן אמר בפרק הקודם.

ר' יואל אשר: הוא אמר שאינה מקלקלת את עצמה; הוא אמר אפילו עד אחד.

ר' יצחק: הוא אמר מקלקלת עצמה. כן, **שאינה מקלקלת עצמה.**

דין הרמב"ם בהלכה א'

ר' יואל אשר: את זה הוא אמר, כן. שוין, מתי בכל זאת לא מאמינים לה? אומר הרמב"ם כך: **האשה שאמרה לבעלה.** אשה שאמרה לבעלה. לפני כמה שבועות היה מקרה כזה, היא אמרה לבעלה: **גירשתני בפני פלוני ופלוני,** נתת לי גט, כך טענה לבעלה. בדרך כלל, כשאשה אומרת "גירשתני", יש חזקה אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה, והיו צריכים להאמין לה, אבל באו עדים ואמרו שאין לזה שחר,

ר' יצחק: לא היה שום גט. היא אמרה, זה היה ממש כמו עדים זוממים. היא אמרה "בפני פלוני ופלוני", ובאו אלה

ר' יואל אשר: העדים, כלומר השניים שהיא אמרה "בפני פלוני ופלוני", הכחישו אותה. **ואחר כך הלכה היא ובעלה,** אחר כך הלכה עם בעלה, **ושלום בעולם,** יש שלום בעולם, אין סיבה לחשוב שבעלה ימות עכשיו במלחמה או כדומה, היא חוזרת **ואמרה,** היא אומרת: **מת בעלי,** בעלי מת.

ר' יצחק: אז לכאורה שלום בעולם, אפילו שלום בעולם, כי שלום בעולם עושה קולא שמאמינים יותר,

ר' יואל אשר: נכון? בסדר, אז היא אומרת "מת בעלי", הפעם **אינה נאמנת.** מדוע? **שזו הוחזקה שקרנית,** הרי היא כבר מוחזקת כשקרנית מקודם, מאז שניסתה קודם לומר שקר "גירשתני" וזה התברר כשקר. אז עכשיו היא מנסה שוב. הבעל נסע, היא מנסה לומר "מת בעלי". היא כבר מוחזקת שקרנית, **ורוצה להישמט מתחת בעלה,** היא אומרת זאת פשוט משום שהיא רוצה לברוח מבעלה, מאותה סיבה שאמרה את השקר "גירשתני" לפני זמן מה. לא מאמינים לה; היא מאבדת את החזקה.

הסוגיא בגמרא: גדר "קטטה בינה לבינו"

ר' יצחק: מאבדת את החזקה, את הנאמנות. כן. יש כאן גמרא מעניינת מאוד. זה בעיקרון, למדנו, נלמד גם את הסעיף הבא, ולמדנו קודם שני תנאים מתי האשה נאמנת: שלום בינה לבינו ושלום בעולם, נכון? אם כן הסעיף הראשון כאן מלמד כשאין שלום בינה לבינו, כלומר קטטה בינה לבינו, מדוע היא אינה נאמנת.

והגמרא מסבירה שקטטה בינה לבינו פירושה כך: קודם כל אמר רב יהודה אמר שמואל: **אומרת לבעלה גרשני,** שהיא אומרת לבעלה: תן לי גט. כלומר, הגמרא רוצה לדעת איך יודעים שדבר הוא קטטה, מהו גדר קטטה? סתם שהיא לא הביאה את המלח? לא, קטטה פירושה משהו יותר מזה; קטטה פירושה שהיא אומרת: תן לי גט.

שואלת הגמרא: אה, זו קטטה? כל הנשים אומרות זאת, **כולהו נמי אמרי הכי**. דעו כלל מן הגמרא: כל הנשים אומרות מפעם לפעם "תן לי גט". אומרת הגמרא שאין זה פירוש קטטה; אין זה מספיק לעשות ריעותא על נאמנותה אחר כך.

גדר קטטה בינו לבינה לפי הגמרא

ר' יואל אשר: מאבדת את ה...

ר' יצחק: החזקה ש...

ר' יואל אשר: את הנאמנות, כן. את נאמנותה, כן.

ר' יצחק: זה בעצם, יש כאן גמרא מעניינת מאוד, כי זה בעיקרון, נלמד גם את הסעיף הבא. למדנו קודם שני תנאים מתי האשה נאמנת: "שלום בינו לבינה" ו"שלום בעולם", נכון? אם כן בסעיף הראשון כאן אנו לומדים כשאין שלום בינו לבינה, כשיש "קטטה בינו לבינה", מדוע היא אינה נאמנת.

והגמרא מסבירה ש"קטטה בינו לבינה" פירושה כך: קודם כל אמר רב יהודה אמר שמואל: **"אומרת לבעלה גרשני"**. שהיא אומרת לבעלה: "תן לי גט". כלומר, הגמרא רוצה לדעת איך יודעים שדבר הוא קטטה, מהו גדר קטטה? סתם שהיא לא הביאה את המלח? לא. קטטה פירושה משהו יותר מזה. קטטה פירושה שהיא אומרת: "תן לי גט".

שואלת הגמרא: אה, זו קטטה?! כל הנשים אומרות זאת! **"כולהו נמי אמרי הכי"**. דעו כלל מן הגמרא: כל הנשים אומרות מפעם לפעם "תן לי גט". אומרת הגמרא, אין זה פירוש קטטה; אין זה מספיק לעשות ריעותא על נאמנותה אחר כך.

קטטה פירושה שהיא אמרה: **"גירשתני"**. היא ממש רצתה ליצור מראית עין של גט, ו... כן, "גירשתני", כאן נכנסים לבעיה, שלכאורה היא נאמנת, וצריך לומר שבירו בבירור שהיא אינה נאמנת. אבל גמרא מעניינת מאוד לגבי זה.

שיחה: ההבדל בין "אינה נאמנת" ל"הוחזקה שקרנית"

ר' יואל אשר: אם כן זה שבאו אותם שני עדים והכחישו הוא אולי לאו דווקא, כל אופן שבו לא מאמינים ל"גירשתני" שלה. לא, זה דווקא, כי הפרק הקודם לימד אופנים שונים שבהם איננו מאמינים כשהיא אומרת "גירשתני". אפילו אם יש לה רק חיזוק של עד נוסף, אז מסיבות אחרות, כל הדברים האלה. אז זה לא נקבע. אבל הרי כן נקבע שהיא אמרה "גירשתני" רק משום שרצתה לסחוט גט.

ר' יצחק: שוב, האופנים שלמדנו קודם שהיא אינה נאמנת הם סתם דברים שאינם נאמנים; אין זה "הוחזקה שקרנית". הרי צריך לדעת, הרמב"ם אומר אבל כל...

ר' יואל אשר: פעם שהיא אינה נאמנת, הרי הפשט הוא שאנו אומרים שהיא אמרה שקר, רק שזה לא היה מספיק. מעניין, זה נראה כמו רק...

ר' יצחק: שזה שקר חזק מאוד. לא.

ר' יואל אשר: מה פתאום, אינה נאמנת אין פירושו שאמרה שקר; אינה נאמנת פירושו איני יודע. אבל אינה נאמנת פירושו שאנו מניחים...

ר' יצחק: שהיא אמרה שקר, פוסקים לחומרא ו... לא מסכים. אינה נאמנת אינו אותו דבר כמו שקרן. לא כל מי שאמר דבר שלא מאמינים לו בבית דין נעשה שקרן. בא עד אחד או מה שלא יהיה, הוא אינו שקרן. הוא אמר מה שהוא חושב, ואין זה חזק מספיק כדי שיאמינו לו. אולי, אנו אומרים אולי אתה אומר זאת בגלל זה, לא שקרן.

צריך לזכור, הגמרא מפרשת כאן **"אית לה קטטה"**. לא, לפני כן אני אומר, כבר מגיע טעם שהגמרא אומרת, שהרמב"ם פוסק טעם אחד. בגמרא כתוב, במשנה כתוב שיש קטטה בינו לבינה. כלומר, איך זה יודע בכזה תוקף, מה נקרא קטטה? הגמרא לומדת שזה...

ר' יואל אשר: פירוש קטטה.

ר' יצחק: ואני אומר פסיכולוגיה מעניינת שהגמרא ראתה מתוך **"כל הנשים אומרות גרשני"**, זה לא, זה לא נחשב, זה לא נקרא קטטה. צריך לדעת שגם לקטטה יש דרגות על פי הלכה. סתם שהם רבים קצת, אה, זה לא מספיק כדי שלא תהיה נאמנת לומר "מת בעלי".

שיחה: מהות פסול קטטה – חשש שקר או הוחזקה שקרנית

ר' יואל אשר: זה מעניין, לא ראינו כאן מקרה של קטטה בלי העניין של "הוחזקה שקרנית". ה"הוחזקה שקרנית" הרי אין לה קשר לדין קטטה, זה היה בכל מצב שהוחזקה שקרנית. אלא שוב, בכל זאת חידוש לומר שאפילו במקום שבדרך כלל מאמינים לה, וזהו ה...

ר' יצחק: פירוש קטטה לפי הגמרא.

ר' יואל אשר: כך? קטטה אינה, יש דין הוחזקה שקרנית. הוחזקה שקרנית הוא דין שלם, תמיד כשלאדם יש איזו נאמנות, הוחזק שקרן באותו עניין אינו נאמן.

ר' יצחק: זה לא עניין של שלום ו... ומה חשבת שזה?

ר' יואל אשר: נראה כאילו כשיש קטטה ביניהם זה איזה דין לעצמו, שאפילו היא מעולם לא הוחזקה שקרנית, אבל כולם יודעים שבני הזוג רבו...

ר' יצחק: הם תמיד ניסו להרוג זה את זה...

ר' יואל אשר: כבר לא מאמינים לה "מת בעלי", כי היא רוצה לברוח מהבעל, והיא כן מוכנה להחזיק עצמה.

ר' יצחק: הרי עכשיו אתה עושה אותה מיד שקרנית!

ר' יואל אשר: לא, הוחזקה שקרנית, לא סתם חשד שקרנית.

ר' יצחק: אז גם בפשט שלך בקטטה יש שהיא אומרת שקר.

ר' יואל אשר: כן.

ר' יצחק: טוב מאוד. אומר הרמב"ם הלאה... הפשט שלך בקטטה הוא גם, רגע אחד, אני רק רוצה לומר, הפשט שלך הוא גם שהיא

אומרת שקר, נכון?

ר' יואל אשר: כן כן, טוב מאוד. אומר הרמב"ם הלאה:

ר' יצחק: "בא עד אחד"... מה הפשט שלך? זו הרי רק דרך אחרת לומר שהיא שקרנית.

ר' יואל אשר: שהיא שקרנית, לא הוחזקה שקרנית. עדיין לא יודעים שהיא אמרה שקר. עכשיו, שעכשיו יש חשש והיא נוגעת מאוד.

ר' יצחק: לא שאנחנו יודעים שהיא כבר אמרה שקר אלא... אוקיי, אני עוד הסברתי, הבה נסביר למה. טוב מאוד. אז אתה רוצה לומר שקטטה היא קטטה ברמה נמוכה יותר. אפילו אנחנו לא יודעים שזו קטטה כה גדולה שבגללה הייתה אומרת שקר, שתיקרא שקרנית, אפילו כשמעולם לא אמרה שקר בעניין המריבה שלה. על זה, בגלל זה הגמרא עשתה אוקימתא כזו. אני מסכים, היה אפשר ללמוד פשט פשוט במשנה סתם כך. אבל הגמרא, למה הגמרא אומרת **"היכי דמי קטטה"** שדווקא באופן כזה? כי הגמרא לא חשבה שבגלל שסתם אשה רבה היא תלך לומר שקר.

ר' יואל אשר: ואם הקטטה הייתה שהיא קצת הרגה אותו ושברה לו שלוש עצמות? אז תהיה קטטה גדולה מספיק. נראה שלא, שאין זה קשור לקטטה, זה קשור רק לאיזה עניין של הוחזק שקרן. אם העניין הוא הוחזק שקרן, צריך להבין למה עושים בגלל זה את החילוק "שלום בעולם" ולא "שלום בעולם"? היה צריך לעשות אם האשה הוחזקה שקרנית לגבי העניין הזה...

ר' יצחק: אם לא, אבל הרי הסברתי למה. כי זה שהיא שברה לו את העצמות, עדיין אינו מספיק כדי לחשוב שהיא תאמר שקר שהוא מת. מה הקשר בין זה לזה?

ר' יואל אשר: אתה אומר דבר שאינו נופל כלל על המילה קטטה, זה קשור למילה שקר. אם היא שקרנית...

ר' יצחק: אני שואל אותך: מה הפשט שלך בקטטה? ואם יש קטטה, בגלל זה מה?

ר' יואל אשר: אני לא יודע, זה דבר קשה. לפי גירסת הגמרא, לא למדתי את הגמרא בפנים באריכות המלאה, באמת קשה למה אומרים את המילה קטטה.

ר' יצחק: אבל אני שואל שאלה, לפי ה... תשכח לפי הפשט שלך. אני רוצה להראות שגם אתה מודה. יש דווקא דרך אחרת לומר, אבל אני רק רוצה לומר שגם אתה מודה שקטטה היא משום שקרנות. גם אתה אומר זאת, סך הכל אתה מחמיר יותר...

ר' יואל אשר: יש קטטה, מיד אני לא סומך עליה. חוששים שהיא תאמר שקר.

ר' יצחק: הנאמנות היתרה שנותנים לה... טוב מאוד, טוב מאוד. אז, רגע, אז לפיך, לא נכון שיש פשט אחד שאומר קטטה סתם משום קטטה, ועוד פשט שקטטה משום שקרנות. הפשט שלך, ההוה אמינא הפשוטה שלך בקטטה, גם היא שקרנות. נכון? גם היא שקרנות. סך הכל אתה רוצה שיעשו אותה שקרנית בלי שיידעו שאמרה פעם שקר?

ר' יואל אשר: תמיד כשלא מקבלים את עדותה אומרים שמה שהיא אומרת עכשיו הוא שקר. אבל השאלה היא האם הסיבה שלא מקבלים...

ר' יצחק: את עדותה...

ר' יואל אשר: היא משום שהיא שקרנית ידועה, או משום שיש לה קטטה ממילא אנחנו חושדים עכשיו שהיא אומרת עכשיו שקר בפעם הראשונה.

ר' יצחק: טוב מאוד. אז בקיצור, היית מחמיר להחזיק אותה עכשיו, נאמר, בשקרנות, היית מחמיר ואומר שכל אשה שיש לה פעם מריבה עם בעלה נמצאת במצב כזה שהיא תאמר שקר שבעלה מת. זה מה שהיית חושב, וזה בדיוק כחומר.

ר' יואל אשר: אומרת הגמרא שהקטטה אינה הבעיה, אלא הוחזקה שקרנית היא הבעיה.

ר' יצחק: גם אתה אומר שהקטטה אינה הבעיה, אלא השקרנות.

ר' יואל אשר: כי הקטטה עושה אותה...

ר' יצחק: שתהיה עכשיו שקרנית...

ר' יואל אשר: אפילו מעולם עוד לא תפסנו אותה בשקר. זו הייתה הדרך הפשוטה לפרש.

ר' יצחק: טוב מאוד, טוב מאוד. זה היה פשוט, אילו זה היה הגיוני, אילו היה הגיוני שכל מי שרב פעם עם מישהו אומר שקר שהוא מת, היית צודק. הגמרא לא חשבה כל כך רע על בני אדם. הגמרא חשבה שזו בעיה רק אם נדע בוודאות שהיא כבר אמרה שקר דומה מסוג זה. בגלל זה הגמרא עשתה אוקימתא סברתית, או פשט גירסא שמתבטאת בלשון אוקימתא, ואמרה שקטטה פירושה שכבר יודעים שהיא אמרה שקר.

ר' יואל אשר: אוקיי, מעניין מאוד, כי אם כן היה אפשר לקרוא לכל הסוגיא "הוחזקה שקרנית".

ר' יצחק: לא היה אפשר, כי לא שהיא סתם הוחזקה שקרנית. מה נקרא הוחזקה שקרנית? איפה? איך היית יכול? אגב, גם לפיך, אני לא מבין מה אתה אומר, גם לפיך אמרו קטטה משום שקרנות. גם לפיך זה שקר. זה בדיוק אותו דבר.

ר' יואל אשר: טוב, אומר הרמב"ם הלאה...

ר' יצחק: אין בזה שום חילוק. סך הכל, היית מחמיר יותר בחשש שקרנות. הגמרא מקילה כביכול. הגמרא אומרת שהיא נקראת שקרנית רק כשתפסו אותה ממש בבירור בשקר. אוקיי, זה כל העניין.

הלכה ב': דין עד אחד במקום קטטה

ר' יואל אשר: טוב, אומר הרמב"ם הלאה, מה קורה? אותה אשה, האשה שכבר הוכחשה, שכבר מוחזקת בשקרנות, אבל עכשיו בא עד אחד ואומר **"שמת בעלה"**, גם כן **"לא תינשא"**, אסור לה להינשא. למה? **"שמא היא שכרה אותו"**, אנו חוששים שמא האשה שכרה את העד. כי אנו רואים שהיא אשה בעלת קטטה,

והרי היא כבר ניסתה בעבר להיחלץ מהבעל בשקרים, אנו חוששים ש...

ר' יצחק: היא שכרה את העד.

ר' יואל אשר: אהה. אבל בעצם נראה אפילו יותר מזה, שלפני... עד אחד שהאמנו אתמול היה משום שהאשה עצמה, גם עושה בירור. כן, כך הבנו.

ר' יצחק: נכון? אמרת זאת, זה מעולם לא נאמר ברא"ש או ברמב"ם. אבל כאן יש אחר...

ר' יואל אשר: "שהרי היא ובעלה יודעין בודאי". כתוב על הסדר... אה זה היה כשניסת לעצמה כך. אבל למה סתם כך עד אחד?

ר' יצחק: כי חכמים האמינו לעד אחד. עד אחד נאמן. כאן זה אומר חידוש גדול, שהיא אומרת... אה, אני לא יודע, כאן עד אחד פירושו כאן שגם היא אומרת? או כאן סתם אפילו עד? לא, נראה שהרמב"ם...

ר' יואל אשר: היא לא רלוונטית, כי בה כבר לא סומכים.

ר' יצחק: אז... לא, אבל אני אומר, מה שאתה זוכר מאתמול הוא, שלמשל, אם יש עד אחד שעוזר לה, "אין אשה מעיזה", אז אומרים שהיא מעיזה בגלל זה. אבל זה לא קשור להההוא כלל, זה לא נוגע לאותו נושא.

ר' יואל אשר: כאן... בדרך כלל חושבים שעד אחד משום שזה דבר העשוי להתגלות. אבל כאן הרי יש סיבה מיוחדת שאנו חושדים באשה בשכירת עדים וכדומה. לכן חכמים לא האמינו לו.

"ואם נישאת לא תצא". אה, סליחה. אומר אבל הרמב"ם, אבל **"ואם נישאת"**, אם אחרי העד האחד היא הלכה ונישאה...

ר' יצחק: הרי אמרנו "לא תינשא"!

ר' יואל אשר: לא מאמינים לעד. אומר אבל הרמב"ם, עד כדי כך לומר שהיא צריכה לצאת מהבעל השני, זה לא. **"שהרי יש לה עד"**, הרי יש לה עד אחד. הדין שאומרים "שמא שכרה אותו", נראה שהוא רק דין לחומרא. או שמעיקר הדין הוא לא איבד את נאמנותו, כן, בלשון פשוטה. חומרא.

המגיד משנה והלחם משנה בטעם "שמא שכרה אותו"

ר' יצחק: טוב שיש כאן ספק בגמרא, הרמב"ם פוסק לחומרא. לכאורה זו דרכו לפסוק לחומרא, שלכתחילה, אבל בדיעבד אינך יכול להוציא בגלל החומרא שלך. כך הוא הפשט של המגיד משנה לכל הפחות. אממ, כן. זה מוזר מאוד, כי המגיד משנה אומר שהרמב"ם בעצמו חידש את "שמא שכרתו", ובגמרא לא כתוב חשש כזה. הוא לא יודע מאין הרמב"ם לקח את זה.

ר' יואל אשר: אז מה אומרת הגמרא, שכשר משום "יש לה עד"?

ר' יצחק: לא, לגמרא יש חקירה: עד אחד בקטטה האם מועיל. זה הכל. הגמרא לא אומרת הרבה דברים. מה פירוש? הגמרא היא כמו קולא, אתה רואה, אפשר בעצם כך, הייתי חושב כך: הרי יש כמו קולא שאומרת שאשה או עד אחד נאמנים, ויש חומרא כנגד זה שאומרת שבמקום קטטה אשה לא מועילה, אולי גם עד אחד לא מועיל. למה? לכאורה הרמב"ם הקשה לעצמו: מה השייכות? הרי יש עד אחד!

התירוץ אבל הוא זה, המגיד משנה טוען, הלחם משנה טוען שיש כאן בעיה, כי לגמרא היו שני צדדים, יש שני טעמים למה לומר שעד אחד נאמן:

1. אחד הוא מה שאתה אומר כל הזמן ש"אשה דייקא ומינסבא".

2. אבל הלחם משנה טוען שהרמב"ם אמר כאן במפורש אחרת, הרמב"ם אמר שהטעם הוא משום שעד אחד נאמן במקום דעבידא לאגלויי, כך הרי כתוב ברמב"ם בסוף הפרק.

הרמב"ם לא מביא כלל את הנושא של "אשה דייקא ומינסבא" אף פעם, גם לא את "חומר שהחמרת", הרמב"ם לא מביא זאת. הראב"ד בסוף הפרק משיג על הרמב"ם, אומר שהרמב"ם לא הביא זאת. נראה שהרמב"ם הולך יותר עם ה...

ר' יואל אשר: נושא של גילוי מילתא.

ר' יצחק: אם כן, הרי זה שהיא...

ר' יצחק: העד אינו חלק מהקטטה. לכן מובן למה הרמב"ם היה צריך להכניס את העד כחלק מהקטטה, שהיא שכרה אותו, כי אחרת החשש לא מתחיל. על זה באמת לא קשה מאין לקח הרמב"ם את החשש, אבל בגמרא הרי כתוב הספק שעד אחד בקטטה לא יהיה נאמן. ולפי הרמב"ם, שאם עד אחד הוא נושא של מילתא דעבידא לגלויי, חייבים להבין שהבעיה עם קטטה הייתה שהעד האחד הוא חלק מהקטטה שלה, שהיא שכרה אותו.

ר' יואל אשר: אבל לא פוסלים את העד האחד באותה דרך שפוסלים אותה, כי אותה היו פוסלים אפילו כשלא היה ברור מאוד, אבל לגביה לכאורה היה תצא במקרה הראשון, כן? אני לא אומר שזה ספק.

ר' יצחק: זה ספק בגמרא. ייתכן שבעד אחד אין, לא אומרים את החשש של שכרה אותו.

ר' יואל אשר: כך, עד אחד הרי אינו אותו דבר, ברמב"ם כאן כתוב ששמא שכרה אותו אינו חזק באותה מידה.

ר' יצחק: כן.

ר' יואל אשר: זה פשוט. אומר הרמב"ם הלאה:

ר' יצחק: אז עד כאן למדנו את הדין שנקרא קטטה בינו, או כשהוחזקה שקרנית, איך שרק תרצה לומר, או הוחזקה לשכירות עידי שקר, זה כבר יותר דברים, בקיצור יש בעיה.

הלכה ג': היתה מלחמה בעולם (מת בעלי במלחמה)

ר' יצחק:[[#2]] **"וכן"**, אומר הרמב"ם,

ר' יואל אשר: "וכן אם היתה מלחמה בעולם", הייתה מלחמה בעולם, **"ובאה ואמרה מת בעלי במלחמה"**, אפילו אשה כשרה, לא אשה שהוחזקה פעם שקרנית, אשה הגונה אומרת מת בעלי במלחמה, **"אינה נאמנת"**, היא אינה נאמנת, **"ואף על פי שהיה**

שלום בינה לבינו", שהם מעולם לא רבו, כלומר היא מעולם לא אמרה עליו גירשתני וכדומה.

מה הסיבה שכשיש מלחמה מחמירים יותר ולא אומרים שלאשה יש נאמנות אוטומטית? אומר הרמב"ם כך: **"שמא תסמוך דעתה על דברים שרובן למיתה"**. הסיבה שהיא אומרת שהוא מת, אולי זה באמת לא משום שיש לה מניעים פסולים, לא משום שהיא רוצה לברוח ממנו, אבל נדמה לה כך, כי יש מלחמה, יש תוהו ובוהו, אנשים בורחים ודברים קורים, קל מאוד לחשוב שמישהו מת.

"שמא תסמוך דעתה", היא סומכת דעתה **"על דברים שרובן למיתה, ותאמר מת"**. היא תחשוב שאם היה מצב שרובן למיתה – אני לא יודע, נאמר שנפלה פצצה, שרוב האנשים בפצצה נופלים – ובגלל זה זו הסיבה שהיא אומרת מת. **"כגון"**, הרמב"ם אומר לשון, **"שנהרגו הראשונים והאחרונים שהיה באמצען"**, הם היו באמצע, האנשים שלפניהם והאנשים שאחריהם מתו, היא חושבת, **"שהרי היא אומרת"**, היא חושבת, **"מאחר שנהרגו אלו ואלו, נהרג בכללן"**, גם הוא נהרג ביניהם. **"לפיכך אינה נאמנת"**, היא אינה נאמנת.

דין "דברים שרובן למיתה"

ר' יצחק: יש באמת רוב. כלומר, הרמב"ם אומר אפילו כשרובן למיתה, תכף נראה שרוב אינו מספיק. כלומר, רוב האנשים בעיר מתו או במקום שבו נפלה הפצצה, מה שלא יהיה בהרג, אני לא יודע מה קרה, אינו מספיק.

ר' יואל אשר: הרי ודאי שהרוב אינו מספיק, אלא להפך, זה שיש רוב גם הורג את נאמנות העד האחד שלה. בדרך כלל היא לא הייתה אומרת זאת, כי בדרך כלל אנו מאמינים כמו ששוחחנו, שאשה לא תלך לומר שקר, היא לא תקלקל את עצמה וכדומה. אבל במקרה כזה קל מדי לומר מת בעלי, כי היא סבורה כך, נדמה לה. לא אומרים שהיא שקרנית, אלא אומרים שהיא סבורה כך, היא טועה.

ר' יצחק: אני רוצה לומר, זה בנוי על ההלכה שנלמד בהמשך שבאופן כזה זו אינה עדות. מישהו היה יכול לומר קולא גדולה עוד יותר ולומר שרוב למיתה, למה שגם אנחנו לא נחשוב כמוה?

ר' יואל אשר: אני כבר יודע, לא זה פירוש המילה רוב למיתה, להפך. אני אומר שבגלל זה היא חושבת

ר' יצחק: שהוא מת. אני מבין, כן. אבל אמרתי, אז...

ר' יואל אשר: אבל מכיוון שזה לא הולך מכוח רוב,

ר' יצחק: חזקת אשת איש אינה הולכת מכוח רוב. אז אני אומר לך שזה בהמשך יצטרכו לומר במפורש, בהמשך ההלכה תאמר שאופן כזה אינו.

ר' יואל אשר: נכון.

ר' יצחק: אין עדות שהוא מת. אומר הרמב"ם, **"לפיכך אינה נאמנת"**. אתה צודק שיש כאן עוד דבר, שהיא לא הולכת לומר את זה. כלומר, לכאורה אפשר לשאול אותה: הוא מת כך? אין הכי נמי, אם אומרים בבירור שהוא מת, אין ספק. כוונתו לומר שזו הלכה מוזרה מאוד. לא, לא, תסתכל.

שקלא וטריא בדין "מת במלחמה וקברתיו"

ר' יואל אשר: אומר הרמב"ם, **"לפיכך אינה נאמנת"**, מעולם לא נתנו לה נאמנות. ברגע שאמרה מת בעלי במלחמה, לא נכנסים לשאלה אם היה מצב שהיא מבולבלת ולכן חושבת לא נכון. אפילו כשנאמנותה הייתה חדה מאוד, היא אמרה **"מת במלחמה וקברתיו"**, הוא מת במלחמה ואני אפילו קברתי אותו, גם כן לא האמינו לה. כי נראה שהדין שאין מאמינים במלחמה הוא מוחלט. אבל למה באמת במת במלחמה וקברתיו? אולי היא קברה אדם אחר, זה לא היה כל כך ברור. דווקא מהסיבה הזו, כי מלחמה היא מהומה, לא רואים, לא יודעים.

ר' יצחק: כן. מאוד לא ברור. כלומר, זה לא מסתדר, אני צריך לשאול כאן, זה לא מסתדר. הרמב"ם אמר שהטעם שאין מאמינים לה הוא משום שהיא ראתה דבר שהוא קרוב למיתה, ולא היה כך. במילים אחרות, היא אינה שקרנית, נכון? היא טועה. זו טעות, לא שקר, נכון? ולכאורה משמע שאפשר לשאול אותה: מה ראית במלחמה? אם היא אומרת: ראיתי שהאנשים שלפניו ולאחריו מתו, וחשבתי שגם הוא. בסדר, טוב מאוד. אם היא אומרת בבירור,

ר' יואל אשר: ראיתי אותו, כפי שזו הדוגמה של אמירה ברורה,

ר' יצחק: נכון, קברתיו,

ר' יואל אשר: היא הייתה צריכה להיות נאמנת לפי סברת הרמב"ם. לא, כשהיא אומרת שנהרגו ראשונים ואחרונים, אין הפירוש שזו הגדת עדותה. הגדת עדותה ברורה: ראיתי אותו נופל ומת.

ר' יצחק: בוא נשאל אותה.

ר' יואל אשר: רגע, ראיתי אותו נופל ומת. אנחנו אומרים שמה שאנשים אומרים שראו בשעת מלחמה אינו תקף, כי אנשים רואים חצאי דברים, ומלחמה היא תוהו ובוהו, ואנשים מקבלים החלטות מהירות. ראו כמה אנשים נופלים, אה, ראו את כולם נופלים. זה העניין. מלחמה היא מצב של מהומה, ולכן לא מאמינים לשום דבר.

אז אפילו כשהיא אומרת מת במלחמה וקברתיו, לשאול לא יעזור, כי זה מצב של טירוף. אנשים רואים הרבה מאוד דברים בזמנים קצרים, ולא יודעים באמת מה מתרחש. אז אפילו אם היא אומרת מת במלחמה וקברתיו, גם כן לא מאמינים, כי כל זמן שהייתה שעת מלחמה, אולי קברה אחר, וכדומה. יש עוד סיבות לחשוב שמאחר שזה היה במלחמה, לא מאמינים לה.

ר' יצחק: זה מאוד מוזר. לא רק אני חשבתי שזה מוזר, הרשב"א הקדוש חשב כמונו שזה מוזר, והוא אמר שהיא כן נאמנת. ולא רק זה, אצל עד אחד נראה בהמשך במפורש שעד אחד כן נאמן אם הוא אומר קברתיו. אז עד אחד הוא אותו דין שהוא צריך לראות; אם יש מלחמה וכדומה, יש את הבעיה. אבל אם הוא אומר קברתיו, הוא נאמן. במה אשה גרועה יותר? לא ברור. נראה מיד במפורש בהלכה, אני לא זוכר באיזו הלכה מאוחרת יותר.

מת על מיטתו בשעת מלחמה

ר' יואל אשר: [[#3]] **"אבל אם אמרה מת על מיטתו"**, אם אמרה מת על מיטתו, אמנם הייתה מלחמה בעולם, אבל קרה שבאמצע המלחמה הוא מת כדרך כל אדם, אז כן **"נאמנת"**, כי אין דין שבשעת מלחמה לא מאמינים לשום דבר. רק לא מאמינים על מלחמה, על מה שהיא מעידה על מצבי מלחמה, אז לא מאמינים לה, כי אומרים שהיא טועה וכדומה.

דרכו של המזרחי ב"קברתיו": בדדמי המביא לשקר

ר' יצחק: כן, הוא מביא שמישהו, המזרחי אמר שכשהיא אומרת "קברתיו", חושבים שהיא משקרת. זה בערך קצת כמו

ר' יואל אשר: שהאנשים בורחים ממלחמות.

ר' יצחק: לא, לא כמו שאני חושב שהבדדמי

ר' יואל אשר: אז אני יכול לשאול: עדיין אין לי תשובה למה אצל עד

ר' יצחק: אחד לא אומרים אותו דבר. לא, אני אומר לך למה, את זה באמת אני לא יודע. אבל אני רק רוצה להסביר, לדבר על זה. שיש שתי דרכים לחשוב על בעיית הבדדמי:

יש אחת, היית יכול סתם לומר שהיא אינה נאמנת, היא שקרנית, אולי היא משקרת. זו דרך אחת של לומר אולי היא משקרת. אבל לכאורה כשאומרים בדדמי, היא אומרת ביושר, היא לא אומרת יותר ממה שראתה, את זה הייתי קורא ההבדל מאמירת שקר.

אתה הכנסת שהבדדמי גורם לה לומר שקר, או שקר של הוראת היתר, בוא נקרא לזה כך. על זה אתה יכול לומר שלעד אחד יש פחות נגיעות לעשות את שקר הוראת ההיתר, אפשר להבין דבר כזה. אם אומרים את הפירוש הזה, זה לא פירוש ברור, כי אז אתה מבטל את ההבדל בין בדדמי לאמירת שקר. אתה אומר שלא, זה כמו שלמדנו קודם ש**היא אינה יודעת חומר האיסור**, משהו כזה היה כתוב בתוספות, הולכים להעמיד על דבר אחר. במקרה כזה היא חושבת משהו כך, אבל היא חושבת עד כדי כך שהיא עוד תרמה את בית הדין, היא תאמר ראיתי בבירור. שואלים: ראית בבירור?

ר' יואל אשר: אומרת היא: כן, ראיתי בבירור.

ר' יצחק: כך, כן ודאי. מה אתה אומר? היא ודאי אמרה, כי אם מניחים לה, הרי אפשר לשאול אותה: ראית בבירור? לא ראית בבירור — לא, כן ראית בבירור — כן.

ר' יואל אשר: הרמב"ם בהלכה, אני לא יודע אם העניין הוא לרמות את בית הדין, אלא אנחנו אומרים שאנשים לא רואים דברים טוב בשעת מלחמה, היא עצמה טועה. היא תאמר דברים בבירור ואין זה ברור, כי... קברתיו? כן, כי הייתה מהומה ולכן היא קברה איש אחר וכדומה, לא מאמינים לה. במלחמה, אפילו בלי לומר שקר, זה מצב שבו אנשים טועים בקלות רבה. כמו שאתה כן מעמיד.

ר' יצחק: זה לא היה משמע. זו ראיה אם משנים. אתה אומר את זה שיש תוהו ובוהו במלחמה וכל הדברים האלה, אבל זה לא באמת מה שכתוב כאן. מה שכתוב כאן ברמב"ם הוא דבר מדויק מאוד: שהרמב"ם אומר שיש רוב למיתה, יש מצב שרוב האנשים, אבל קורה שבורחים במצב הזה. הרמב"ם לא אומר את כל התוהו ובוהו שאתה מתאר לעצמך. יכול להיות שזה פירוש טוב, אני רק אומר שזה לא כתוב ברמב"ם.

ר' יואל אשר: כך הוא אומר: **"שהרי היא אומרת"** דברים שרובן למיתה. כי היא רואה שזה מצב של רובן למיתה, היא כבר באמת משוכנעת. זו מהומה,

ר' יצחק: יכול להיראות שקברו את האדם, והוא היה בכלל מלאך. מה אני יודע? משהו יכול לתפוס את האדם. את זה הרמב"ם לא אומר. זה פירוש טוב, אבל זה לא כתוב ברמב"ם.

ר' יואל אשר: ולכאורה על מת בעלי במלחמה וקברתיו, יש באמת מחלוקת הראשונים. אבל הרמב"ם פוסק שהדין של מת בעלי במלחמה הוא אפילו במקרה כזה שבו היא אומרת בבירור רב,

ר' יצחק: ובכל זאת אין לה נאמנות.

הלכה ד': לא הוחזקה מלחמה בעולם

ר' יואל אשר: כן, ועכשיו ממשיך הרמב"ם: **"לא הוחזקה מלחמה בעולם"**, מה קורה כשלא הוחזקה מלחמה בעולם? אף אחד לא יודע על מלחמה בעולם, אבל היא באה ואומרת שהייתה מלחמה. **"באה ואמרה, מלחמה היתה במקום פלוני ומת במלחמה"**. אז מה המצב כאן? כאן אפשר לומר שהיא עצמה אומרת מלחמה הייתה, ואנחנו יודעים שבמלחמה אינה נאמנת. אבל אין הפירוש שאנחנו יודעים על מלחמה. אז ההלכה היא: **"לא תינשא לכתחילה"**, נוקטים לחומרא לכתחילה, לא תינשא לכתחילה, כי לפי דבריה הייתה מלחמה, ולכן היא מאבדת את נאמנותה. אבל **"ואם נישאת לא תצא"**, אם היא נישאה, אז מאחר שלא הוחזקה מלחמה בעולם, אם נישאת לא תצא.

ר' יצחק: כן, המגיד משנה מסביר שזה עוד אחד מהספיקות שבגמרא, והרמב"ם בכל הספיקות, זה מעניין כי הוא לא אומר ספק, אני לא יודע. נראה שהרמב"ם סובר שדבר שנשאר

ר' יואל אשר: ספק בהלכות. הדרך בגמרא למה במקרה כזה היא כן תהיה נאמנת היא משום שיש לה מיגו. הרי לא הוחזקה מלחמה, אז אילו לא הייתה אומרת את המילה מלחמה, אלא אומרת סתם מת, הרי הייתה נאמנת. אז אם כן צריך להאמין לה גם כשהיא אומרת מלחמה. זו השאלה בגמרא, ומאחר שהגמרא משאירה את זה פתוח, נוקטים לחומרא לשני הצדדים.

ר' יצחק: לא לחומרא לשני הצדדים, נוקטים ספק.

ר' יואל אשר: לא תינשא, ואם נישאת

הכרעת הרמב"ם בספק שבגמרא

ר' יואל אשר: אז אם כן צריך להאמין לה גם כשהיא אומרת מלחמה. זו השאלה בגמרא, ומאחר שהגמרא נשארת, משאירה את זה פתוח, נוקטים לחומרא לשני הצדדים.

ר' יצחק: לא לחומרא לשני הצדדים.

ר' יואל אשר: נוקטים **לא תינשא ואם נישאת לא תצא**.

ר' יצחק: אז כלומר, הרמב"ם, כמו שהייתי באמצע לומר —

ר' יואל אשר: שהרמב"ם —

ר' יצחק: מסיבה כלשהי, כלומר יש שאלה: מה עושים כשיש ספק בגמרא? הגמרא נשארת בלא איפשיטא, זה לא כתוב. והרמב"ם לא תמיד עושה כך. כלומר, לפעמים הרמב"ם הולך לפי כללים של ספקא דאורייתא, ספקא דרבנן, וכן הלאה.

כאן, הרמב"ם עושה — אני לא בטוח למה, אבל — סוג כזה של הכרעה, שכל דבר שהגמרא מסתפקת בו, הרמב"ם קובע שלכתחילה **לא תינשא**, אבל **אם נישאת לא תצא**. אני לא יודע בדיוק איך סוג הכרעה כזה של ספק עובד מבחינה הגיונית או למדנית. אבל רואים כבר הרבה מקרים כאלה. בגמרא רואים דברים כאלה שיש לכתחילה ויש בדיעבד. אז הרמב"ם עושה כאן חילוק. אתה מבין למה? כן. אתה מבין, אני שואל: ספק היה צריך להיות...

ר' יואל אשר: זה ספק, שאלה, לחומרא לשני הצדדים, **ונישאת** גם **תצא**.

ר' יצחק: אילו היה ספקא דאורייתא. כן. לא לחומרא לשני הצדדים סתם. **נישאת**... אני בכלל לא יודע את כללי **נישאת לא תצא**. אני בכלל לא יודע איך ההיגיון של זה עובד. מה ההבדל? כי היא נישאה, אז מה? מה השתנה? אני לא יודע. אדם אחר. בקיצור, אבל זה המעשה. טוב.

וכן, בעיה דומה למה שאנחנו אומרים שבמצב שיש רק רוב למיתה —

ר' יואל אשר: משהו דומה למלחמה.

ר' יצחק: אהא.

הלכה ה': מצבים של רוב למיתה — מפולת, נחשים ועקרבים, עישון ורעבון

מת בעלי תחת המפולת

ר' יואל אשר: ובפעם ההיא אמרתי את המילה תוהו ובוהו. **וכן האשה שאמרה מת בעלי תחת המפולת**, נפל בית, והבעל מת **תחת המפולת**, גם כן **אינה נאמנת**, מאותה סיבה, כי נדמה לה שזה מצב של — כי...

ר' יצחק: רוב האנשים שנמצאים תחת מפולת מתים, אבל לא כל אדם. אז היא אמנם עדות טובה על רוב, אבל זה לא מוכרח.

החקירה ב"אינה נאמנת": חשד שקר או חוסר עדות מספקת

ר' יואל אשר: הרי היא אומרת "**מת**", היא לא אומרת "ראיתי רק את הבית נופל", אבל מה החקירה? מה המהומה?

ר' יצחק: לא מאמינים לה. האם היא משקרת שלא ראתה שהוא מת, היא ראתה רק שהבית נפל והיא אומרת **מת** אף על פי שלא ראתה אותו מת?

והפירוש שלי הוא שהיא אומרת כפי שהיא אומרת, אבל זו אינה עדות כשרה. היא אינה נאמנת; יכול להיות שהיא כן נאמנת אבל זה לא מספיק, אפילו כשהיא כן נאמנת הרי זה לא מספיק. זו הרי החקירה הגדולה אם היא אומרת **קברתיו**, אם זה עוזר. כאן כתוב, עוד נראה בהלכות אם **קברתיו** — הרמב"ם סובר על זה ש**קברתיו** כן עוזר. אז כאן ודאי הפירוש הוא שהיא אומרת מה שראתה, ולכן **אינה נאמנת** במילים אחרות פירושו שזה לא מספיק. או אפילו אם היא אומרת **מת**, אבל הרי היא לא ראתה. שואלים: "ראית?" אומרת היא: "לא ראיתי." בסדר.

שילוח נחשים ועקרבים

ר' יואל אשר: לא ראתה — לא. **וכן אם היה שילוח נחשים ועקרבים**, **שילוח** פירושו כמו **הנני משלח בכם** אצל — לשלוח.

ר' יצחק: ערוב.

ר' יואל אשר: כבר ראיתי את הלשון הזה בהלכות נחשים ועקרבים, בשבוע של וישלח, כן?

ר' יצחק: וישלח זו גם המילה שילוח. לא.

ר' יואל אשר: זה לא?

ר' יצחק: אה, זה אותו שורש אבל, לא, כבר ראינו ואתה זוכר את ה—

ר' יואל אשר: הנני משלח בכם את הערוב, אצל הערוב.

ר' יצחק: וזוכרים בהלכות תענית שיש **משולחת** ויש **אינה משולחת**. אתה זוכר?

ר' יואל אשר: משולחת מן החיה רעה.

ר' יצחק: בהלכות תענית למדנו חילוק שאם החיה רעה **משולחת** עושים תענית, ואם אינה **משולחת** לא עושים תענית. אבל זו דרגה שנקראת **משולחת**.

ר' יואל אשר: היה **שילוח נחשים ועקרבים**, הגיעו הרבה נחשים ועקרבים, **ואמרה נשכו** —

ר' יצחק: נשכו נחש או עקרב ומת, גם כן **אינה נאמנת** מאותה סיבה כמו מלחמה. למה?

ר' יואל אשר: שמא תסמוך דעתה על רוב אנשים שמתו כך בנשיכה. הרבה אנשים מתו מהנשיכה.

ר' יצחק: ולכן נדמה לה, היא יכלה בקלות לטעות. כלומר אותו דבר, כמו שיש מצב כללי, כמו מפולת —

ר' יואל אשר: הוא עם כל האנשים בבית, ואותו דבר כל העיר, מה שלא יהיה, ה—

ר' יצחק: כל האזור היה נחשים.

ר' יואל אשר: זה רק רוב. כן, **אמרה** —

עישנו עלינו בית או מערה

ר' יצחק: מה קורה בדבר כזה? היא אמרה **עישנו עלינו בית או מערה**.

ר' יואל אשר: עישנו אותנו.

ר' יצחק: הוא מסביר שכשאנשים מתבצרים ב— אני חושב שכך באמת עושים, כשאדם מתבצר למשל בחדר, מה עושים? זורקים

פנימה איזו פצצת עשן או משהו, מעשנים את המקום והאנשים מוכרחים לברוח כדי לנשום אוויר, ואז תופסים אותו. כן, אז עישנו **בית או מערה, הוא מת**, הוא מת, **אני ניצלתי**, אני —

ר' יואל אשר: אני ברחתי וניצלתי. גם כן **אינה נאמנת**. אבל כאן מוסיפים משהו יותר.

ר' יצחק: לא אומרים סתם משום ש—

ר' יואל אשר: משום שלא מאמינים במלחמה, אלא מוסיפים משהו: **שכשם שנעשה לה נס כך נעשה לו**. בדיוק כמו שאת ניצלת — הרי את כן ניצלת — למה שאאמין שהוא נהרג?

סברת "כשם שנעשה לה נס": הצלתה שוברת את ודאות המיתה

ר' יצחק: כלומר, נראה ביסודו של דבר ש...

ר' יואל אשר: לכאורה, ביסודו של דבר זה זמן מלחמה רגיל, כאן נוסף משהו, לשון מרובה יותר.

ר' יצחק: לפי מה שחשבתי, מה שכתוב כאן הוא, שבדרך כלל אם היא אומרת שראתה שיש בית שהוא היה בתוכו ועישנו עליו, אין זה רוב — כל אחד מת במצב כזה. אם היא אומרת שזה רק מצב של רוב, והראיה, לפחות אדם אחד יצא מזה — והיא עצמה! אם כן חוזרים למקרה הרגיל, שרוב אינו נחשב ראייה.

ר' יואל אשר: אבל אני לא מבין למה צריכות להיות המילים, הרי **עישנו עלינו בית או מערה** הוא כחלק ממלחמה?

ר' יצחק: לא, לא כתוב כלום. אתה ממשיך לדמיין סיפורים. כתוב משהו על מלחמה?

ר' יואל אשר: לא, סתם, ביום שלישי בהיר, מישהו עישן את הבית.

ר' יצחק: בסדר. נו, לא כתוב כאן כלום על מלחמה, מה אעשה? ראית איפשהו מלחמה? אני לא ראיתי. לא, אני לא רואה למה צריכה להיות מלחמה.

שנת רעבון וההבדל ב"מת וקברתיו"

ר' יואל אשר: היתה שנת רעבון ואמרה מת בעלי, אם הייתה שנת רעב, והרבה אנשים מתו מהרעב, **ואמרה מת בעלי**, גם כן **אינה נאמנת**, סתם מאותה סיבה משום רוב, כי היא סומכת דעתה על רוב אנשים, על האנשים האחרים שמתים. אבל אם היא אומרת **מת וקברתיו**, כמו בדבר שלמעלה, לכאורה.

ר' יצחק: כן. זה כתוב במפורש בגמרא שעל זה היא **נאמנת**. כך אומר רבינו, רק על רעבון. על איזה? אה, צריך לחשוב על כל המקרים האחרים, אבל בגמרא כתוב —

ר' יואל אשר: במפורש **מת וקברתיו** אינו מועיל בזמן מלחמה.

ר' יצחק: אבל ברעבון, כתוב בגמרא בבירור שעל זה כן מועיל. כן, אינני יודע מה היה החילוק באמת. כבר שאלנו את זה קודם. כך אומר רבא. רבא אומר ש**רעבון גריע ממלחמה**. במלחמה, היא אומרת דווקא מת במלחמה, אבל היא צריכה לומר **מת על מיטתו**, כן? **מת וקברתיו** אינו טוב. אבל ברעבון **מת וקברתיו** טוב. כך למד הרמב"ם את הגמרא. נראה שאחרים למדו את הגמרא אחרת, שהרי אתה רואה שאחרים אומרים אחרת. אבל זה החילוק של הרמב"ם. הרמב"ם אינו אומר סברא מדוע, אבל כך כתוב בגמרא לפי זה. כן, הוא אינו מסביר כראוי.

ר' יואל אשר: כן, אני רואה שהמפרשים מנסים להכניס הרבה פשטים בגמרא. נמשיך הלאה. **אמרה**, מה שכאן מחזקים את זה —

הלכה ו': נפלו עלינו גוים או לסטים

ר' יצחק: אבל כאן אתה רואה, אה, כאן אתה ממשיך ל**עישנו עלינו**, לראות שיש על זה כן אופן שנקרא כן עדות, נכון? שאפילו במצב שאינו מצב ברור היא כן נאמנת, כן? אני מסתכל בהלכה ו'.

ר' יואל אשר: אמרה נפלו עלינו גוים או לסטים, ירד עלינו מחנה של **גוים או לסטים**, **הוא נהרג ואני ניצלתי**. כאן, שלא כמו ב**עישנו עלינו בית**, היא כן **נאמנת**. מדוע? כי עשן אינו מבחין, עשן אינו מפלה. עשן אילו היה הורג, היה הורג את כולם. אבל גוים ולסטים, וכיוון שהוא —

ר' יצחק: כיוון שהוא לא הרג את כולם, יוצא מן הסתם שזה לא היה עשן חזק, נכון? אבל אילו היה, נכון?

ר' יואל אשר: היא **נאמנת, שאין דרכן להרוג נשים**. הגיוני שגוים או לסטים לא יהרגו נשים, **כדי שנאמר**, ממילא הגיוני לומר שאין צורך לומר. בדרך כלל בית דין היה טוען: מדוע דווקא את ניצלת? אולי **כשם שנעשה לה נס**. אבל הנקודה היא באמת, כאן לא אומרים זאת, כי אולי הנס אירע רק לנשים, כי אולי אצל גוים ולסטים אין זה נס, זה טבע, אין להם מנהג להרוג נשים. מה שאין כן הוא, מסכן, גבר, הוא כן נהרג, ולכן היא כן **נאמנת**.

חיזוק לדרך ב"עישנו עלינו"

ר' יצחק: נכון, **שאין דרכן להרוג נשים כדי שנאמר כשם שניצלה היא**, אתה רואה בבירור, שלא שזה חוזר על קל וחומר שלם. זו אמירה נפרדת, **כשם שנעשה לה נס**. נכון, זה דבר נפרד.

כלומר, במילים אחרות, אם **עישנו**, אם תוצאת הלוואי הרגילה — אבל אולי באמת כאן זו תוצאת הלוואי הרגילה. **עישנו בית** הוא בעצם דרך לומר שהרגו בית שלם. זה שונה ממלחמה. במלחמה קורה שמישהו באמת היה בתוך העניין אבל לא מת. אבל אם היו אנשים תקועים בבית ו**עישנו עלינו הבית**, פירושו או כמו שאתה אומר במערה, הם יצאו משם ונשרפו, או נשרפו או נהרגו ליד הפתח, הרי עומדים גוים ליד הפתח. נכון? אז, אילולא שהיא יוצאת, זו הייתה עדות טובה. זה שאתה בא ואומר "הייתי שם", בסדר, הרי אתה רואה שאפשר כן לצאת מהבית.

אבל כשזה אותו מקרה אצל לסטים, זה שיצאת אינו ראיה שזה רק מצב של רוב, כי את שונה, אשה — לסטים אינם נוהגים להרוג נשים.

גוים פירושו, אינני יודע, **גוים** פירושו לכאורה גם — **גוים או לסטים**, אינני יודע, לסטים יהודים? אה, אינני יודע. מה פירוש **גוים או לסטים**, הלסטים הם יהודים? אה, אני מקווה שלא. אה, חשבתי ש**גוים** פירושו כמו הרומאים, ו**לסטים** פירושו סתם גנבים.

החילוק בין "נפלו עלינו גוים" ל"מלחמה"

ר' יואל אשר: לא, לי היה קשה יותר משהו אחר. מדוע **נפלו עלינו גוים** אינו מלחמה? הסיבה מסתמא לדבר היא, כי **נפלו עלינו גוים** פירושו שהם התנפלו באמת על השניים. מלחמה פירושה יורים מכל הצדדים, עפות פצצות, ולא יודעים — בסדר, אתה לא אוהב את —

ר' יצחק: הדרך שבה אני אומר את זה אבל.

ר' יואל אשר: כן, כנראה. כן, אבל כאן **נפלו עלינו גוים או לסטים**, זו לא הייתה מלחמה אלא פשוט התנפלה עלינו קבוצה של רוצחים, ממילא אז הגיוני לומר שעל אשה הם ריחמו יותר.

ר' יצחק: כן, יכול להיות שהדבר, יכול להיות שזה דומה ל**עישנו עלינו את הבית**, היו בידיהם כולם. אה, אולי **נפלו עלינו** פירושו שהם תפסו את כולנו, אתה יודע? הם אינם — מבין? לא שזו מלחמה שנלחמים בה שני צדדים; **נפלו עלינו** אינו מלחמה. **נפלו עלינו** הוא שכבר היינו מוכים, זה כבר נגמר, משהו מסוג זה.

אפשר להינצל, אבל היא הרי אומרת שלא. השאלה, כן, בואו נבין: תמיד אפשר להינצל, הרי מדברים, האם מה שקוראים כאן נס, או אינני יודע מה בדיוק פירוש רמת הנס. אבל היא הרי אומרת שכולם מתו. השאלה היא רק האם זה שהיא עומדת כאן בפנינו ואומרת "הייתי שם", זה עצמו יראה בבירור שכאן לא מתים —

גדרי "מת וקברתיו" בעישנו עלינו בית, רעבון ומלחמה

כיצד להבין "הוא מת" ו"קברתיו"

ר' יואל אשר: נכון, את כל העניין אני עדיין לא מבין כל כך בדיוק, כי למשל **"עישנו עלינו בית או מערה"**, במה מדובר? אם היא אומרת בבירור: "ראיתי אותו מת", ואין זה מצב של מלחמה שבו אומרים שיש סיבה מדוע היא תשקר משום "תסמוך דעתה ארוב" – כאן הרי אין "תסמוך דעתה ארוב". הבעיה היא רק משום "כשם שנעשה לה נס", קשה לומר.

ב"עישנו עלינו בית או מערה, הוא מת", לא מדובר באופן שהיא אומרת: "ראיתי אותו שוכב מת". מדובר כשהיא אומרת: "ברחתי ואני עכשיו כאן בבית דין; מה קרה איתו? אינני יודעת, נראה לי שהוא מת". כשהיא לא יודעת בוודאות, אז אומרים "כשם שנעשה לה נס". אבל כשהיא אומרת "הוא מת" והיא יודעת זאת בוודאות...

ר' יצחק: לא, **"הוא מת"** פירושו שהוא מת בתוך זה. אם היא אומרת **"קברתיו"**.

ר' יואל אשר: ומה אומרים? את שקרנית? את משקרת? "ראיתי אותו שוכב על הרצפה מת" – כאן הרי אין את העניין שרוב אנשים או משהו. *לא, זה נקרא **"מת וקברתיו"**; ראתה אותו שוכב על הרצפה מת, זה פירוש "מת וקברתיו". "וקברתיו" אין פירושו קבור כפשוטו, פירושו ראיתי אותו מת.*

ר' יצחק: זה רק אבל ב**"שנת רעבון"**. אינני בטוח. אתה רואה, זה כתוב יחד. הרי אתה רואה, אם לומדים את שתי ההלכות יחד, אולי זה מתייחס גם לזה. זה לא ברור לי. הרב, אינני יודע, המגיד משנה אומר כך, שרעבון הוא מיוחד מאוד. מדוע יהיה רעבון כל כך מיוחד ש"מת וקברתיו" מועיל? אינני יודע. על כל פנים, זה קשור לחקירה הקודמת.

שקר לעומת טעות ומציאותה של מלחמה

ר' יואל אשר: למזרחי הייתה סיבתו, שבזמן קשה האשה לא הולכת לקבור, אבל בשנת רעבון היא כן יכולה...

ר' יצחק: אשה קוברת את בעלה. וממילא היא משקרת. צריך להוסיף דבר שלם שהיא משקרת. לא.

ר' יואל אשר: *לכן במלחמה לא הסתכלתי על זה כשקר, אלא כטעות גמורה.*

ר' יצחק: "מת וקברתיו", מדוע תהיה טעות?

ר' יואל אשר: *איזו טעות? "מת וקברתיו" – היא קברה אדם אחר, נדמה לה...*

ר' יצחק: שהיא קוברת את בעלה. שניהם, **"מלחמה בעולם"** אבל אין פירושה זה.

ר' יואל אשר: יש לך שקר גמור – הרי כבר קבענו שלא אומרים שהיא משקרת.

ר' יצחק: אתה סבור... זה מה שאני אומר, לכן אני סבור כמו הרשב"א ש"מת וקברתיו" צריך להועיל גם למלחמה. אלא מה אעשה שהרב אינו סבור כמוני?

אתה כל הזמן מדמיין שמלחמה פירושה שכל העולם מבולבל. אני יודע, מלחמה פירושה קרב. אין פירושה אחר הצהריים. בדרך כלל כשאתה קורא את התיאורים של המלחמות של פעם, הייתה מלחמה לכמה דקות, לכמה שעות, אני יודע, אחר כך זה נגמר, ובאו, חיפשו מי מת, קברו אותו. אינני יודע אם זה מוכרח, מה שאתה מדמיין הוא מוכרח. הכל יכול להיות, אבל זה לא כתוב בבירור בדיוק ב... בסדר.

הלכה ז': "היה דבר בעולם"

ר' יואל אשר: "היה דבר בעולם", היה דבר בעולם, הייתה מגפה. **"ובאה ואמרה מת בעלי"**, היא **"נאמנת"**. מדוע? אז לא אומרים – הרי אפשר היה לומר גם כאן שכשם שאת ניצלת הוא ניצל. לא, היא בכלל לא ניצלה. לא.

ר' יצחק: את זה אומרים בוודאי. לא, השאלה היא מדוע לא יאמרו שזה רוב? סמכה דעתה. היא ראתה דבר גדול, הרבה אנשים מתו, מסתמא גם הוא מת. אז זהו, נכון?

ר' יואל אשר: נכון. אומר הרמב"ם: **"שדבר פשוט בפי כל אדם"**, כל אחד מבין **"שבשנת הדבר"**, בדבר **"זה חיה וזה מת"**, בשנת הדבר אי אפשר לחשב כך, **"ואפשר שימותו בדבר נערים חזקים"**, יכולים למות בדבר אנשים חזקים, **"ויינצלו הזקנים החולים"**, ודווקא החלשים שאתה עסוק בכך שהם ימותו שורדים את הדבר. **"לפיכך אין חוששין לה שמא סמכה דעתה על רוב המתים"**.

החילוק בין מלחמה לדבר בתודעה האנושית

ר' יצחק: במלחמה אנו חושבים כל הזמן שהיא טועה, כי היא רואה שהרבה אנשים מתים, היא חושבת שגם בעלה מת. היא חושבת כך, זה נבנה בראשה. אבל בדבר אדם אינו חושב כך.

ר' יואל אשר: בדבר כל אדם בודק לגופו של איש, שהוא כן מת והוא לא מת, כי דבר הוא...

ר' יצחק: לכן הרמב"ם מוציא את זה בקצת אריכות.

ר' יואל אשר: שבדבר לפעמים דווקא אדם חזק ובריא יכול למות, ואדם חלש לא ימות. זה לא דבר שקשור לכך שכל האנשים נמצאים באותו מצב. זה קשה לאדם, אבל זה לא נופל על כל האנשים. דבר הוא משהו יותר ספציפי.

ר' יצחק: בגמרא כתוב על זה משל שאנשים אומרים:

ר' יואל אשר: שאנשים...

ר' יצחק: "אמרי אינשי שב שני הוה מותנא ואיניש בלא שני לא אזיל". אנשים אומרים שיכול להיות דבר שבע שנים, ואף אחד אינו מת שלא בזמנו. כאילו ביידיש אומרים "לכל חץ יש כתובת", אבל בחיצים דווקא לא אומרים את זה. *כאן רואים שבחיצים אנשים אינם מאמינים שלכל חץ יש כתובת, כי חץ פוגע בכל אחד בנפרד. אותו דבר כמו אנדרלמוסיא. אני חושב שאנדרלמוסיא פירושה כפשוטו משהו מעין מלחמה או משהו מעין... מה שאין כן דבר, אנשים באופן כללי מאמינים שדבר הוא דבר מבחין. יכול למות זה, לא זה; לא כל אחד מת בדבר. ממילא, אם היא אומרת שהוא מת, היא מסתמא ראתה.*

ר' יואל אשר: *אנו רואים כאן שוב שהנקודה אינה שחוששים שמא היא משקרת, אלא כל הזמן אנו חוששים מטעות. וכאן היא לא יכלה לטעות את הטעות הזו, ממילא כן מאמינים לה.* כן.

ר' יצחק: זה בנוי על אמונות העם. אנשים מאמינים שדבר שונה ממלחמה.

ר' יואל אשר: שוין, הרמב"ם.

הלכות ח'–ט': עד מפי עד – שמיעה מבן דעת או מתינוקות

ר' יצחק: עד כאן למדנו הלכות מתי האשה נאמנת ומתי אינה נאמנת. כן? אנו ממשיכים הלאה. הרמב"ם אומר בבירור: **"כבר אמרנו"**, כבר למדנו.

ר' יואל אשר: לגבי קולא אחרת, עד מפי עד. למדנו שכאשר מאמינים לעדים שבדרך כלל אינם כשרים לעדות, מאמינים גם אם מישהו אומר בשם עד אחר. אומר הרמב"ם: **"כבר אמרנו"**, למדנו בפרק הקודם, **"שעד מפי עד כשר לעדות אשה"**. אומר הרמב"ם: **"במה דברים אמורים"**, אני הולך לומר עכשיו את התנאים, לא תמיד, לא כל עד מפי עד כשר לעדות אשה, אלא זה צריך להיות באופן הזה. מהו? **"ששמע מפי בן דעת"**, אדם יכול להעיד לי ששמע מבר דעת **"שמת פלוני"**. מיהו הבר דעת? הבר דעת יכול להיות גם מי שאינו כשר לעדות, **"כגון עבד או שפחה"**, אבל הוא בר דעת.

"אבל אם שמע מפי שוטה או קטן", אם שמע משוטה או קטן, **"אינו מעיד"**, שלא יבוא העד ויאמר: "שמעתי משוטה וקטן". **"ואין סומכין על דבריהם"**, לא סומכים עליהם. כמו שלמדנו קודם ששוטה וקטן אין מקבלים, אלא רק מבן דעת, אפילו כשאינו כשר לעדות. אבל עכשיו יאמרו...

ר' יצחק: מדוע לא שוטה וקטן? הם אינם יודעים מה ראו. אבל יש כן יוצא מן הכלל.

ר' יואל אשר: יכול גם להיות נאמן במצבים מסוימים.

ר' יצחק: כמו קטן, בפשטות לא שוטה.

הלכת "שמע מן התינוקות" וגדר "קול"

ר' יואל אשר: תינוקות. תינוקות נאמנים, אני חושב אז בערך כשגוי נאמן, כשהוא מסיח לפי תומו.

ר' יצחק: לא בדיוק.

ר' יואל אשר: לא בהלכה הזו, לא ההלכה של מסיח לפי תומו.

ר' יצחק: *התינוקות עצמם אינם באים לבית דין. האדם שאומר **"מפיהם"**... מעניין. בסדר, אם בית הדין סבור שאפשר לבדוק יש גם עניין, אבל המקרה שמתואר הוא **"שמע מן התינוקות"**. כן, לא התינוקות עצמם נאמנים, אלא מישהו שמע מהילדים הקטנים שמשוחחים.*

ר' יואל אשר: *נראה שהנקודה כאן אינה "מסיח לפי תומו", אלא זה משהו יותר, שהאדם עצמו קולט מהמצב שסביבו שכך קרה, כי הילדים משוחחים. ולכן הוא אומר **"עכשו"**. אין זה שהילדים אומרים: "לפני שבועיים היה כך וכך".*

לא, הוא רואה קבוצת ילדים. "מאיפה אתם באים?" הם אומרים: **"עכשו באנו מהספד פלוני"**, והם אומרים: **"כך וכך ספדנים היו שם"**, זה וזה הספיד, **"ופלוני החכם ופלוני עלה אחר מיטתו"**, אנשים אלו ואלו...

ר' יצחק: ליוו את המיטה.

ר' יואל אשר: "וכך וכך עשו במיטתו". הם מספרים מה שראו. הילדים אינם מספרים לנו בתור הגדת עדות, הם משוחחים על מה שקרה זה עתה. זה כן שייך, בעניין עדות אשה זה כן מספיק ש**"הרי זה מעיד מפיהם על פי הדברים האלו"**, יכול העד לבוא לבית דין ולומר ששמע, **"וכיוצא בהם ומשיאין את אשתו"**.

כי במקרה כזה הולכים כן, פירוש הדבר שבעדות אשה מחפשים כמה שיותר להקל, מאמינים לכל אחד. בדרך כלל לילד אבל לא מאמינים לפעמים כשהוא אומר משהו סתם כך, אבל כשילד אומר דבר כזה, משהו שקרה עכשיו, ורואים שלילד אין אג'נדה – הוא אינו רוצה לעשות בזה הלכה, הוא רק רוצה לספר – מאמינים לו. אז הרמב"ם אינו נותן את המילה "מסיח לפי תומו" כמו שאתה תשאל עכשיו.

ר' יצחק: אתה די אומר שזה רק "מסיח לפי תומו", אני רואה שהוא לא קורא לזה כך, אינני יודע מדוע הוא לא קורא לזה כך. *אני חושב שזה "שמע מפי התינוקות", זה כמו קול, זה בחינת קול, כמו שלמדנו בקידושין. והרי הוא יסיים בסוף הפרק שכל

הקולות האלו הם משום שזו המציאות. מישהו הולך ברחוב, והילדים משוחחים: "מה היה בלוויה? אתה זוכר מי עמד ליד ה... כמה נואמים היו שם?" וכדומה.*

בדרך כלל, ילדים קטנים אינם מציאים מעשה כזה. אין לזה שם דין עדות, ילדים אינם יכולים להיות עדים, אבל הגדול ששומע מהם, הוא הרי מעיד על מציאות. מהיכן שמע שהייתה לוויה כזו? הוא שמע מהילדים. אבל הילדים אינם – הגברא של הילדים אינו נוגע כאן. זה רק כמו סימן. אם הילדים משוחחים סתם כך, זה סימן שהמעשה קרה. ילדים אינם ממציאים מעשיות שלמות. קצת מעשיות הם ממציאים, אבל לא מעשיות שלמות, מי דיבר שם וכן הלאה. לכן הוא מכניס את כל הדוגמא, כלומר. לא, ה...

ר' יואל אשר: אלו שלוש דוגמאות, אין הכוונה שצריך לומר את כל מיני הפרטים.

ר' יצחק: כן.

ר' יואל אשר: אבל זה רק אם משמע מדבריהם שהם מספרים דברים שהם פשוט חוו.

ר' יצחק: *נכון, זה הרי נותן את, איך קוראים לזה? את התמונה כאילו הם אפילו לא יודעים שמת. כלומר, הילדים לא מבינים – אינני יודע מה הם מבינים – שלוויה פירושה שהוא נפטר. הם רק מספרים שהייתה לוויה. זה מעשה שהיה.*

הלכה י': ישראל שאמר "הרגתי את פלוני"

ר' יואל אשר: אומר הרמב"ם הלאה:

ר' יצחק: עד כאן למדנו על עד מפי עד.

ר' יואל אשר: עכשיו בא עוד דבר מעניין בעניין נאמנות. במקרה כזה, **"ישראל"**, בא ישראל **"שאמר"**, הוא אומר: **"הרגתי את פלוני"**, הרגתי את פלוני ופלוני. הרי יש כאן בעיה גדולה, שהרי אם נאמין לו...

ר' יצחק: הרי הוא רשע, רוצח.

ר' יואל אשר: לא סתם, רוצח. אבל אומרת ההלכה: **"הרי זו תינשא על פיו"**, האשה יכולה להינשא על סמך דבריו של היהודי הרוצח הזה. מדוע?

ר' יצחק: הוא אינו רוצח חס ושלום.

ר' יואל אשר: מדוע? **"שאין אדם משים עצמו רשע"**. יש כלל: אין אדם משים עצמו רשע. לא מאמינים לאדם כשהוא עושה את עצמו רשע. *לכן כשהוא אומר "הרגתי", למילה "הרגתי" לא מאמינים, כי על זה יש את הכלל "אין אדם משים עצמו רשע". אבל במה שהוא אומר שפלוני נהרג בידיו, או שראיתי את פלוני נהרג, מאמינים לו, כי לזה הרי אין צורך להיות עד כשר.* על זה הרי הרמב"ם – למדנו בפרק הקודם, שאפילו עד שהוא רשע...

ר' יצחק: לא מאמינים לרשע. לא רשע.

ר' יואל אשר: אילו היה רשע. הרמב"ם אמר: **"והרי העיד שמת"**. למעשה הוא העיד שפלוני מת. אם כן את החלק הזה לא מאמינים, ל"הרגתי" לא מאמינים, אבל לחלק שפלוני מת כן מאמינים.

ר' יצחק: מה למדנו לגבי אדם פסול לעדות?

ר' יואל אשר: חילוק בין פסול מדאורייתא לפסול מדרבנן. *לא, אני חושב שכאן אפילו כרוצח היו מאמינים לו, כי רק כשזה עניין של, כשהבעיה היא בעיית נאמנות, כן? כך למדנו אתמול. כלומר...*

ר' יצחק: פסול עבירה מן התורה אינו נאמן.

הכלל של פלגינן דיבורא

ר' יצחק: נכון.

ר' יואל אשר: והרי העיד שמת. למעשה הוא העיד על פלוני שמת. אם כן את החלק של "הרגתי" לא מאמינים – לזה לא מאמינים, אבל לחלק שפלוני מת כן מאמינים.

שיחה על פסול עבירה והפרדוקס של פלגינן דיבורא

ר' יצחק: מה למדנו לגבי אדם פסול לעדות?

ר' יואל אשר: חילוק בין פסול מדאורייתא לפסול מדרבנן? לא, אני חושב שכאן אפילו כרוצח היו מאמינים לו, כי רק כשזה עניין של... כשהבעיה שלך היא בעיית נאמנות, כן? כך למדנו אתמול.

ר' יצחק: פסול עבירה מן התורה, אינו נאמן. בכל אופן, רוצח פסול לעדות מן התורה, ולכן הוא אינו נאמן. אילו היו מאמינים לו,

ר' יואל אשר: יש כאן מעין פרדוקס. אם אתה מאמין...

ר' יצחק: זה קצת פרדוקס. אם מאמינים לו, לא מאמינים לו, מבין? וגם זה לא שייך. זה פלגינן... לזה קוראת הגמרא: **"פלגינן דיבורא"**, מאמינים לחצי ממה שהוא אומר. אינני יודע איך מבינים את זה בדיוק, אבל בכל אופן. כן. כאילו, אינני יודע אם צריך להיכנס לזה.

כאילו, כך הוא מביא מאחד, כאילו, הוא אומר שראה את פלוני מת. מה שהוא אומר שהוא עצמו עשה זאת, אומרים שהוא משקר, הוא שקרן. אם כן הוא בכל מקרה פסול לעדות! למה הוא אומר הרגתי?

בקיצור, אני לא אוהב את זה. אני חושב שזה דבר למדני. ככל שאתה אומר שאתה רשע – אנשים לא אומרים שהם רשעים, זה לא עובד כך. אבל למעשה אתה עד אחד, אתה יהודי כשר, אתה אומר שפלוני מת, אז פלוני מת. קשה להבין את זה, אבל זו הלכה.

הלכה י"א: גוי המסיח לפי תומו

ר' יואל אשר: עכשיו הרמב"ם מרחיב קצת על מה שלמדנו בפרק הקודם, שגוי שהוא בגדר מסיח לפי תומו – הוא אינו אומר הגדת עדות אלא מספר משהו – יש לו נאמנות.

אומר הרמב"ם: **"כבר אמרנו שהגוי שהשיח לפי תומו"** – הוא סיפר לפי תומו, כלומר בתמימותו, הוא אינו עושה זאת מתוך מודעות שהוא אומר כעת עדות. אז **"משיאין על פיו"**, אז אפשר להשיא על פיו.

כיצד, היה הגוי מסיח ואומר אוי נעבעך **לפלוני שמת כמה היה נאה וכמה עשה טובה עמי** – הוא היה אדם כה מתוק, כה נאה, אדם טוב, הוא נאנח. **"או שהיה מסיח לפי תומו ואומר כשהייתי בא בדרך"** – באתי מן הדרך, **נפל פלוני שהיה מהלך עמנו ומת** – אותו אדם הלך איתנו, והוא מת. **ותמהנו לדבר זה** – תמהנו איך הוא מת פתאום.

שהרי בלי המילה "ותמהנו" הרי הוא כן אומר כעת מעין הגדת עדות! אבל הוא רק רוצה לספר כמה מוזר היה לו הדבר שמישהו מת. פירוש הדבר שהגוי מספר זאת לא משום שהוא רוצה לומר הגדת עדות, אלא הוא רוצה לספר כמה קשה לו, כמה כואב לו שפלוני מת, או כמה הוא תמה על כך שפלוני מת.

וכיוצא בדברים האלו שהן מראין שאין כוונתו להעיד – אין לו כוונה להעיד, אז **הרי זה נאמן.** כשהוא הולך להעיד, אז כפי יכולתו הוא ישקר. אבל סתם להיאנח בשקר,

ר' יצחק: על זה הוא לא חושב שום דין, אינני יודע.

החילוק בין גוי המסיח לפי תומו לבין דברי קטנים

ר' יואל אשר: כמו אצל הקטנים, כמו במעשה עם הקטנים... צריך להאמין לו.

ר' יצחק: הקטנים, אינני יודע, זה נושא אחר. ייתכן שזה דומה, אבל הגוי... קטנים אינם פסולי עדות, קטנים אינם... זה סוג אחר של פסול עדות, אינני יודע.

ר' יואל אשר: לא, אבל בשניהם זה אותו רעיון, שסוג כזה של אמירה נשמע אמת.

ר' יצחק: לא, זה לא אותו דבר. קטנים אינם צריכים לומר שלא כוונתם להעיד.

ר' יואל אשר: קטנים אומרים דבר אחר. הם אומרים שהיו עכשיו בלוויה.

ר' יצחק: אין בעיה עד שכוונתו להעיד. בגוי יש איזו בעיה, זה נראה כמו בעיה חיובית. אם הוא יודע שהוא אומר כעת עדות כדי להתיר את אותו אדם – אפילו לא להתיר, סתם לומר שפלוני מת – יש בעיה.

בעיה כזו לא קיימת אצל קטנים. הנושא של קטנים הוא יותר כמו נושא של קול, שהמצב הרגיל כשהקטנים משוחחים היה כך, כמו שהיום זה יכול להופיע בעיתון, משהו מהסוג הזה, זה קול או משהו כזה.

אבל הגוי הוא נושא קצת אחר. יש בעיה שגויים יאמרו עדות. ולכן, נשמע לי מהרמב"ם שהוא צריך לומר משהו כאילו זה צריך להוסיף משהו. הוא מוסיף את ה"ותמהנו", או שהוא מוסיף את ה"אוי לפלוני שמת", לא "פלוני מת". "פלוני מת" זה ספק, אינני יודע, אולי הוא מתכוון לומר עדות? "אוי לפלוני שמת", הוא אומר הספד, הוא אומר משהו אחר. אנו יכולים להבין מזה שפלוני מת.

הלכה י"ב: ישראל ששמע מגוי המסיח לפי תומו

ר' יואל אשר: נכון. אומר הרמב"ם: **וישראל ששמע מגוי המסיח לפי תומו** – ישראל ששמע מגוי כשהוא מסיח לפי תומו, **מעיד** – יכול ללכת לבית דין ולהעיד **ששמע ממנו** – שמעתי מגוי המסיח לפי תומו, **ותינשא על פיו** – היא יכולה להינשא.

פירוש הדבר שלגוי המסיח לפי תומו יש נאמנות חזקה. מספיק גם שיהודי ששמע זאת ממנו יחזור על כך, וסומכים עליו.

חידוש: החלוקה המקורית של ההלכות ברמב"ם

ר' יצחק: אני אומר שזה תמיד כך. אני רואה כמו שאתם רואים, צריך באמת ללמוד לפי החלוקה המקורית של ההלכה.

ר' יואל אשר: כשצריך שני עדים, צריך לדעת אם,

ר' יצחק: גוי מסיח לפי תומו אין פירושו שהגוי בא לבית דין ומסיח לפי תומו – זה פרדוקס, בלתי אפשרי! תמיד, גוי מסיח לפי תומו פירושו ישראל מפי גוי המסיח לפי תומו.

מכאן, הלכה י"ב כאן היא טעות. צריך להוציא אותה, כך אני רואה זאת מהמקור. הכוונה לומר שזה מה שקורה; איך הולך גוי המסיח לפי תומו? שהיהודי בא ואומר כך. זה חלק מה"כיצד", כך נראה לי. מבין מה אני אומר? זו לא הלכה נוספת.

הלכה י"ג: אמתלא בשיחת הגוי (כוונה להטיל אימה)

ר' יואל אשר: אומר הרמב"ם: **"במה דברים אמורים"** – הלכת גוי המסיח לפי תומו, שהגוי מסיח לפי תומו מאמינים לו, היא **"שלא היתה שם אמתלא בשיחת הגוי"**. שאין שום תירוץ בשיחת הגוי, שום סיבה לחשוב שהוא מתכוון למשהו אחר, אמתלא לחשוב **"שמא לא נתכוון אלא לדבר אחר. כגון שאמר לאחר"** – אם הוא אומר לאחד: **"עשה לי כך וכך"** – עשה לי משהו, **"שלא אהרוג אותך כדרך שהרגתי לפלוני"** – שאם לא, אהרוג אותך כמו שהרגתי את פלוני.

היה אדם יכול לחשוב שהמילים "כמו שהרגתי את פלוני" הן מסיח לפי תומו, שהרי אינו חייב לומר זאת כאן. אבל זה אינו כך, **"אין זה מסיח לפי תומו"**, שהרי **"כוונתו להטיל אימה על זה"** – הרי יש לו כוונה להפחיד מישהו, ולכן החליט שהוא יתחיל לומר שהרגתי את פלוני ופלוני. זה לא נקרא מסיח לפי תומו. אף על פי שכאן אין הגדת עדות, אבל יש סיבה שבגללה אנו חושבים שהגוי משקר.

ר' יצחק: כן, זה דבר אחר... הוא לא מתכוון... הוא אינו תמים, אין בו שום תמימות. הוא אומר את ה"הרגתי את פלוני" מסיבה אחרת. אמנם לא מסיבה של הגדת עדות, אבל מסיבה שלישית.

כלומר, מסיח לפי תומו פירושו שהוא אינו אומר זאת לשם הגדת עדות משום שהוא פסול לעדות, אלא מדוע? משום שכך היה! הוא אינו אומר מדוע כך היה, הוא אומר זאת מסיבה שלישית. אין לך כאן את זה שכך היה. ממילא לא מאמינים לו.

ר' יואל אשר: "וכן אם שמע מערכאות של גוים שאמרו הרגנו פלוני", כן, אם שמע מערכאות של גויים – גויים שנמצאים במשפט, התובעים, השופטים – אומרים שהרגנו את פלוני ופלוני.

גם כן **"אין נאמנין שהן מחזקין ידי עצמן בכזב כדי להטיל אימה"**. שהם עלולים לעשות דבר כזה, לקחת שם של מישהו שנעלם מן העיר ולומר: "הא, את זה הרגנו" כדי להטיל אימה, להפיל פחד.

וכן כל כיוצא בדברים אלו – שאנו יכולים לחשוב שהסיבה שהגוי אומר זאת אינה לפי תומו, אלא להטיל אימה, אז לא יאמינו.

ר' יצחק: יש גוי ידוע מסוים שרוב הדברים שהוא אומר הם להטיל אימה או לומר כמה הוא גדול, מה שלא יהיה. אז אילו היה אומר: "הא, את פלוני, הרגתי אותו עשר פעמים!" הא, אתה אומר רק לעצמך.

ר' יואל אשר: ממילא הוא כן היה נאמן, לזה אתה מתכוון?

ר' יצחק: לא, לא, כי הוא תמיד מסיח לאימה. אפילו לפי תומו? לא, הוא תמיד לאמתלא, שום דבר שהוא אומר אינו מתכוון סתם משום שכך היה. לפי תומו הרי פירושו בתמימות.

הלכה י"ד: התחיל להשיח לפי תומו ושאלו אותו אחר כך

ר' יואל אשר: אומר הרמב"ם: **גוי שהתחיל להשיח לפי תומו תחילה** – הוא התחיל את שיחתו בסיפור לפי תומו, כמו שלמדנו קודם, לספר: "וואו, אני כל כך מופתע שפלוני מת". **אף על פי ששאלו אותו אחר כן ובדקוהו עד שיפרש את כל המאורע** – אחר כך חקרו אותו יותר, מביאים אותו לבית דין שיאמר לפני בית הדין את מה שסיפר, **הרי זה נאמן ומשיאין על פיו.**

כי הולכים בעיקר אחר ההתחלה. בהתחלה הרי לא סיפר זאת לשם מטרה. אף על פי שכשבאו לחקור אותו על פרטים נוספים ייתכן שאכן כבר התחיל לחשוב מה הוא אומר, הוא יודע שהוא אומר הגדת עדות, אבל במקרה זה אי אפשר לחשוב שאמר זאת משום שרצה לרמות אותנו, שהרי הוא התחיל רק לפי תומו.

שיחה על חקירת גוי והמעשה בגמרא ("איה חברנו")

ר' יצחק: כן, לא כתוב בדיוק כך שקוראים לו לבית דין. הכוונה, צריך אתה להבין, כך נראה מהמעשה שהוא מביא מהגמרא.

כלומר יותר: אם אנשים באים ושואלים את הגוי היכן הוא היה, זה כבר מעין עדות; הוא מתחיל לחשוב, אה, חוקרים אותי כאן. "לפי תומו" נראה כאן, לפי תומו פירושו שהוא צריך בעצמו להתחיל לשוחח. אם אתה פוגש גוי ואתה שואל אותו: "היי, פלוני, אתה זוכר אותו? מה קרה איתו?" אולי לא, אולי כבר עשית חקירות.

אם הוא התחיל, הוא אמר: "פלוני המסכן, הוא מת", והיהודי אומר: "אה, מה באמת היה? איך זה קרה?" אז זה לא הפקיע מזה, כי הוא התחיל בזה. נכון? כך נראה לי מן המעשיות.

כי הגמרא מספרת מעשה שהיו אנשים שנסעו בדרך, הם חזרו ולא מצאו את אותו אדם, הם שאלו את הגוי: "היכן הוא?" והגמרא אומרת שזו הייתה בעיה. הדרך שבה הגמרא מפרשת שאותו מעשה היה בסדר היא רק שהם שאלו אותו אחרי שהוא כבר אמר. נכון?

נראה כאן שאסור לשאול גויים דברים, עדיף לחכות שהם יספרו בעצמם. כי ברגע שאתה שואל אותם, הוא קולט שאתה רוצה לדעת מה עם אשתו, מה עם האדם הזה, וזה כבר

ר' יואל אשר: לא לפי תומו. כן. מעניין, באותו מעשה אפשר ללמוד שזה לא דווקא דין ברור של לפי תומו, אלא מסתכלים על המצב. אם רואים שהוא בוכה ורואים שהוא אינו אומר כאן הגדת עדות, אלא הגוי משתף את רגשותיו בעניין. כך אפשר היה ללמוד זאת שם, זה הרעיון. שוין.

ר' יצחק: עכשיו נלמד את החלק הזה של הפרק. אני פשוט לא קולט מה אתה אומר.

ר' יואל אשר: הרי הם באו לשאול אותה, כן? באו לשאול **"איה חברנו"**? נו? אבל ראו אותה בוכה, אה לא, קודם ראו אותה בוכה. היא בכתה.

ר' יצחק: קודם ראו אותה בוכה, אחר כך היא... וואו, שאלו אותה מדוע היא בוכה. זה יותר כמו "אוי לפלוני שמת", אולי הבכי עצמו, או אולי רק הפעם הראשונה. אינני יודע בבירור. או שהם קלטו, מדוע אמרו "איה חברנו"? כשראו שהיא בוכה, הם שיערו שהיא בוכה בגלל זה. אינני יודע, זה באמת משעשע. הם מסתמא הבינו שהיא כבר בוכה כך. אינני יודע.

ר' יואל אשר: נראה בגלל מה שהוא אומר שהמצב מסביב הראה שהיא אומרת אמת, ממילא לא מאמינים לה מתורת נאמנות, כי הסיפור אומר כך או...

ר' יצחק: הגמרא לפחות כמו שהוא מביא, הריטב"א למד מכאן – הריטב"א למד כאן קולא, כמו שאני לומד מכאן מעין חומרא. אינני יודע אם החומרא אינה פשוט הפשט: תמיד מסיח לפי תומו פירושו שלא שאלת אותו קודם. אתה יודע, אבל הוא אינו קולט שהוא מתכוון לומר, שהוא אומר כאן עדות, משהו מהסוג הזה.

אינני יודע. כי זה שהוא עצוב, את זה לא עושים. אתה רוצה לעשות שזה משום שהוא עצוב? כן, הוא עצוב, אינני יודע. אינני יודע בבירור. בוודאי שזה דבר מעשי מסובך מאוד לברר, מה נקרא?

המשך על מסיח לפי תומו בשאלות ותשובות

ר' יצחק: תמיד מה שאני רוצה ממך, הוא מתכוון בוודאי שלא שאלת אותי קודם, אתה יודע, אבל הוא אינו קולט שהוא מתכוון לומר, שהוא אומר כאן עדות, משהו מהסוג הזה. אינני יודע. אבל זה שהוא עצוב, את זה לא עושים... אתה רוצה לעשות שבינתיים הוא עצוב? הוא עצוב באמת. זה לא ברור. בוודאי שזה דבר מעשי מסובך מאוד לברר מה נקרא לפי תומו. אני בטוח שהרבנים כותבים הרבה תשובות בדברים כאלה.

ר' יואל אשר: כן, באמת. אני חושב שהרבה מאוד עגונות היו במצב כזה, ורושמים את המילים ששמעו מהחייל ודנים בהן בספרי השו"ת, זה באמת נושא נפוץ. טוב.

הלכה ט"ו: ההבדל בין עדות מפי השמועה לבין "אני ראיתיו שמת"

ר' יצחק: אוקיי, עכשיו אנחנו יכולים ללמוד את מה שדיברנו קודם, שצריך לוודא שראו בבירור אפילו אצל עד, לא אצל אשה שאז יש חששות חדשים, אפילו עד צריך לוודא שראה בבירור.

ר' יואל אשר: כן? טוב, אומר הרמב"ם: **כבר הודענו** – כבר למדנו – **שהעד שאמר** – עד שאומר – **שמעתי שמת פלוני**, ואפילו אם העד הוא **עד מפי עד**, הוא אומר שמעתי מפלוני שמת פלוני, או **אפילו שמע מאשה ששמעה מעבד**, הוא שמע ממי שאינו כשר לעדות ששמע ממי שאינו כשר לעדות אחר, **הרי זה כשר לעדות אשה ומשיאין על פיו.** זה מה שכבר אמרתי.

אומר הרמב"ם: **אבל אם אמר העד או האשה או העבד** – כלומר, בדרך כלל אין צורך לחקור אותו: איפה ראית? מאיפה אתה יודע? כל זמן שהוא אומר "מת פלוני", הוא אומר שמעתי מפלוני, מקבלים את זה. יש את מי לשאול, אין את מי לשאול, לא משנה, מקבלים את זה כפי ששמענו.

אבל אם אמר העד או האשה או העבד מת פלוני ואני ראיתיו שמת – ראיתי איך הוא מת – אז מתחילים לשאול שאלות נוספות: **שואלין אותו היאך ראית ובמה ידעת שמת**, איך ראית? מה ראית? וכך: **אם העיד בדבר ברור נאמן**, אם הוא מעיד בדבר ברור, הוא אומר בבירור איך הוא מת וזה מתיישב, וכפי שמשמע מדבריו שהוא ראה ממש את האדם מת בוודאות, אז נאמן. אבל **אם העיד בדברים שרובן למיתה**, הוא מספר מעשה שלכאורה מהמעשה משמע שההוא מת –

ר' יצחק: שרוב בני האדם...

ר' יואל אשר: כלומר הוא מספר: ראיתי מצב כזה, ממש הוא כבר נראה חלש מאוד, חולה מאוד וכדומה.

ר' יצחק: שרובן למיתה, שרוב האנשים שנמצאים במצב הזה מתים.

ר' יואל אשר: כן? אהא. **אין משיאין את אשתו**, אז לא משיאים אותה. למה? **שאין מעידין על האדם שמת אלא בשראוהו שמת ודאי ואין בו ספק**, רק כשראו אותו מת בוודאות, בלי שום ספק, אז סומכים על זה. אבל כשראו אותו במצב שלכאורה הוא מת, אבל זה רק רוב, זה לא נקרא הגדת עדות.

דיון: ההבדל בין עד כללי לבין ההלכות הקודמות אצל אשה

ר' יואל אשר: זה מעניין, כי נראה כאן שכן צריך לשאול את האדם, לחקור "במה ראיתו", וכן הלאה.

ר' יצחק: אם אפשר.

ר' יואל אשר: כן. האדם מקודם שאומר "הרגתי את פלוני", הרי צריך לחקור גם אותו: איך הרגת, ומה עשית? וגם אצל הרבה מהקודמים, היו שניים במערה והוא מת, בוא נשאל מה ראית, איך ראית. יש הרבה מההלכות, שברגע ששואלים את הפרטים כבר ההלכה לא רלוונטית, אבל...

ר' יצחק: ב"הרגתי את פלוני" זה לא משנה, הוא אומר בבירור: הרגתי אותו בסכין שלי.

ר' יואל אשר: החידוש הוא פלגינן דיבורא.

ר' יצחק: אבל... כל האחרים גם כן, כלומר –

ר' יואל אשר: אם שואלים את כל האחרים, היא אומרת שהיתה איתו במערה, ואומרים: כמו שאת ניצלת, כך ההוא ניצל. אבל אם היא אומרת: הוא היה על רצפת המערה, ועשיתי כך וכך, והיא רואה דברים ברורים מאוד, אז לא אומרים שהיא טעתה. אלא יבינו –

ר' יצחק: בחזרה לשאלה של "וראיתיו שמת", אבל "וקברתיו". זה בדיוק, אם "קברתיו" לפי הרמב"ם לא טוב, ולפי אחרים כן טוב. כי את ההלכות ההן כבר למדנו. אבל ההן, רק כדי שיהיה ברור, אז דיברו על אשה. לאשה יש איזו חומרא מיוחדת, כך נראה. כאן אתה מדבר על עד.

ר' יואל אשר: זו הלכה אחרת.

הלכה ט"ז: דוגמאות לרובן למיתה – מים שאין להם סוף ומים מקובצים

ר' יואל אשר: הרמב"ם מסביר: **כיצד?**

ר' יצחק: דוגמאות למתי זה רובן למיתה.

ר' יואל אשר: ממילא אדם יאמר שהוא מת אפילו שלא ראה אותו מת.

ר' יצחק: לא, לא, דוגמאות, הוא אומר כאן אמת, "מת", אבל כששואלים אותו, הוא אומר את האמת.

ר' יואל אשר: נכון? נכון. **ראוהו שנפל לים**, עדים ראו את האיש נופל לים, **אפילו טבע בים הגדול**, אפילו נפל לים הגדול, קשה לצאת משם, **אין מעידין עליו שמת.** ים גדול.

ר' יצחק: הים הגדול אפילו יכול בלשון חכמים, ים הגדול באמת הכוונה לים התיכון, אבל אוקיינוס, וים הקטן כמו ים כנרת, זה אגם. אצלנו קוראים לזה בכלל אחרת, ים הגדול זה כמו אוקיינוס, וזה נקרא רק אגם. בלועזית, ים הגדול מתרגמים אוקיינוס.

ר' יואל אשר: אין מעידין עליו שמת, עדיין לא מעידים שהוא מת, על סמך האנשים שראו את זה, **שמא יצא במקום אחר.**

נראה כאן ש"ראוהו" הכוונה אפילו אם היו שני עדים. זה לא העניין של עד אחד או שני עדים, זה רק דין חדש שכשמספרים רק על מעשה שרובו למיתה, עדיין לא בטוח שהוא מת, צריך לקוות ולחשוש "שמא יצא במקום אחר".

ר' יצחק: ושהוא לא מת. אהה. אני לא יודע אם צריך לקוות. אני חושב שצריך לקוות שהוא כן מת. בכל אופן.

ר' יואל אשר: שיחזור הביתה. אם הוא לא חוזר הביתה. אוקיי, כל הדברים האלה מוזרים, כי אם זו שאלה של כמה ימים, מילא. אבל הוא נכנס לים, ועכשיו שלוש שנים אחר כך, הוא לא יצא.

ר' יצחק: אנחנו הולכים ללמוד על זה בפירוש. רגע אחד.

ר' יואל אשר: ואם נפל למים מקובצים, קיבוץ של מים, לא ים. כן, **כגון בור או מערה** שמלאה מים, **שעומד ורואה כל סביביו**, אפשר לראות מסביב לכל האגם. **ושהה** –

ר' יצחק: והאדם היה שם, כן, מערה. אדם אחד יכול לראות מכל הצדדים.

ר' יואל אשר: אי אפשר לחשוב שהוא –

ר' יצחק: יצא מהצד השני.

ר' יואל אשר: ושהה כדי שתצא נפשו, העדים עמדו שם מספיק זמן, כמה שלוקח לאדם למות כשהוא טובע, **ולא עלה.** כלומר היו שם נניח חצי שעה, אני לא יודע, עשר דקות, אף אחד לא שורד כל כך הרבה זמן. אז זו נקראת הגדת עדות ראויה שמת, **מעיד עליו שמת, ומשיאין את אשתו.**

וכן אם השליכוהו בים, אם השליכו אותו לים, ואחר כך **והשליכו מצודה אחריו**, השליכו אחריו מצודה, דבר לצוד, לשלות מהמים, ומה עלה? לא הצליחו להוציא את האדם, אלא מה עלה? אבר! עולה ממנו אבר. אבר כזה, **שאי אפשר שינטל מן החי ויחיה.** כלומר, המצודה מעלה רגל, נניח, כן? הפשט הוא שדגים מתחת לים כבר נשכו אותו. ואם יודעים שאחרי הסרת אבר כזה הוא כבר בוודאי היה מת, ומדבר כזה אי אפשר לשרוד, אהה, **הרי זה מעיד עליו שמת, ומשיאין את אשתו.** נכון.

הלכות י"ז–י"ח: גוב אריות לעומת חפירת נחשים, כבשן האש ושחיטת שני סימנים

ר' יואל אשר: הלאה: **ראוהו שנפל לגוב אריות ונמרים**, הוא נפל לגוב אריות, או נמרים, מקום שיש בו חיות רעות, **וכיוצא בהן, אין מעידין עליו.** העד עדיין לא יכול לומר: "ראיתי אותו נופל לגוב אריות, ממילא אפשר כבר לחשוב שהוא מת". כי אולי **שמא לא יאכלוהו**, אולי האריות לא יאכלו אותו.

ר' יצחק: אריות ונמרים, טיגריסים, אני לא יודע בדיוק את התרגום של נמר, אבל זה דבר אחד: הם לא תמיד אוכלים כל אדם שהם רואים, הם לא מקפידים על זה.

ר' יואל אשר: נכון, הנפילה עדיין אינה ראיה ודאית שהוא מת. אבל דברים אחרים, אומר שבירושלמי כתוב שאולי קרה נס כמו לדניאל, כמו שבדיוק לך קרה נס כך לו קרה נס.

ר' יצחק: לא! אבל במילים אחרות, תשמע, כאן אתה קולט שדניאל לא היה נס כל כך גדול. כי אריה אינו דבר שאוכל כל אדם, כידוע. אריה אינו דבר שאוכל כל אדם. הוא יכול לאכול בני אדם, הוא לא דווקא מתנגד לאכול בני אדם, אבל הוא לא מקפיד לאכול כל אדם שהוא רואה.

ר' יואל אשר: אבל הלאה, מה שאין כן אם **נפל לחפירת נחשים ועקרבים**, אם נפל לבור של נחשים ועקרבים, **או לתוך כבשן האש, או לתוך יורה רותחת מלאה יין או שמן**, לסיר שמבשלים בו יין או שמן. אני לא יודע בדיוק למה הוא אומר יין או שמן, סיר רותח.

ר' יצחק: שהרי עם מים זה אותו דבר.

ר' יואל אשר: אני לא יודע, יורה, סיר עם דברים חמים.

ר' יצחק: המנהג היה שנופלים לזה, אין את ההוא. בכל אופן, הוא אומר שהרשב"א כן, לרשב"א היה הספק, האם מים זה אותו דבר. הוא אומר שכן, לכאורה זה אותו דבר.

דיון: על מה מוסב "אפילו עמד וברח"?

ר' יואל אשר: בדבריהם זה לא דווקא. **או ששחטו שני סימניו**, או שראו איך מישהו שחט אותו, **או רוב שני הסימנין**, אז, **אפילו עמד וברח**, אפילו אם האדם ברח אחרי השחיטה – ה"עמד וברח" מוסב על הדבר הבא, על "שחטו שני סימניו".

ר' יצחק: על כולם.

ר' יואל אשר: לא על כולם. אם הוא נכנס לנחשים ועקרבים וברח מהנחשים והעקרבים –

ר' יצחק: הרי הוא ברח.

ר' יואל אשר: לא, לא, לא.

ר' יצחק: שהם כבר הכישו אותו.

ר' יואל אשר: לא, לא, לא. איך אתה יודע? "אפילו עמד וברח" מוסב על הדבר האחרון. שחטו לו את שני הסימנים, והוא עוד ברח. אבל ברגע שהוא שחוט, איפשהו אחר כך הוא עומד למות. אי אפשר לשרוד את זה. אז, **מעידין עליו שמת, שודאי סופו למות,** אחד מהדברים שבוודאי הוא לא יוכל לשרוד אותו. לכן אומרת הגמרא שנחשים ועקרבים יש בו, כלומר שהיה נס גדול יותר אצל יהודה.

ר' יצחק: כן? כן, כן, כך נראה ה... כן. למה? **שודאי סופו למות.** אני שומע שיש שתי גמרות אחרות, אז אתה כנראה צודק שזה רק על זה.

אז כן. כלומר אפילו, מעניין שיש כאן קולות, כלומר עד עכשיו ראינו, אז זה לא נכון, כלומר אנשים שאם מישהו יאמר שצריך לראות את האדם מת ממש, זה לא נכון. אם יודעים בוודאות שהוא מת, זה גם טוב. רק אם לא יודעים, בכל הרובים האלה זה כן יכול לקרות, קורה שאנשים לא מתים.

התנאי של "ימות מיד בזמן קרוב" כחלק מהוודאות

ר' יואל אשר: אומר הרמב"ם: **וכן כל כיוצא בזה מדברים שאי אפשר שיחיה**, כל שאר הדברים שאדם לא יכול לשרוד, כמו למשל חפירת נחשים ועקרבים, **אלא ימות מיד בזמן קרוב.** כאן הוא מוסיף מילה חשובה: דבר שבוודאי הוא ימות בזמן קרוב, אז **הרי אלו מעידין עליו.** אבל דבר שיכול להיות שיימשך זמן רב, אולי באמת אי אפשר עדיין כמובן לומר –

ר' יצחק: עד... למה?

ר' יואל אשר: כי אולי הוא עדיין לא מת, אולי הוא הציל את עצמו מה...

ר' יצחק: הוא מצא איזה... בקיצור, כן, כי אני חושב שאולי זמן קרוב הוא בכל זאת חלק מהוודאות. כל דבר שלוקח זמן רב כבר אינו ודאי. למישהו יש מחלה, המחלה הזו אומרים הרופאים, כל מי שיש לו אותה מת תוך שישה חודשים. אה, יש אנשים שחיים שש

שנים גם כן, הרי אתה יודע שאין לי... כן, אוהה. אין דבר כזה, אני לא יודע אם יש דבר כזה שהוא זמן רחוק ובכל זאת ודאי. אלא אם כן למישהו יש רוח הקודש או משהו.

ר' יואל אשר: אבל אני עדיין לא מבין את הדבר האחד: כמו שאם הוא חי, למה הוא לא חוזר הביתה? למה לא לומר שקרה מעשה כזה? אפשר כבר לראות את זה מיד.

ר' יצחק: כן, כן, "ואבד זכרו", בהלכה כ' כבר תראה. יש באמת קולא, אם הוא לא חוזר הביתה יש סברא, נראה בהלכה כ' בפירוש.

ר' יואל אשר: בדיעבד לפחות.

ר' יצחק: כן, אבל מה כבר יכול להיות? הכל יכול להיות. פעם אנשים לא היו יודעים את הדרך הביתה, ויכול להיות שהוא אבד, יכול להיות שהוא השתגע, יכולים להיות כל כך הרבה דברים.

צלוב והעוף אוכל בו

ר' יצחק: "צלוב" פירושו צלוב בלועזית, נכון? כן, תלוי. כמו הצלוב הידוע.

ר' יואל אשר: כן. **"והעוף אוכל בו"**, רואים אותו תלוי, וכבר רואים את העוף אוכל ממנו, כמו שר האופים. **"אף על פי שדקרוהו או ירו בו חיצים"**, אפילו אם דקרו אותו בסכין או ירו בו חיצים, ירו בו, **"אינו מעיד עליו שמת"**, עדיין אי אפשר להעיד, כי יכול להיות שהוא רק נפגע קשות. אני מניח ש"עוף אוכל בו" גם אינו ראיה, אולי צלוב דווקא, כי ידיו ורגליו מקובעות. אז... כאילו הוא קשור. לא,

ר' יצחק: הוא תקוע שם מסכן. לא קשור, היו תוקעים מסמרים.

ר' יואל אשר: נראה שדקירה וחיצים גם לא מועילים, כי אפשר לשרוד את כל הדברים האלה.

ר' יצחק: נכון. מכאן ראיה שמה שהנוצרים אומרים שזה חידוש גדול שמצאו את החכם ההוא שם שהוא חי עוד כמה ימים, לפי מה שאנחנו לומדים כאן זה בכלל לא בעיה, כי צלוב יכול לשרוד. שח מט. כבר למדנו מסכת יבמות. בכל אופן.

ר' יואל אשר: "ואם ראו העוף אוכל במקום שהנפש יוצאה בנטילתו", אם ראו את העוף אוכל ממקום שחשוב מאוד לאדם, ואם המקום ההוא ייפגע או יינטל, הוא ימות, **"כגון מוחו או ליבו או בני מעיו"**, המוח או הלב או המעיים, **"הרי זה מעידין עליו שמת"**, כי ברגע שרואים את העוף אוכל משם, כבר יודעים בוודאות שאפילו אם ישרוד את החיצים המקוריים או את הצליבה,

ר' יצחק: הוא לא ישרוד את העופות.

הלכה י"ט: עד אחד שאמר ראיתיו שמת במלחמה

ר' יואל אשר: [[#2]] אומר הרמב"ם הלאה: **"עד אחד שאמר"**, ההלכה שדיברנו עליה קודם. אומר הרמב"ם: **"עד אחד שאמר ראיתיו שמת במלחמה"**, שבדרך כלל במלחמה למדנו שאיננו מאמינים לאשה, כי אולי הוא כן שרד. או **"במפולת או שטבע בים הגדול ומת"**, שעל כל הדברים האלה אמרו, אולי הוא לא ראה איך הוא יוצא מהצד השני של הים הגדול, או שהוא שרד את המפולת, **"וכיוצא באלו מדברים שרובן למיתה"**, סתם כך לא מאמינים לו. אבל **"אם אמר קברתיו"**, אם הוא אומר: הוא מת במלחמה ואני קברתי אותו, אז הוא כן **"נאמן ותינשא על פיו, ואם לא אמר קברתיו לא תינשא"**, אבל?

ר' יצחק: מה הפירוש שוב?

ר' יואל אשר: אם הוא אמר "קברתיו", אז הוא נאמן, ממש נאמן, שלא כמו האשה. צריך להתבונן למה הוא שונה מהאשה, שאפילו אם היא אמרה "קברתיו" היא אינה נאמנת. כאן, אם הוא אמר "קברתיו" הוא כן נאמן. **"ואם לא אמר קברתיו"**, אם הוא לא אמר "קברתיו", אז **"לא תינשא"**, אסור לה להינשא, כי לא היתה לו נאמנות, מת במלחמה אינו נאמנות מספקת. **"ואם נישאת לא תצא"**, אם היא כן נישאה על סמך דבריו של עד אחד, "לא תצא". נראה שלעד אחד תמיד מאמינים,

ר' יצחק: במת במלחמה מאמינים בחצי הדרך, לכל הפחות ל"לא תצא". כך רואים כאן את המעשה. למה עד אחד שונה מאשה? המפרשים מאריכים כאן לנסות להסביר.

דיון: משמעות "קברתיו" ו"ראיתיו שמת"

ר' יואל אשר: [[#3]] אוקיי, בעצם הוא אומר "קברתיו", אחרי טבע בים הגדול הרי בוודאי שראו אותו, ראו את הגופה אז,

ר' יצחק: אפילו בלי "קברתיו". כל העניין של,

ר' יואל אשר: מלחמה נשאיר בצד, כל העניין של טבע בים הגדול הוא כי אולי הוא יצא מהצד השני. ברגע שגררו החוצה את הגופה, אפילו בלי "קברתיו",

ר' יצחק: נכון? כן, "קברתיו" פירושו, אני חושב ש"קברתיו" פירושו תמיד, זה לאו דווקא. פירושו ראיתי את הגוף. אני לא חושב ש"קברתיו" פירושו – לא ראיתי את זה מפורש – אבל אני מתאר לעצמי ש"קברתיו" לא בהכרח פירושו שקברתי אותו ממש. אם לא היה לי איפה לקבור אותו, זרקתי אותו בחזרה לים. מה שלא יהיה, פירושו לומר,

ר' יואל אשר: הכוונה לומר: ראיתיו מת במלחמה, או טבע בים הגדול ומת – הוא כלל אינו אומר "מת". הוא אומר: ראיתי מצב שבו אנשים מתים, רוב האנשים, רובם מתים. אבל כשהוא אומר ממש "קברתיו", פירושו שראיתיו מת.

ר' יצחק: רק שיהיה ברור, "ראיתי שמת במלחמה" פירושו בעצם – לא סתם, הוא אומר "שמת", נכון? הוא ראה את הפצצה נופלת בדיוק על הרכב שבו נסע.

ר' יואל אשר: כן, מה שעמד אצל האשה, האנשים שלפניו ו...

ר' יצחק: אחר כך מתו. אבל הפשט הוא שהיא חשבה שהיא...

ר' יואל אשר: אבל הרי אצלה כן נאמר "ואם נישאת לא תצא".

ר' יצחק: כן, בקיצור, צריך ללמוד כאן טוב יותר את כל העניינים הללו, והוא מאריך, ואיני תופס בדיוק מה הוא מסביר, מדוע יש חילוק בין אשה לבין עד. לא הבנתי. אם אתה הבנת, תוכל לומר

לי. גם את הגמרא איני תופס. אוקיי, נלמד הלאה, אני חושב, אלא אם כן יש לך איזו תוכנית.

שיחה: החילוק בין אשה לבין עד אחד

ר' יואל אשר: [[#4]] אם נאמר שהטעם הוא משום טעות – אולי האשה מבולבלת יותר, נמצאת יותר במצוקה, וממילא אין מאמינים לה.

ר' יצחק: איני יודע. ונשמע מהגמרא שהגמרא מסתפקת – לגמרא יש ספק בעד אחד במלחמה, והגמרא אומרת שאם הטעם שעד אחד נאמן הוא משום **"מילתא דעבידא לאגלויי"**, אזי צריך להאמין לו. אם הטעם הוא משום האשה, אין צריך, כי האשה **"זימנין דסניא ליה לא דייקא ומינסבא"**. נמצא שהטעם שאשה שונה מעד אחד הוא משום שהאשה, מכיוון שהיא עצמה אומרת, אם היא – כלומר לא בקטטה דביתה – לפעמים אשה נמצאת במצב שבו לא באמת אכפת לה אם בעלה מת. היא עלולה להתעקש להינשא אף אם לא מת. עד אחד הוא נושא אחר. כך נשמע מהיסוד...

ר' יואל אשר: קשה, כי זה לא מתיישב עם ה"דייקא ומינסבא" שלמדנו?

ר' יצחק: לא, לא. זה כן מתיישב עם ה"דייקא ומינסבא". דווקא לפי ה"דייקא ומינסבא" זה מתיישב. כך כתוב בגמרא. כלומר, "דייקא ומינסבא" אינו תמיד. "דייקא ומינסבא" כאשר היא...

ר' יואל אשר: תופסת שהוא מת.

ר' יצחק: לא, אז, אם חייבים לסמוך רק עליה – כלומר יש צד שאפילו עד אחד הוא משום שהיא, האשה, תברר – אז נשארים עדיין עם אותה בעיה, אבל מדוע דווקא אשה לא, אין זה ברור. אוקיי, עכשיו הרמב"ם אומר הלכה, **"וכן"**.

הלכה כ': טבע במים שאין להן סוף ואבד זכרו

ר' יואל אשר: "וכן האשה שהעיד לה עד אחד שטבע בעלה במים שאין להן סוף ולא עלה". אשה שמעידים לה – עד אחד ראה את הבעל טובע במים גדולים מאוד, שקשה מאוד למצוא את קצם, ולא ראה אותו יוצא.

ר' יצחק: "אין להן סוף" פירושו לפי מה שרואים – אין רואים את הקצה, פשוט שאדם אחד אינו יכול לראות את הצד השני בבת אחת.

ר' יואל אשר: פשוט, אין זה באמת "אין להן סוף". נכון, כן. שהאדם אינו יכול לראות את הסוף, והוא לא ראה אותו יוצא. פירוש **"ולא עלה"** – מצדו לא ראה אותו יוצא, את הצד השני הרי אינו רואה. **"ואבד זכרו ונשתקע שמו"** – מאז, הפעם האחרונה שראו אותו הייתה כשהעד ראה אותו במים. **"הרי זו לא תינשא על עדות זו"** – אפילו עם התוספת "אבד זכרו ונשתקע שמו" עדיין אין די כדי להשיאה **"כמו שביארנו"**, כי הרי לא ראית את הסוף, אולי בכל זאת קרה משהו. אבל **"ואם נישאת לא תצא"** – אם בכל זאת נישאה על סמך העדות הזו, "לא תצא". כי העניין של "אבד זכרו" מוסיף מעט יותר נאמנות להגדת העדות, כן? כך אומרים,

שיחה: משמעות "ואבד זכרו ונשתקע שמו"

ר' יצחק: זה הפשט שלו? כך נשמע, או שאפשר שכל העניין הוא "נישאת לא תצא", אבל כאן מוסיף הרמב"ם את החלק של "נשתקע זכרו".

ר' יואל אשר: נכון, אבל החידוש כאן הוא ה"אם נישאת לא תצא", כן? כן, כן. בדרך כלל "אם נישאת תצא" על סמך עד כזה.

ר' יצחק: איני יודע, יהודי ש... לא, תמיד הרי מאמינים לעד,

ר' יואל אשר: כי "ראיתיו שמת במלחמה" הוא הרי גם "אם נישאת לא תצא", אם כן מה הוסיפו את ה"אבד זכרו"?

ר' יצחק: נכון,

ר' יואל אשר: לא תמיד הוא "לא תצא".

ר' יצחק: בגמרא כתוב שבמים שאין להם סוף, רב אשי אומר שזה רק לכתחילה, אבל אם נישאה – "לא תצא".

ר' יואל אשר: וזה רק אם העד אומר זאת, לא אם האשה אומרת זאת, וגם רק כאן "אבד זכרו"? נו,

ר' יצחק: משהו רוצה הרמב"ם לומר כאן. אולי הוא מוסיף תנאי, זה הגיוני. מה, מהיום הרי באמת ייתכן שהוא יחזור. מדובר הרי אחרי כמה שנים, איני יודע,

ר' יואל אשר: אחרי כמה חודשים, איני יודע,

ר' יצחק: לא דווקא, זה לא ברור. כן, אני מסכים, הרמב"ם לא אמר קודם מה יהיה, מה הדין אם נישאת.

ר' יואל אשר: כן,

ר' יצחק: אבל הוא אומר את ההלכה הקודמת, **"ראוהו שטבע בים הגדול אין מעידין עליו שמת"**, הוא לא אמר,

ר' יואל אשר: אלא "אין מעידין עליו שמת" פירושו שלא ילך לבית דין לומר שיש לו הגדת עדות,

ר' יצחק: כי הוא לא ראה.

ר' יואל אשר: אבל הוא כן אמר – דבר אחד נוגע מאוד, שאין מוציאים את אשתו.

ר' יצחק: כך נראה,

ר' יואל אשר: איני יודע מה לומר. אם כן, ממשיך הרמב"ם,

ר' יצחק: בוודאי לא כתוב בבירור שאם לא נשתקע – גם תצא. הרמב"ם – אמת הוא שבמקום שהרמב"ם אומר "נישאת לא תצא", הוא מוסיף את העניינים של "נשתקע ואבד זכרו".

ר' יואל אשר: אני חושב שכל מה שהוא רוצה להוסיף בהלכה כ' הוא שכל הדברים שאמרתי הם אפילו ב"אבד זכרו" – עברו כבר שבועיים, שלא יאמר אדם: אילו עברו שבועיים, הרי כבר היה חוזר הביתה – עדיין אסור. אבל "ואם נישאת לא תצא" חל על הכלל, על כל ההלכות שלמדנו. הרי יש הלכה של "אם נישאת לא תצא" בכל הגדות העדות.

ר' יצחק: אי, רק כאן, הוא לא אומר על כולן. לא, גם זה בא קודם.

ר' יואל אשר: **"ראיתיו שמת במלחמה"**. "ראיתיו שמת במלחמה", כן, קטע אחד לפני כן.

גוי מסיח לפי תומו

ר' יצחק: נכון, נכון, אתה צודק. אוקיי. **"ואפילו"**, כן, נעזוב את ה"ואפילו" – ואפילו כאן היה גוי, נכון? הלאה כאן בהלכה כ',

ר' יואל אשר: כן? **"ואפילו היה הגוי הוא שהשיח לפי תומו ואמר טבע פלוני בים"** – זה אבד זכרו ונשתקע, אבל מניין יודעים בכלל שהיה בים? זה על סמך גוי, מסיח לפי תומו,

ר' יצחק: גם כן **"הרי זו לא תצא"**. בדיעבד.

ר' יואל אשר: מה הוא מוסיף כאן?

הלכות כ"א–כ"ב: גוי מסיח לפי תומו במים שאין להם סוף, ונידוי לחכם

ר' יואל אשר: קטע לפני כן.

ר' יצחק: נכון, נכון, אתה צודק. אוקיי. **ואפילו**, יאללה, **ואפילו** – אפילו זה היה גוי, נכון? הלאה, הלכה כ"ב.

ר' יואל אשר: כן? **ואפילו היה הגוי הוא שהשיח לפי תומו ואמר טבע פלוני בים** – **שאבד זכרו ונשתקע**, אבל מניין יודעים בכלל שהיה בים? זה על סמך גוי, על סמך מסיח לפי תומו – גם כן **הרי זו לא תצא**.

ר' יצחק: בדיעבד. אותו דבר.

ר' יואל אשר: מה הוא מוסיף כאן? אני חושב שזה הרי פשוט... כן? כאן, מסתמא הוא רוצה לומר גם כאן **ואם נישאת לא תצא**, גם על הגוי. אם כן העיקר שהוא רוצה להוציא כאן אינו כתוב, כן? מה הוא רוצה לומר עם הגוי? הרי הגוי אינו טוב יותר מיהודי שאומר "טבע פלוני בים"?

ר' יצחק: בדיוק, הוא רוצה לומר שאפילו גוי – **נישאת לא תצא**, זה מה שהוא אומר.

ר' יואל אשר: אבל הוא לא אומר "הרי זו לא תצא", הוא לא אומר **הרי זו לא תצא**.

ר' יצחק: **לא תצא, נישאת לא תצא**. הקולא שאומרים ש...

ר' יואל אשר: **נישאת לא תצא** אינו רק מעד מן הסוג הזה, מעד רגיל, אלא גם מעד גוי.

ר' יצחק: כן. [[#2]] אבל, **וחכם**.

ר' יואל אשר: לא ברור מה מתרחש כאן?

ר' יצחק: מה קורה כאן?

ר' יואל אשר: איני יודע... מה לא ברור? מדוע לא תצא?

ר' יצחק: אתה יודע מדוע? כתוב בגמרא בפירוש. אם כתוב בגמרא – כבר כשר. אמרתי, יש לך בכלל כלל: הרמב"ם לא לימד טעמי דברים כשאמר את ספר ההלכה שלו. אם כתוב בגמרא, ברור שצריך לפסוק מה שכתוב בגמרא. כתוב בגמרא בבירור שבכל הדברים הללו – **נישאת לא תצא**.

ר' יואל אשר: **וחכם שהורה להשיא אותה לכתחילה** – חכם שפוסק שישיאו אותה לכתחילה נגד ההלכה, כי הוא חושב שהרי אם נישאת לא תצא, והוא מקל עוד קצת יותר מזה,

ר' יצחק: **מנדין אותו**. גם זה באמת כתוב בגמרא. איפה... מה, הפסיק לעבוד? הורה לה... זה בורח. זה בגמרא, איזה מעשה, והיה רב שילא שהתיר אשתו של אדם, ורב אמר לשמואל שיתנו לו נידוי.

המעשה בגמרא עם רב שילא, רב ושמואל

ר' יואל אשר: לה עצמה אין נותנים נידוי על כך שנישאה?

ר' יצחק: לא, לרב. מעשה מעניין מאוד בגמרא. היה אדם שטבע **באגמא דסמקי**, איני יודע, האגם של מקום ששמו סמקי, היכן שזה לא יהיה. היה צדיק, רב שילא, והתיר את אשתו. בא רב ואמר לשמואל: צריך לנדות את האיש הזה, הוא הולך נגד המשנה. חשבו: אוקיי, אתה יודע מה? קודם נשאל אותו. מעניין מאוד, כאן רואים שיש לשאול אדם לפני שמנדים אותו.

שאלו אותו את ההלכה: מים שאין להם סוף, מה ההלכה? אמר: מה זאת אומרת? ודאי שההלכה היא שאסור. שאלו: נו, אגמא דסמקי הוא מים שאין להם סוף? אמר: נו, ודאי שהוא מים שאין להם סוף. אמרו: נו, אם כן מה פשר ההלכה של הרב? אמר: כן, טעיתי. חשבתי שזה מים שיש להם סוף.

אמר שמואל על רב: **"לא יאונה לצדיק כל און"**. קרי רב עליה דשמואל: **"תשועה ברוב יועץ"**. הם תפסו שאכן הרב טעה, אבל נידוי אין מקבלים על טעות בהלכה. נידוי מקבלים על הליכה נגד המשנה. אם אתה הולך נגד המשנה ואומר שמים שאין להם סוף מותר, מגיע נידוי כמו שמנדים על כבוד חכמים. אבל מי שטעה – הוא חשב, כן, הגמרא מסבירה את הסברא, הוא חשב שמקום **שקוו וקיימי** הוא מים שיש להם סוף. אבל איני יודע למה הכוונה.

ר' יואל אשר: אילו אדם היה טובע, היו צריכים הרי לראות זאת.

ר' יצחק: אה.

ר' יואל אשר: אבל מכיוון שיש גלים, אי אפשר לראות בדיוק מה מתרחש.

ר' יצחק: בקיצור, זו הייתה חקירה, חקירה מעשית, האם זה נקרא מים שאין להם סוף. הוא אכן הודה, רב שילא, שטעה, אבל אין זה עדיין דבר שמנדים עליו. חשוב מאוד.

וכאן רואים שצריך לנהוג **"תשועה ברוב יועץ"**. אם רוצים לנדות יהודי אחר, יש לשאול עוד רב. כמו שרב שאל את שמואל אם לנדות את פלוני, ושמואל נתן לו עצה לדבר איתו. מדוע לרב לא עלה בעצמו שצריך לדבר איתו – איני יודע, אבל כאן רואים שצריך לדבר איתו, **"תשועה ברוב יועץ"**. ושמואל אמר על רב **"לא יאונה לצדיק כל און"** – שאילו היה מנדה את רב שילא שלא כדין, היה זה עוון גדול. אבל מן השמים שאל אותו, ו...

ר' יואל אשר: בירר את הנושא.

הלכה כ"ג: זיהוי מת – פדחתו, חטמו ופרצוף פניו

ר' יואל אשר: כן, נו, עכשיו נלמד נושא חדש. אדם אומר שראה מת, וצריך להתיר את אשתו, אבל מי אומר שראה את האדם הנכון? אולי ראה מישהו דומה לו וכו'? כיצד אפשר לזהות את המת? [[#3]]

וכך: **"מצאוהו הרוג או מת"** – אם מוצאים אדם הרוג – בדרך כלל הרוג פירושו שמישהו הרג אותו, מת פירושו שמת מיתה טבעית. וכך: **"אם פדחתו וחטמו ופרצוף פניו קיימין"** – אם ראו את כל חזית פניו, ראו את מצחו, עם אפו, עם פרצופו, **"והכירוהו בהם שהוא פלוני"** – אה, זה האיש, יכלו לזהות את פניו – **"מעידין עליו"**, כי זה נקרא זיהוי טוב של אדם.

ואם ניטל אחד מאלו – אם האדם כבר נעשה לגמרי... אפשר לראות, זה נקרא מנופח, הוא נפוח, כן, או שנעשה מרוסק לחתיכות, כאילו קצצו ממנו חלקים מגופו. **אף על פי שיש להם סימנין בגופו ובכליו** – יש סימנים על גופו או על בגדיו, **"ואפילו שומא"** – אפילו אם יש... מה שלמדנו, שומא למדנו בתחילת הלכות אישות. שומא פירושה כתם לידה, מעין... יבלת או משהו כזה – **"אין מעידין"**, עדיין אי אפשר להעיד, **"שמא אחר הוא"**, אולי הוא אדם אחר.

דיון: סימנים על הגוף ומקור הפסוק

ר' יואל אשר: יש בראשונים האם תמיד, כשכל גופו של האדם קיים וחסר רק, נאמר, רק חטמו – האם זה כבר מספיק כדי לחשוש שמא אחר הוא? יש שאומרים שכאילו החלק הראשון מדבר כשיש רק הראש, נאמר. הרי אפשר לראות את כל גופו של אדם.

ר' יצחק: אוקיי. אבל הרי כתוב בבירור **"יש להם סימנין בגופו"**. איני מבין מה אתה אומר.

ר' יואל אשר: כן, אבל זה רק סימנים בגופו ובכליו, אבל אין זה שמזהים אותו בבירור.

ר' יצחק: ומה כאשר יש סימנים מובהקים אולי, יש סימנים טובים, מה שלא יהיה – צריך לדעת, אם מוצאים את ארנקו וכתוב בו שמו, מה שלא יהיה, צריך לדקדק,

ר' יואל אשר: ללמוד את הפוסקים. הוא אומר שחכמים לומדים זאת מן הפסוק **"הכרת פניהם ענתה בם"** – שאפשר לזהות אדם רק על סמך הפנים.

ר' יצחק: אתה צריך ראיה מפסוק? זה פסוק טוב. [[#4]]

הלכה כ"ד: תוך שלשה ימים, ומי שטבע בים

ר' יצחק: בכל אופן, אבל כאן כתובה עוד חומרא, שאפילו זה מועיל רק:

ר' יואל אשר: **"במה דברים אמורים"**, ממשיך הרמב"ם, **"שראוהו בתוך שלשה ימים אחר הריגתו או מיתתו"**. בתוך שלושה ימים ממיתתו ראו אותו. **אבל אחר שלשה ימים** – אם עברו שלושה ימים – **אין מעידין עליו**, שלא יעידו,

ר' יצחק: ממ.

ר' יואל אשר: **מפני שפרצוף פניו משתנה**. נכון.

ר' יצחק: אדם מת, ו...

ר' יואל אשר: פנים בתוך שלושה ימים – הם רואים אותו מת. הרי הם צריכים לדעת כמה ימים עברו מאז שמת.

ר' יצחק: אפשר לראות.

דיון: מה פירוש "פרצוף פניו משתנה" כאשר העדים מזהים אותו?

ר' יואל אשר: אה, אפשר לראות. ועוד דבר, הרי הם כן רואים, הם כן רואים. הם אומרים שהם רואים את פרצוף הפנים, אבל אם אנו יודעים שזה אחרי שלושה ימים – פרצוף הפנים משתנה. באמת זה ראובן,

ר' יצחק: ועכשיו הוא נראה כמו שמעון. כן. אפשר לראות שאדם כבר שוכב שם כמה ימים.

ר' יואל אשר: אבל הרי מדובר כאן במקרה שהם כן מכירים.

ר' יצחק: כן, כן, אבל זה השתנה.

ר' יואל אשר: טוב מאוד. זה השתנה, וממילא הוא נראה כמו יענקל, ובאמת זה יצחק.

ר' יצחק: כן. זה יהיה קשה להבין.

ר' יואל אשר: "פרצוף פנים משתנה" פירושו שפניו משתנות, הוא נראה עכשיו כמו אדם אחר, או שאי אפשר לראותו בבירור? כיצד?

ר' יצחק: כמה פעמים בדקת מתים אחרי שלושה ימים, שאתה כבר יודע?

ר' יואל אשר: ממשיך הרמב"ם: **טבע בים**.

ר' יצחק: אני אשב בצהריים בבית המדרש, והוא אומר: אם כך כתוב, מסתמא כך הוא, איני מבין. זה משתנה ויש חשש שזה אחר – מה הבעיה? ייתכן. על המציאות – אתה מקשה קושיה מן המציאות. **טבע בים,**

מת שנפלט מן הים

ר' יואל אשר: אם הוא טבע בים, **והשליכו הים ליבשה**, אחרי כמה ימים הים פלט אותו. אז **אפילו אחר כמה ימים**, אפילו אם עבר זמן בינתיים, **אם הכירו פניו וחטמו**, הם כן יכולים להעיד, **שאינו משתנה במים אלא אחר זמן מרובה**. כשנמצאים במים, הגוף נשמר זמן רב יותר, ממילא אפילו אחרי כמה ימים הם עדיין יכולים להעיד. אבל **ואם שהה ביבשה אחר שהושלך מן הים שעות ונתפח,**

ר' יצחק: נפוח. אפילו כמה שעות, לא שלושה ימים,

ר' יואל אשר: נכון? כן, כי אז, אבל כביכול יחד עם אותם כמה ימים במים,

ר' יצחק: אז **אין מעידין עליו שהרי נשתנה.** [[#5]] ממ, טוב מאוד. כן?

הלכה כ"ה: בדיקה בלילה, גוסס שצועק את שמו, ושליח עם שם

ר' יואל אשר: כן. אומר הרמב"ם: **כשמסתכלין בצורתו כדי להכירו להעיד עליו**, כשמסתכלים על פניו – הרי דיברנו שכדי לזהות אדם צריך להסתכל על פניו – צריך להסתכל בבירור, לא מספיק אם רואים זאת בחשכה. **בודקין אותו**, צריך לבדוק, **ורואין אותו, ואפילו בלילה לאור הנר או לאור הלבנה** גם כן מספיק. ברגע שבדקו והשתדלו כמיטב יכולתם, העובדה שזה היה בלילה...

ר' יצחק: לא מגרעת. אפשר לזהות אדם לאור הלבנה או לאור נר. כן?

אדם שצועק את שמו לפני מותו

ר' יואל אשר: ראו אחד עומד מרחוק ואומר, אה,

ר' יצחק: כאן יש דרך חדשה של ידיעה, לא על ידי הכרת פניו, אלא על ידי ששומעים שמישהו אומר "קוראים לי כך".

ר' יואל אשר: ראו אחד עומד מרחוק ואומר, שומעים אדם צועק, **שהוא פלוני בן פלוני ממקום פלוני**, ונחש הכיש אותו עכשיו. אה, אדם אומר על חברו: אני פלוני ממקום פלוני ואני רואה ששכני כאן לידי הוכש... לא,

ר' יצחק: שהוא. הוא אומר על עצמו.

ר' יואל אשר: האדם על עצמו? **והרי הוא מת?**

ר' יצחק: כן. הוא אומר: "אני מת עכשיו".

ר' יואל אשר: "אני עומד למות".

ר' יצחק: כן, נראה לי שהוא אומר "הוא",

ר' יואל אשר: כי זה דרך כבוד כלפי עצמו. **והרי הוא מת, והלכו ומצאוהו שנשתנה ולא הכירוהו**, רואים שהוא כבר השתנה ואי אפשר לזהות אותו, **הרי אלו משיאין את אשתו.**

ר' יצחק: כלומר, על פי מה שהוא אמר, הוא צעק: "יענקל בן גרונם עומד כאן ומת", הם שמעו, הם לא ראו, הם רק שמעו, הם היו איפשהו מרחוק. אחר כך, מאמינים לו שהוא אומר על עצמו שזה שמו. הרי הוא כן מכיר את עצמו.

שליח שמביא הודעה על השם "יצחק בן מיכאל"

ר' יואל אשר: בא אחד ואמר אמרו לי בית דין, או שהוא אומר:

ר' יצחק: אמרו לי אנשים,

ר' יואל אשר: ממ. או שאחד אומר לשני: **כשתלך למקום פלוני**, כשתלך לאותה עיר, תאמר להם **שמת יצחק בן מיכאל**, שאדם פלוני מת. **ובא השליח ואמר לנו**, השליח ממלא את מה שבית הדין אמר לו או את מה שאמרו לו, אבל השליח אינו יודע מי הוא יצחק בן מיכאל. אבל **הואיל ואנו יודעין**, אנחנו הרי כן יודעים **פלוני הידוע בשם זה**, אנחנו יודעים שיש כאן יצחק בן מיכאל...

ר' יצחק: שנעדר ומחפשים את מותו...

ר' יואל אשר: השני, בית הדין כשהוא מגיע לעיר. **הרי אשתו מותרת ואין אומרין שמא יצחק בן מיכאל אחר הוא שמת**, כי כאן הרי המעשה מתאים, האדם נעדר, כן, והאדם מעיד על האדם הזה,

ר' יצחק: הוא יכול להעיד.

מעניין מאוד ה... מי זה יצחק? אתה יודע שבדרך כלל זה ראובן בן שמעון וכן הלאה, מאיפה נולד כאן יצחק בן מיכאל? זה מהרמב"ם, אני לא רואה שהוא מביא שבגמרא כתוב יצחק בן מיכאל. משעשע מאוד. אולי טמון בזה איזה סוד, יצחק, מי הוא יצחק בן מיכאל. כתוב בגמרא יצחק בן מיכאל? אה, בגמרא המעשה היה קצת אחרת: **יצחק ריש גלותא** מת. אה, מעניין מאוד. והרמב"ם סבר משהו ש...

השם "יצחק בן מיכאל" ושמות מובהקים

ר' יצחק: כן, חשבתי, אם הוא הריש גלותא, הרי כמה ריש גלותא יש? הרמב"ם סבר כנראה שהכוונה ליצחק בשם, והוא מדייק יפה, הרב רבינוביץ, שיצחק הוא שם רגיל, יצחק בן מיכאל. [[#2]] אבל אולי יצחק בן מיכאל אין כל כך הרבה? לאו דווקא סתם, כתוב שמות מובהקים, אולי יצחק בן יעקב, או יעקב, האם יעקב בן יצחק פחות נפוץ?

ר' יואל אשר: אני לא יודע. בסדר, אפשר לומר יצחק בן מיכאל, הוא היה באמצע לימוד יבמות, יצחק בן מיכאל זה ראשי תיבות יב"ם.

ר' יצחק: אני לא יודע מה, בסדר.

ר' יואל אשר: שוין. לא,

ר' יצחק: כתוב בגמרא יצחק. היצחק הזה כן נמצא בגמרא, טעיתי. הוא לא מביא את המגיד משנה, אבל היד פשוטה מביא זאת. יש כאן עוד דבר מעניין. לא,

ר' יואל אשר: אבל ייתכן שבאמת אילו היה ראובן בן שמעון, היו כן מתחילים לחשוש.

ר' יצחק: כי זה שם נפוץ.

ר' יואל אשר: כך הוא מבין כאן?

ר' יצחק: ייתכן, זה לא כתוב בבירור.

ר' יואל אשר: אבל דבר מוזר, גם זה רק כשיש שלושה ראובן בן שמעון שנעדרים, והנשים רוצות לדעת. לא, אם יש רק אחד, הרי שוב, האדם האחד שנעדר מהעיר, הוא ההרוג, כן. אמת, אמת, את זה אפשר לומר.

שיטת הרמב"ם בעניין שדים וההבדל בין הלכות גירושין להלכות שבת

ר' יצחק: [[#3]] ועוד דבר הוא, דבר מעניין, המגיד משנה אומר שהוא כבר דיבר על זה בפרק ב', לגבי "כתבו גט לאשתי" הייתה הלכה דומה שסומכים על האדם שצועק: "אני כך וכך, כתבו גט." ובגמרא, גם שם וגם כאן הייתה בעיה שאולי הוא שד, ואין זה הוא. והגמרא אומרת על זה תנאים שצריך לראות בבואה דבבואה כדי לוודא שהוא אינו שד.

והמגיד משנה אומר שהוא אינו יודע מדוע הרמב"ם, **"לא נתבאר לי למה"**, מדוע הרמב"ם אינו מביא את הבדיקות. אבל לי נתבאר,

הרי זה ידוע, משום שהרמב"ם לא האמין בשדים, לכן לא הביא את כל ההלכות שנאמרו בהן חששות של שדים. נראה שהרמב"ם עקבי מאוד בעניין זה.

זה אחד המקומות – אנשים אומרים הרבה פעמים שהרמב"ם במשנה תורה אינו מתיישב עם שיטותיו הפילוסופיות של הרמב"ם בדברים מסוג זה, וזה אינו נכון. הרי ברור שהרמב"ם פשוט לא הביא חשש שלם מהגמרא בעניין שד, הוא פשוט דילג עליו, לא פסק אותו, כי סבר שזה דמיונות.

כלומר, דברים אחרים, למשל בהלכות שבת, הרמב"ם כן מביא את המסמר הצלוב וכדומה, שהוא סגולה, משום שהרמב"ם מסביר שם במפורש במורה שאם אנשים מדמים, זה גם היתר לגבי הלכות שבת, אף שלא ראוי לעשות זאת. אבל כאן הרי מדברים על חשש אמיתי. חשש אמיתי – זה שאנשים מדמים שיש שדים אין פירושו עדיין שצריך באמת לחשוב שזה שד.

ר' יואל אשר: נכון? אפשר גם לומר שאם האדם מאמין בשדים,

ר' יצחק: הוא שומע שדים. בסדר? אי, בזה הרמב"ם לא האמין. כשהרמב"ם אומר במסכת שבת, הוא אומר רק שההלכה היא שדבר שאדם מאמין בו אינו נחשב הוצאה, משום שהוא מוציא אותו לרפואה. אבל הרמב"ם אינו אומר שהוא אכן יוכל להתרפא. זה עוד,

ר' יואל אשר: עוד רובד. [[#4]]

הלכה כ"ו: גוי מסיח לפי תומו על יהודי שאינו מכיר

ר' יואל אשר: שוין, אומר הרמב"ם הלאה: **"יצא ישראלי וגוי עמו למקום אחר"**, יהודי וגוי יצאו מהעיר שממנה הם הולכים, למקום אחר. וחוזר רק הגוי, הגוי בא **"והשיח לפי תומו"**, הוא אומר זאת באופן של לפי תומו, **"ואמר: איש שיצא עמי מכאן"**, האדם שעמו יצאתי מכאן, **"מת"**. הוא אמר זאת באופן של מסיח לפי תומו, כמו "אני כל כך מופתע שההוא מת", אז **"משיאין את אשתו"**. אומר הרמב"ם: **"ואף על פי שאין הגוי יודע אותו האיש"**, הוא אינו אומר פלוני בן פלוני, יעקב בן שמעון, הוא אומר: האדם שעמו הלכתי. האם זה מספיק?

ר' יצחק: זה לכאורה שוב המשך של מה שאנחנו אומרים עכשיו, שכאשר אומרים על אדם, אפילו אם אינו מכיר אותו, הוא יראה, אולי יראו לו והוא יוכל להצביע, אבל, מה פירוש שאינו מכיר אותו?

ר' יואל אשר: מה ההבדל שאינו מכיר אותו?

ר' יצחק: הוא יודע רק את זה,

ר' יואל אשר: שהלך איתי. כלומר, בתור הגדת עדות צריך תמיד לומר פלוני ופלוני. אבל כאן הרי ממילא אין הגדת עדות. יאמרו, אבל לא בתור הגדת עדות, אלא בתור שזה מוכח מהמצב.

ר' יצחק: כאן השאלה משהו אחר. כאן השאלה היא האם זה באמת אותו אדם. זה, אנחנו הרי עוסקים כאן בנושא החדש: איך אתה יודע שזה האדם? נכון, לא שהגוי נותן סימנים, האיש עם הזקן הארוך. הוא אומר: זה שהלך איתי, אין לי מושג מי זה. אבל אנחנו יודעים מי זה. נכון.

דיון: התנאי של "והוא שיאמר קברתיו"

ר' יואל אשר: אבל עכשיו בא תנאי מעניין: **"והוא שיאמר קברתיו"**. זה רק אם הוא אומר, כי אפשר עדיין להתכוון ב"מת" – הוא חשב שההוא מת, ההוא עבר תאונה והוא השאיר אותו שוכב. עכשיו אפשר עדיין לחשוב שאולי זה לא בדיוק כך, אבל כשהוא אומר "קברתיו", או אולי אותו דבר יהיה לא דווקא כשהוא אומר "קברתיו", אלא כשהוא אומר משהו מפורט יותר, ודאי שהוא מת,

ר' יצחק: ראיתי אותו שוכב מת, אז.

ר' יואל אשר: לכאורה זה הפשט.

ר' יצחק: הוא מדבר על זה, המגיד משנה באריכות, שנראה שהרמב"ם,

ר' יואל אשר: סובר שזה הנאמנות של מסיח לפי תומו.

ר' יצחק: רק שהבעיה היא בעניין תומו, הוא צריך לומר קברתיו. כל גוי מסיח לפי תומו, כך הוא אומר. הרי זה לא שונה מכל מסיח לפי תומו. כאן רק,

ר' יואל אשר: הוסיפו הלכה ש, לא, לא, כי הבעיה במלחמה למשל היא שאתה חושב כך, אז בגלל זה גם המסיח לפי תומו אולי לא היה מועיל.

ר' יצחק: אבל לא, אדם רגיל אינו צריך לומר קברתיו, מספיק שהוא אומר ראיתי שהוא מת. יש כאן עוד רובד של בהירות שדורשים מהגוי מסיבה כלשהי. כך נראה.

ר' יואל אשר: זה טוב, אבל ייתכן שצריך יותר, שהפשט כל הזמן הוא שלא רק נדמה לו שהוא מת, אלא שזה אישור.

ר' יצחק: אבל יש רבדים בזה. לא נאמנות. בדרך כלל, אבל העובדה היא שעל יהודי לא כתוב "והוא שיאמר קברתיו".

ר' יואל אשר: אני לא יודע, צריך לדעת האם "והוא שיאמר קברתיו" הוא דווקא או והוא שיאמר פרטים על הבריאה.

ר' יצחק: זה ודאי משהו דווקא, האם קברתיו פירושו דווקא קברתיו כפשוטו אינני יודע, אבל ודאי פירושו רובד גבוה יותר מסתם לומר ראיתי שהוא מת.

חשבתי משהו אחר. חשבתי אולי דמיונות. חשבתי שהגוי הלך והוא אינו חוזר עם יהודי, אז אם לא קברתיו – שילכו לחפש את היהודי, הרי זה מת מצוה, אז הוא אומר: לא, כבר קברתי אותו. כלומר, זה מיישב קושיה, שהאדם הרי צריך לשכב איפשהו, ויודעים הרי שהוא לא אבד, הוא לא הלך להרי חושך, שילכו לחפש ולמצוא. זה לא יועיל כי לא יוכלו לראות,

ר' יואל אשר: זה כבר יהיה אחרי שלושה ימים. וכאן מדברים על דין היתר אשתו, לא מדברים כאן על הלכות קבורה.

ר' יצחק: כן, אבל אני אומר שזה יכול להיות קושיה עליה, הרי אתה זוכר שהרמב"ם אומר ששואלים אדם מה קרה. אם אתה לא יודע איפה הוא – הוא מת, נו, איפה הוא? אה, קברתי אותו. מבין? אם לא, הרי נהיה קושיה,

ר' יואל אשר: על הגדת העדות שלך.

ר' יצחק: אבל הרי זו לא הגדת עדות, הרי זה מסיח לפי תומו. מה שלא יהיה, אותו דבר. מה ההבדל? זו קושיה על המעשה שלך עוד יותר. על עדות אין כל כך הרבה קושיות, על מעשיות יש יותר קושיות.

ר' יואל אשר: אחרים אומרים שהפשט כאן הוא, הרי הוספת את החידוש שגוי אינו יודע אותו האיש, אז דורשים יותר חומרא. בדרך כלל קודם לא למדנו אצל גוי מסיח לפי תומו שצריך לומר קברתיו, מה קרה כאן פתאום? כי כאן יש משהו יותר,

ר' יצחק: כי אינו יודע מי. יש מחלוקת, כלומר, הרשב"א אומר שכל גוי צריך לומר קברתיו, והמגיד משנה אומר שדווקא בזה,

ר' יואל אשר: באופן כמו שאתה אומר.

ר' יצחק: [[#5]] אבל אני לא מבין מה הקשר בין זה שהוא אינו מכיר, מה הקשר בין שתי הבעיות.

גוי מסיח לפי תומו על קבוצה של עשרה אנשים

ר' יואל אשר: שוין, אומר הרמב"ם הלאה: **"וכן אם יצאו עשרה בני אדם כאחד ממקום למקום והן אסורין בקולר"**, עשרה אנשים הלכו ממקום למקום, ועצרו אותם, שמו עליהם אזיקים או קולר.

ר' יצחק: קולר הוא צווארון. ובדרך כלל פירוש הדבר לכאורה שלוקחים אותם להורגם, נכון? כן. אוי, לא סתם עצורים. כן, אבל זה הוחלט ש, מה שלא יהיה, הכוונה שכן,

ר' יואל אשר: אסירים. או שהיו עשרה אנשים, אנשים מסוימים, עשרה אנשים שהם נהגי גמלים, **"או נושאין גמלים וכיוצא בדברים אלו, והשיח הגוי לפי תומו"**, בא גוי ומסיח לפי תומו, הוא אומר: **"עשרה בני אדם שהלכו ממקום פלוני למקום פלוני"**, והם נושאים קולר כזה וכזה, או שהם נושאים גמלים כאלה וכאלה, **"מתו כולם וקברנום"**, כולם מתו, וקברנו אותם, אז **"משיאין את נשותיהן"**. כי גם כאן, אף שהוא אינו אומר את שמות האנשים, הוא הרי מציין איזו קבוצה זו הייתה, קבוצה שנושאת גמלים, או קבוצה של אסורין בקולר, והוא אומר וקברנום, מאמינים להם, גם כאן יש מסיח לפי תומו.

ר' יצחק: כי אנחנו יודעים מי הם עשרת האנשים בעצם, זה משמש כסימנים.

ר' יואל אשר: כמו המשך של הקודם, אין כאן חידוש חדש לכאורה, אולי רק שהם יותר אנשים. לא,

ר' יצחק: הוא כאן אפילו אינו יודע את היהודי האחד, זו חבורה של יהודים, אבל אנחנו יודעים מי הם. תראה רק, זה, כן? כך כתוב, לא, כן, "יצאו", שוב, "יצאו עשרה בני אדם", ראו אותם בעצמם, לא הגוי ראה, כן? אנחנו רואים, אנחנו מכירים את עשרת האנשים שהולכים, או עם קולר או, כלומר אנחנו יודעים בבירור מי הם, אין הבדל.

ר' יואל אשר: אה, ועכשיו חוזר הגוי ואומר על עשרת האנשים שנושאים כך וכך,

ר' יצחק: קבוצת האנשים,

ר' יואל אשר: אפילו אם הגוי אינו אומר שהוא מכיר את היהודי, משיאין את נשותיהן. בסדר. כי אנחנו מרכיבים את הסיפור על סמך המסיח לפי תומו שלו. כן. בסדר, וכאן גם צריך להיות "וקברנום" כנראה, כלומר גם כמו אינו יודע.

ר' יצחק: כן. זה אינו יודע, הגוי אינו מכיר אותם.

ר' יואל אשר: זה לא בדיוק אינו יודע, כי הוא הרי יודע על הקבוצה שזו הקבוצה.

ר' יצחק: לא, הגוי אינו יודע, אנחנו יודעים. הגוי אומר: אותה קבוצה שהלכה. כמו שהוא יודע: היהודי שהלך איתי איננו.

יהודי שנותן סימנים לעומת ציון מקום

ר' יואל אשר: נכון. שוין. **"ישראל שאמר"**, יהודי, עד אחד אומר: **"מת איש יהודי עמנו במקום פלוני"**, אדם פלוני מת, ואני הייתי איתו במקום פלוני, **"וצורתו כך וכך וסימניו כך וכך"**, וכך וכך הוא נראה, ואלה הם סימניו, **"אין אומרין באומדן הדעת הוא פלוני"**, אי אפשר עכשיו לומר: "אה! זה מתאים למה שאתה אומר צורתו, היה לו זקן כזה וכזה, אף כזה וכזה, אה! זה חייב להיות ההוא", אבל זו אינה הגדת עדות, **"עד שיעיד העד שהוא פלוני, ויכיר שמו ושם עירו"**.

ר' יצחק: מעניין, הוא צריך לדעת לחומרא? מה שקודם אמרנו עכשיו ש,

ר' יואל אשר: אצל גוי מסיח לפי תומו היה לנו,

ר' יצחק: אבל כאן אצל,

ר' יואל אשר: יהודי גרוע מגוי?

ר' יצחק: לא. הכוונה לומר משהו אחר, שהוא מתאר אדם.

ר' יואל אשר: הוא מתאר אדם, ולא יודעים מי האדם הזה. בית הדין אינו יכול לומר בעצמו, על סמך מה שהוא אומר, שזה פלוני ופלוני; העד צריך לומר זאת. זה דווקא אם הוא אינו יודע. אה, טוב מאוד.

אבל **"אבל אם אמר: אחד יצא עמנו מעיר פלונית ומת"**, אדם פלוני בא ממקום פלוני, והוא בא איתנו, והוא מת, אז **"מחפשין באותה העיר, אם לא יצא משם אלא הוא"**, אם רק אדם אחד חסר מאותה העיר,

ר' יצחק: כן, הלאה. אבל אם אמר,

ר' יואל אשר: כן. **"אם לא יצא משם אלא הוא, תינשא אשתו"**. אם אותו אחד שחסר הוא אכן זה שמתאים לסימנים, אז כן.

ר' יצחק: אז בעצם ההלכה היא,

ר' יואל אשר: אבל לא כתוב כאן אפילו סימנים! כאן כתוב שהיה אדם מאותה העיר, ומאותה העיר חסר,

ר' יצחק: רק אותו אדם אחד. טוב מאוד, אז זה כמו ראיה נסיבתית, שאדם אומר – יהודי, גוי, אין הבדל, נכון? אפילו גוי מסיח לפי תומו, ומכל שכן יהודי – אומר: מי שיצא באוטובוס של שתיים, או מה שלא יהיה, מת – זה מספיק. אם כן, כתוב כאן משהו חדש, שמחפשים שאותו אחד... קודם לא נכתב זאת, מעניין מאוד.

בירור דרך העיר בלא סימנים

ר' יואל אשר: אם אותו אחד שחסר הוא אכן זה שמתאים לסימנים, אז כן.

ר' יצחק: אז בעצם ההלכה היא...

ר' יואל אשר: אבל לא כתוב כאן אפילו סימנים, כאן כתוב שהיה אדם מאותה העיר, ומאותה העיר חסר רק אותו אדם אחד. אותו אחד.

ר' יצחק: טוב מאוד. אז זה כמו ראיה נסיבתית, שאדם אומר – יהודי, גוי, אין הבדל, נכון? אפילו גוי מסיח לפי תומו, ומכל שכן יהודי – אומר: מי שיצא באוטובוס הדו-צדדי, או מה שלא יהיה, מת – זה מספיק.

אם כן, כתוב כאן משהו חדש: שמחפשים באותה העיר. קודם לא נכתב זאת, מעניין מאוד. אתה תופס? מדוע קודם לא נכתב התנאי שיש לחפש? אתה הכנסת את זה כל הזמן. אבל ברמב"ם לא נכתב עד עכשיו שצריך לבדוק בעיר שאכן לא היה עוד מישהו שיצא.

כי עד עכשיו דיברנו על גוי – לא, שם כתוב **"מעמנו"**, אנחנו יודעים מי יצא. כאן איננו יודעים כלל. איננו יודעים כלל מי זה. בא מישהו ואומר: נראה לי שמישהו מהמקום הזה יצא – הולכים לאותה העיר ובודקים.

אבל אם הוא אומר: אדם עם זקן ארוך ועם פאות כאלה – זה כלום, כי אי אפשר לסמוך על אומדן הדעת הזה. צריך או לומר שהוא מעיר פלונית, או לומר שהוא מכיר אותו, שהוא זיהה את האדם, שהוא מכיר אותו בפניו. בסדר.

הלכה כ"ז: עדות בכתב ומי שנשתתק

ר' יואל אשר: [[#2]] מה הדין במקרה כזה? אומר הרמב"ם: **"מצאו כתוב בשטר"**, יש שטר שכתוב עליו "מת איש פלוני בן פלוני". בקיצור, זו עדות בשטר, עד כותב על שטר **"מת איש פלוני בן פלוני או נהרג איש פלוני, ונודע שזה כתב ישראל"**, אנו יודעים שיהודי כתב זאת,

ר' יצחק: "הרי זו תינשא אשתו".

ר' יואל אשר: כלומר, עד אחד – גם זה עד אחד נאמן, עד אחד בכתב.

"וכן", עוד הלכה: **"מי שנשתתק"**, אדם שנעשה אילם, **"ובדקו אותו"**, בדקו אם הוא בר דעת, **"כדרך שבודקין לגיטין"**, כמו שבודקים לגיטין אם הוא יכול לרמוז על הן ועל לאו, רואים שראשו פועל, **"ונמצאת דעתו מכוונת, וכתב"**, והאדם האילם כותב פתק **"שמת פלוני בן פלוני"**, פלוני ופלוני מת. אני מתאר לעצמי שבשעת הכתיבה מבקשים ממנו גם לכתוב באופן שיתברר שהוא יודע מי האדם וכדומה. הרי מדובר שהוא מכיר אותו.

ר' יצחק: כן, הא הא, הוא אומר "פלוני בן פלוני", הרי יש לו שם. יצחק בן... איך קראו לו?

ר' יואל אשר: אבל הוא צריך לכתוב גם "ראיתי", לא סתם – צריכים להיות דיני עד אחד עם כל הכללים שלמדנו. **"סומכין על כתיבתו ותינשא"**, כי כאשר אין צורך בדין הגדת עדות, הרי מספיקה נאמנות עד אחד.

דיון: מדוע גוי מסיח לפי תומו בכתב אינו נאמן

ר' יצחק: אם כן גם זו נאמנות עד אחד. החידוש כאן הוא רק שאפשר לכתוב בכתב. אבל הוא אומר למשל, הרמב"ם אומר דווקא **"ישראל"**. גוי, אף על פי שהוא מסיח לפי תומו – נראה מהרמב"ם שמסיח לפי תומו של גוי בכתב אינו טוב. מעניין, שכתב צריך להיות עדות, איני יודע מדוע. כך אומר המגיד משנה. לא ברור מדוע.

ר' יואל אשר: אבל ייתכן שזה משום שהכתב הוא הגדת עדות. כלומר, הגוי כותב זאת כדיווח חדשותי?

ר' יצחק: כן.

ר' יואל אשר: מדוע שנאמין לו? כשרואים אותו, רואים לפי המצב. אבל ברגע שהוא כותב, איננו יודעים מי כתב זאת, כבר דבר...

ר' יצחק: דיווח חדשותי הוא דוגמה טובה. ואינו מעיד – אולי הוא כן מעיד, אי אפשר לדעת.

הלכה כ"ח: אין בודקין עדי אשה בדרישה וחקירה

ר' יואל אשר: [[#3]] אומר הרמב"ם הלאה: **"ואין בודקין עדי אשה בדרישה וחקירה"**. בהרבה סוגים של הגדת עדות יש דרישה וחקירה, צריך לחקור את העדים. אבל בעדות אשה אין חוקרים את העדים בדרישה וחקירה. מדוע? **"שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר אלא להקל משום התרת עגונה"**.

ואת זה איני יודע בדיוק מה פירושו, כי הרי למדנו קודם ששואלים אותו אם ראה בבירור את חוטמו ואם היה שלם.

דיון: ההבדל בין דרישה וחקירה לבין בירור המציאות

ר' יצחק: זו ממילא קושיא, אבל הרמב"ם אמר במפורש...

ר' יואל אשר: דרישה וחקירה פירושה מסתמא באיזו שעה היה הדבר והפרטים הנוספים, מי עוד ראה.

ר' יצחק: הרמב"ם אומר בבירור ש**"העידו שואלין דבר ברור, היאך ראית"**, נכון? אז על זה כבר הביא שם המגיד משנה את הירושלמי שאין לזה שייכות לדרישה וחקירה, זה היסוד. כך נראה.

נראה שדרישה וחקירה פירושה אופנים שבהם חוקרים עד ומנסים לתפוס אותו. טוב מאוד, מנסים לתפוס אותו: מה השעה הייתה? אם יאמרו שעות שונות – תפסת אותם. אין מנסים לתפוס את עדי האשה. ודאי שכן מנסים לברר את המציאות. כי מה שהרמב"ם

עומד לומר – כל העניין בנוי על בירור המציאות. אז את זה כן צריך, אבל אין כאן עניין של **"שלא אמרו להחמיר אלא להקל"**, נכון? אהה. כך נראה לי שצריך ללמוד.

ועוד, הרי יש יותר מזה: למדנו שעד מפי עד למשל אין חוקרים אותו, נכון? כי הוא אינו יודע, וזה כשר. אין כאן דבר כזה שצריך דרישה וחקירה.

ר' יואל אשר: הרמב"ם אומר רק...

ר' יצחק: שאם אפשר, שואלים אותו.

ר' יואל אשר: כן, בהלכה הקודמת. מעניין שהיו הרבה חומרות בפרק הזה, אבל בכללות זה הכלל: שרוצים להתיר.

ר' יצחק: [[#4]] כל החומרות באות אחרי הקולות הגדולות. כן.

ר' יואל אשר: אחרי הקולא שעד אחד נאמן.

ר' יצחק: כל החומרות כאן הן הגבלות בתוך הקולות, נכון? כן, נכון. אומר הרמב"ם הקדוש: עכשיו אסביר מה קורה כאן.

ר' יואל אשר: שכאשר יש שני עדים, אין מקום, כי כל החומרות הן אכן...

ר' יצחק: כשאין שני עדים.

ר' יואל אשר: כן. לא, כשיש שני עדים, והיה שעת מלחמה, כן מאמינים להם. אף על פי שבני אדם טועים, אבל יש שני עדים – מאמינים. כאן הרי הכול רק עד אחד, צריך להשתמש בסברא המעשית שלנו אם אנו יכולים להאמין לו.

הלכה כ"ט: יסוד עדות אשה ומילתא דעבידא לגלויי

ר' יואל אשר: אומר הרמב"ם: **"אל יקשה בעיניך"**, שלא יהיה קשה, **"שהתירו חכמים הערוה החמורה בעדות אשה"**. הרי זו ערוה חמורה, הרי זו אשה שיש לה חזקת אשת איש כל הזמן. פתאום אנו מתירים אותה, לא רק שלא בשני עדים, אלא אפילו לא בעד כשר אחד, אלא **"בעדות אשה או שפחה"** אפילו, **"עד מפי עד"** או **"מפי הכתב ובלא דרישה וחקירה כמו שביארנו"**.

שיהיה קשה מאוד! אומר הרמב"ם: **"שלא הקפידה תורה על עדות שני עדים"** – על המצוה שצריכים שני עדים בעדות – **"ושאר משפטי העדות"**, למשל שלא תהיה שפחה ושתהיה דרישה וחקירה, **"אלא בדבר שאין אתה יכול לעמוד על בוריו אלא מפי העדים ובעדותם"** – דבר שלא תדע אלא דרך העדים, אז צריך לעשות חקירות ודרישות וכן הלאה כל הדברים. **"כגון שהעידו"**, הם העידו על אדם **"שזה הרג זה"**, הם רוצים להעיד על רוצח, או על מלוה – אז חוקרים אותם, כי אין דרך אחרת לדעת שהוא היה הרוצח, או שהוא היה הלוה וזה היה המלוה, לכן צריך לחקור.

ר' יצחק: לדעת שפלוני נהרג, מה שלומדים כאן – קל לברר, אפשר לברר. לדעת שהוא הרג את פלוני, שהוא הרוצח, או שהוא לווה מפלוני – לשם כך היית צריך להיות בדיוק באותו מעשה. אין שום דרך לדעת, רק מי שהיה שם וראה, נכון? זה בעצם מה שהרמב"ם מנסה להוציא, נכון? **"אבל"**...

ר' יואל אשר: "אבל דבר שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד הזה", דבר שאפשר לברר על בוריו, עד הסוף, לברר היטב שלא מפי עד זה, **"ואין העד יכול להישמט אם אין הדבר אמת"**, אם יתברר שאין זה אמת, העד לא יוכל להתחמק, **"כגון זה שהעיד שמת פלוני"**, הוא העיד "מת פלוני", ופלוני יחזור – הרי לא יהיה לו שום תירוץ – אז **"לא הקפידה תורה עליו"**, התורה לא הקפידה כל כך על העד הזה, **"שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר"**, כי זה מילתא דעבידא לגלויי. כי זה עלול להתברר, אומר הרמב"ם; כאן יש דרכים אחרות לברר, ולכן אדם, עד, לא ישקר בדברים מסוג זה.

הסבר הרמב"ם הדו-שלבי במילתא דעבידא לגלויי

ר' יצחק: מעניין שהרמב"ם לכאורה בסוף אומר ממש את זה, ש**"אין העד יכול להישמט"**, כלומר מה שהגמרא קוראת "מילתא דעבידא לגלויי", אבל עד אז הוסיף הסבר ארוך שלם. הוא אמר: מדוע בכלל צריך שני עדים? שני עדים צריך בדבר שאינו עביד לגלויי. כלומר, אין דרך לדעת אלא דרך עדים – כך הוא מפרש. וממילא יוצא גם שהעדים עצמם נוטלים על עצמם הרבה מאוד, כאילו הם יודעים שלא יוכלו להפריך אותם, אבל הם הנאמנות.

אז יש כאן שני דברים, אתה מבין? כלומר, ננסה לחשוב:

1. דבר אחד, שזה דבר שבעצם אין צורך בעדים, אז בעצם אנו עושים כאן את הגילוי.

2. וממילא, כיוון שזה דבר מסוג כזה, אפילו עד אחד – כיוון שהוא מפחד מהחקירות שתעשה, מה"לעמוד על בוריו" שלך – ממילא הוא כבר בעצמו עומד על בוריו.

מעניין. [[#5]] כן?

תקנת חכמים בהתרת עגונה ובירור המציאות בתשובות של ימינו

ר' יואל אשר: "לפיכך הקלו חכמים בדבר זה", הקלו בעניין העגונות כאן, **"והאמינו בו עד אחד מפי שפחה ומן הכתב ובלא דרישה וחקירה"**. מדוע? מדוע באמת הקלו? כלומר, אמרת סברא טובה, אבל החכמים היו צריכים לקבוע את ההלכה, הם היו צריכים להעמיד את ההלכה כך. מדוע באמת עשו זאת?

כלומר, לכאורה כוונתו לומר: מדוע לא השאירו זאת על דיני העדות הרגילים? מדוע לעשות חילוק בתוך דיני העדות? **"כדי שלא יישארו בנות ישראל עגונות"**. כדי שלא יישארו בנות ישראל עגונות עשו קולא בדבר שהקולא בו הגיונית. הם לא באו להתיר עגונות לשוק כשאין בזה היגיון, בלי העובדה שזה דבר שעשוי להיגלות. אם כן צריך להבין: מהו דבר שעשוי להיגלות? זה נותן מעט יותר נאמנות. החכמים קבעו הלכה חדשה, שלא יחולו דיני העדות הרגילים על עדות זו.

ר' יצחק: כלומר, הייתי אומר משהו כזה: קודם כל, השכל אומר שאין צורך כאן בעדות גמורה, כי אין זה נושא שצריך עדות גמורה. אבל בסדר, חכה שיבואו עדים! בנושאים אחרים – יש עוד הרבה מילתא דעבידא לגלויי בעולם – אין אומרים שאין צורך בעדים. אין אומרים. אני מתכוון, יש שעד אחד יכול לחייב שבועה,

יש הרבה דברים, אבל אין אומרים זאת, כי שיבואו עדים! אבל כאן הרי אי אפשר לחכות שיבואו עדים, כי בינתיים יש בת ישראל עגונה. כך אני מפרש, ממילא יש כאן הדחיפות. זה שאין צורך לחכות שיבואו עדים – הוא בגלל העגונות. או אולי הרבה פעמים באמת לא היו שני עדים על אדם שמת, וכדומה.

אבל מעניין מאוד שהרמב"ם אומר כאן פחות או יותר בבירור, שכל נושא העגונות הוא דבר שאפשר לברר בו את המציאות. וזה בעצם המקור לכל הרבנים שאומרים שכאשר כותבים תשובה בענייני עגונה, קודם צריך לברר אם האדם מת, ואחר כך אפשר למצוא לאיזו סברא. אבל בעצם הרמב"ם אומר שאפילו את זה אין צריך לעשות! כל הסברות שאמרו החכמים בעד, הן משום שהם סבורים שבאופן כזה האדם מת. אם כן זה קצת משעשע שבכלל צריך לכתוב תשובה. כלומר, כל ההלכות הללו הן כבר החידושים. אתה מבין מה שאני אומר?

ר' יואל אשר: נו, צריך לכתוב תשובה על זה, אם זה מתאים לכל ההלכות.

ר' יצחק: לא, זה לא צריך להתאים להן, אפשר לקבוע הלכה חדשה! מדוע רק החכמים? מתי פסק הדבר שאפשר לקבוע הלכות? אין כאן הלכות. כל העד – מדוע עד אחד נאמן? משום שבאופן כזה בדרך כלל עד אחד אינו משקר. אז מדוע די-אן-איי נאמן? משום שהדי-אן-איי אינו משקר, וזהו! מדוע צריך להכניס את זה לכלל אחר?

הרמב"ם אומר בבירור שהלכות עדות הן רק על... הרמב"ם הוסיף כאן חידוש גדול שאינו כתוב בגמרא, נכון? בסדר, הרמב"ם מוסיף – אולי זה כתוב, שיהיה זה הפשט – אבל שמה שכתוב בתורה שצריך עדות, אינו מדבר על הנושאים האלה, אינו מדבר על זה.

ר' יואל אשר: נכון, אז כאן מן התורה בוודאי אין צורך בעדות. כך יוצא. מדוע החכמים לא החמירו כפי שהם מחמירים בדרך כלל, שלכל הפחות יהיה צורך במשהו?

הרחבה: יסוד הידיעה לעומת עדות בבית דין

ר' יואל אשר: על זה הרמב"ם מתורץ: **כדי שלא יישארו בנות ישראל עגונות.**

ר' יצחק: כן. אבל מעניין מאוד, אפשר אפילו לומר כך, יוצא – נשמע מהרמב"ם שמדאורייתא לא היו צריכים אפילו...

ר' יואל אשר: גם לא עד אחד. אם יודעים. מדאורייתא הרי צריך לדעת, אבל מניין אני יודע שאני יודע?

ר' יצחק: אין בעיה, אם אתה יודע. בסדר. שואלים שאלה: יש כמו הלכה, לא עד אחד, ו...

ר' יואל אשר: אשה אומרת "אני יודעת" – מאמינים לה?

הפשט ב"העיד לה עד אחד... ונישאת על פיו" (הלכה כ')

ר' יצחק: כאן הרי בכל ההלכות יש הבדל בין מה שבית הדין אומר לבין מה שהאשה עושה בעצמה, נכון? **נישאת לא תצא.** מה פירוש הדבר? פירושו שיש מעין...

ר' יואל אשר: היה כתוב בבירור שהאשה יכולה לשמוע מאחד ולהינשא, כאילו אינה צריכה ללכת לבית דין. כן,

ר' יצחק: זה היה כתוב? לא ראיתי שזה היה כתוב. כן, היה כתוב בבירור?

ר' יואל אשר: לא ראיתי את זה.

ר' יצחק: היה כתוב...

ר' יואל אשר: לא ראיתי את זה. סעיף כ', **"וכן האשה שהעיד לה עד אחד"**, כן,

ר' יצחק: אבל הכוונה העיד בבית דין. מי אמר לך ש...

ר' יואל אשר: **"העיד לה"**, לפניה,

ר' יצחק: **"ונישאת על פיו"**,

ר' יואל אשר: ובאמצע כתוב **"וחכם שהורה להשיא אותה לכתחילה מנדין אותו"** – איך היא כן נישאה? היא עשתה זאת בעצמה.

ר' יצחק: אבל **"העיד לה"** פירושו שהוא בא לבית דין, והחכם אמר לא,

ר' יואל אשר: והיא לא צייתה? אין הכוונה כך. **"העיד לה"** פירושו שהוא אמר לה, והיא הולכת ונישאת. אז זה בסדר, אבל אם היא הלכה לבית הדין ו...

ר' יצחק: בית הדין אומר לא, ובדיעבד **"אם נישאת לא תצא"**, זה לא משנה. אפילו אם בית הדין אמר לא.

ר' יואל אשר: אבל אני אומר אפילו על זה: ה**"ואם נישאת לא תצא"** הוא אפילו אם היא כלל לא הייתה לפני בית דין. היא שמעה את העד, היא הלכה, היא נישאה. כך משמע בלשון כאן.

החילוק בין ידיעתו העצמית של אדם לבין ההלכות הפורמליות של בית דין

ר' יצחק: יכול להיות, יכול להיות שזה כמו שאתה אומר. אני רוצה לומר סברא אחרת, אולי זה אותו הדבר.

אני רוצה לחשוב שכאשר אדם עושה דברים בעצמו, כן? כמו שאתה אומר, כל ההלכות האלה הן מה שהרב אומר. אבל כאשר אדם עושה דברים בעצמו – אני רואה שבעלי מת, האם אני צריכה ללכת לבית דין לומר שראיתי? האשה בעצמה, אפילו אם היה, נאמר שהייתה מלחמה. בית הדין, כן, באופנים כאלה, יש אופנים שבית הדין יתיר אותה, אין בעיה. אבל אני אומר, נניח לרגע את מה שבית הדין מתיר: מה דינו של האדם הזה, בין אדם לעצמו, כביכול לדיני שמים, כן? יש דין "אין דבר שבערוה פחות משנים", אין הכוונה לזה, נכון? אדם שיודע שדבר מסוים כשר או טרף, או...

ר' יואל אשר: אין לו שאלה, כל הבירורים האלה הם רק...

ר' יצחק: כשיש שאלה. נכון, אם כן לכאורה זה מה שהרמב"ם אומר, ביסודו של דבר. אני מתכוון,

ר' יואל אשר: יש בזה איזה חידוש? בדיוק כך, משום שקידושין אינם דבר פרטי כל כך רק בשבילה. הרי היא צריכה ללכת למצוא

בעל שיאמין לה, וצריך למצוא רב שבקי בטיב גיטין וקידושין שיהיה מסדר קידושין שיאמין לה – לא צריך מסדר קידושין. כוונתי לומר, זה לא דבר פרטי כל כך.

ר' יצחק: כן, אבל שים לב, זה מה שאני אומר: מיתה אינה – הרמב"ם אומר בפירוש, אין דין "אין דבר שבערוה פחות משנים" מדאורייתא. על מיתה עצמה, אם היא יודעת, די בכך. אתה צודק שמכיוון שמעורבים אנשים אחרים, מתחילות בעיות, אבל נראה לי שעל זה נבין שבנויות כל ההלכות של **נישאת לא תצא** וכדומה – משום שהיא אמרה כך, אנו צריכים בירור חזק הרבה יותר.

הרי שאלנו: מה הפשט ב**נישאת לא תצא**, איך זה עובד בכלל, אינך מבין? הפשט הוא שכאשר אדם אומר "אני רואה, נראה לי שהוא מת", היכן כתוב בתורה שאסור לסמוך על זה? אמור לי, הבא לי פסוק אחד, דרשה אחת, מקור כלשהו שאדם אינו יכול לסמוך על מה שנראה לו. הרי אתה מבין מה אני שואל? היכן זה כתוב? אולי זה כתוב איפשהו, אולי אני טועה. כתוב **"על פי שני עדים יקום דבר"** – זה מדבר לגבי בית הדין, זה לא מדבר לגביי. אשת איש היא כמו איסור שבינו לבין המקום.

שקלא וטריא: גואל הדם, איסור חלב במלקות, ודיני ממונות

ר' יואל אשר: אני מתכוון, זה דבר שאני עושה. מישהו הולך – גואל הדם הולך והורג את האחר משום ש"אני יודע בוודאות שההוא רוצח", הרי הוא עדיין חייב מיתה, משום ש...

ר' יצחק: שני עדים שאמרו. הוא רשאי! לא,

ר' יואל אשר: גואל הדם אסור לו ללכת עכשיו להרוג את הרוצח, והוא יהיה חייב מיתה אם כן ילך, משום שאינו יכול לומר "אני יודע בוודאות".

ר' יצחק: ודאי שהוא יכול!

ר' יואל אשר: לא, גואל הדם צריך גם הוא לשמוע משני עדים שהוא אכן הרוצח, רק אז הוא יכול להיות גואל הדם.

ר' יצחק: פשוט כך? אה, זה פשוט. למד פעם הלכות גואל הדם, ונראה. זה נושא אחר, זה דבר מורכב יותר. אבל הרי אני מדבר – גואל הדם הוא בינו לבין חבירו, אינני מבין מה זה נוגע לכאן, הרי אני מדבר על דבר שבינו לבין המקום, אבל אני יודע שהדבר כשר או להפך. אין לי על זה שום... אני מתכוון שזה נקרא "עד אחד נאמן באיסורין" ביסודו של דבר, אבל אפילו עד אחד, כאשר אדם יודע שדבר מסוים מותר או אסור.

ר' יואל אשר: אם יש חזקה שזה חלב,

ר' יצחק: שואלים שאלה,

ר' יואל אשר: מי אומר? ואדם אומר "אני יודע בוודאות",

ר' יצחק: ולפי ההלכה הברורה,

ר' יואל אשר: לפי ההלכה הברורה הוא אינו יודע בוודאות,

ר' יצחק: כל הלכות הראיות,

ר' יואל אשר: חזקות... בית דין יכול לתת לו מלקות?

ר' יצחק: יכול להיות שבית הדין נתן לו מלקות, אני מדבר עכשיו על מה שמותר לי לעשות.

ר' יואל אשר: אם בית הדין יכול לתת לו מלקות, הרי אינו יכול לעשות זאת! אסור לו? מדוע? אילו היינו אומרים שאי אפשר לתת לו מלקות, הייתי אוכל זאת בהיתר.

ר' יצחק: בית הדין אינו יודע, בית הדין עשה לפי מה שהם יודעים. אבל אינני צריך לחכות ל...

ר' יואל אשר: שבית הדין יידע. קצת קשה לומר זאת. כל אחד יעשה את שלו: אתה אכול מה שיש לך לאכול,

ר' יצחק: בית הדין יכה את מי שעליהם להכות, זו לא השאלה שלי. אתה יכול לעשות דבר אחר, בית הדין מתחשב בזה. **נישאת לא תצא** פירושו שהוא מתחשב בזה.

ר' יואל אשר: זה עניין אחר.

ר' יצחק: טוב מאוד. אם כן, אינני יודע היכן זה נוגע, צריך לחשוב על ציור מעשי. אבל אם אני יודע משהו, אדם יודע משהו – מה שאני רוצה רק לומר כך: כאשר אדם יודע משהו לעניין איסור, לא כאשר הוא יודע זאת – אגב, גם בממון זה כך. אנשים, הרי זה דין חזקה: הוא לוקח את זה, ואחר כך בית הדין דן אחר כך. אבל כאשר אדם יודע משהו, אין עניין שהוא צריך לחכות שזה ייקרא באופן פורמלי שיודעים. אני יודע! הפורמליות נוגעת לבית הדין, אם לא יודעים, בית הדין אינו יודע.

ר' יואל אשר: בסדר, "כל דאלים גבר" יהיה תמיד כך: יש לך ספק של מי זה? אין לי ספק, זה שלי.

ר' יצחק: אני כבר תפסתי את זה מזמן. אגב, חושן משפט מניח זאת. חושן משפט הוא אכן... אנשים כבר תפסו. לא "קים לי", "קים לי" זה כבר בבית דין. כל חושן משפט מתחיל אחר כך...

ר' יואל אשר: מה שכל אחד עשה לפי מה שהוא סובר. אם כן ביסודו של דבר, לומדים מכאן שטוב מאוד להיות בטוח בדברים.

ר' יצחק: בסדר. כאשר אתה בטוח בדברים, בדרך כלל תנצח... שוב, אדם צריך בעצמו להיות ישר; אם אינך בטוח, אינך בטוח. אבל אני אומר שאם אדם בטוח, אינני יודע אם יש דבר כזה שהוא צריך לשאול שאלה. שאלות שישאל השני, שהוא ישאל את בית הדין. בסדר, בקיצור,

סיום הלכות גירושין

ר' יואל אשר: עד כאן. אה, סיימנו הלכות גירושין, הא? בריך רחמנא דסייען.

ר' יצחק: ברוך השם שעזר לנו לסיים, להגיע עד כאן.